

Ezzel a lapszámunkkal az '56-os forradalomra emlékezünk

Lapszámunkat a Szöcs Géza Liberté című könyve alapján készült film forgatásán felvett fotókkal illusztráltuk
Fotók: Máthé András

Búcsúzunk munkatársunktól, Faludy Györgytől

2-3. oldal

FALUDY GYÖRGY

Magyarország

Talán 2020-ban, mondtam. Addig nem élek és csontjaim sem érzik. Hunyt szemmel ezért láttam, képzeltem és idéztem minden nap, minden éjjel az új Magyarországot negyven év bujdosásban. Esztergom: dombra feltett királyok koronája; tavaszi eső könnyén átdomborul a Kékes; s ezüstvértés leányok vágója Budavára fölött a bárányfelhők hosszúkás paripáin.

De most, hogy mindennapos köztünk a lehetetlen: látom, amit meglátni sohasem remélhettem, és eljátszhatom újra tükröm, a Balatonnal, tavasszal a vízparton sétálok majd Pozsonyban s nyáron talán a Csíki havasok alján járok – jaj bujdosó barátok, nem tudtátok megérni, Vámbéry, Jászi, Fényes, Szilárd, Zilahy, Kéthly, Mikes, Kéri Pál, Koestler, Pálóczi, Károlyi!

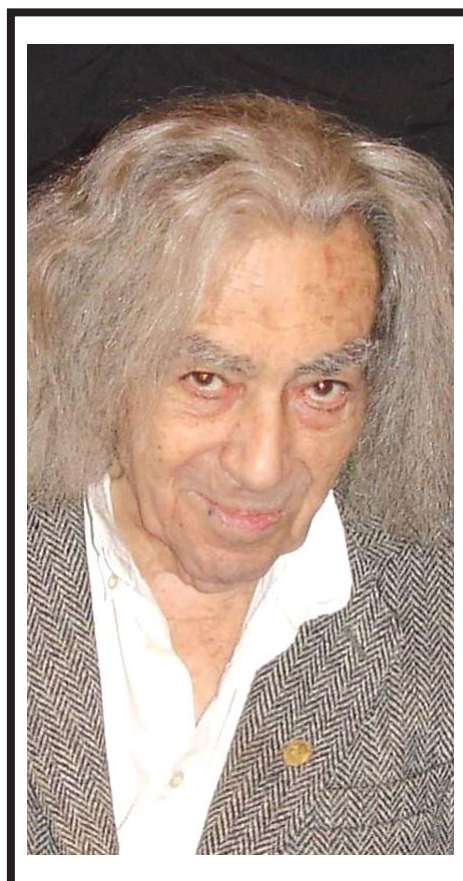
Vagy jobb, hogy a jövődöt csak álomban láttátok? Köztünk élösködik még a pártoskodó átok, a falu meg a város avult harca s lekésünk Európáról, mert csak egymásba döf a késünk, és bár elsőnek kezdtük, ott kell cammognunk hátul?

Holdanként több tehetség terem itt, mint akárhol. Talán sikerül végre. De ezt én be nem várom: szemet hunyok, mosolygok és jutalmamat kérem, mint Victor Hugo hajdan. Legyen egy sír a bérem, sír a 301-es parcella közelében.

ORBÁN JÁNOS DÉNES

Gyászbeszéd a boldogságról

I. m. Faludy György

Nem hittük el, hogy valaha is meg fog halni. Öröm volt róla úgy beszélni, mint Adyról vagy József Attiláról – de jelen időben. Öröm volt elnézni, hogy hiába fogy a test, a szellem folytatja magasrepülését, és engedelmeskedni kényszeríti a gyengülő végtagokat, hogy szinte százévesen is megbízható, duhaj cimbor, aki rendületlenül fenéig habzsolja az életet, és nem zárkózik be csüggedt halál-lírát komponálni.

Ne vegye senki illetlenségnek, de most nem a halálról szeretnék szólni, hanem a boldogságról. Hiszen Faludy György mindig az életet és az életvezetést hirdette, és élete és a világ számos tragédiáján túl is a boldogság fölcillanásaira figyelt.

„Boldogok azok, akiknek életéből nem lehet regényt írni, mert övük a mennyek országa” – állította Lénárt Sándor. Faludy élete több regényt, egy teljes mitológiát is kitölt. Ezek szerint boldogtalannak kéne nyilvánítani. Ámde a Magyar Odüsszeusz alaposan rácafozott Lénárt Sándorra: bebizonyítván, hogy a világtörténelem legzaklatottabb évszázadának poklában is víg napokat lehet tölteni. Nézőpont kérdése. A tragédia leghatásosabb ellenszere a vidámság, és aki víg, az nem nevezhető boldogtalannak. Hogyan is lenne boldogtalan egy ilyen dialektikus élet? F. Gy. úr mint Villon, F. Gy. úr mint Pannóniába delegált amerikai kém, aki Edgar Allan Poe és Walt Whitman századosoknak küld jelentéseket a szocializmus állásáról, F. Gy. úr, mint politikai fogoly, aki töredelmesen bevallja, hogy Pietro Aretino és de Sade kommunista filozófusok mű-

veit kölcsönzi a börtönkönyvtárból, F. Gy. úr mint filozóf és professzor, aki Reykjavíktól a Columbiáig végigtanítja az egyetemeket, persze a magyar egyetemek kivételével, ahová nem engedik be, F. Gy. úr mint csábító és csábított, amint megízlel mindennemű érzéki gyönyört, melyről a világ költői valaha áradoztak, F. Gy. úr, a kopac akadémiások által becsmért és lefitymált költőcske, F. Gy. úr az ünnepektől költőfejedelem, az ország visszakapott kincse, F. Gy. úr, a renitens, aki kimaradt a szocialista irodalomtörténetből és irodalmi értékrendből, F. Gy. úr, József Attila kortársa, a „szinte klasszikus”, aki évtizedekig elkerülte a végérvényes irodalmi megdicsőülése érdekében teendő utolsó lépést.

Hát nem maga a boldogság? Az olyan embernek, mint Faludy György, a nagybetűs Költőnek és Kalandornak a folytonos izgalom egyenlő a boldogsággal.

Azt hiszem, soha nem fogok tudni múlt időben beszélni róla. Az Idő, melynek metafizikai súlyát nyögni véljük, a boldogtalanság ördöge. A Szépség, a Költészet időtlen. Hallgassunk rá, Ő mondta: „Vegyük tudomásul, hogy minden változik, minden elpusztul, majd újjászületik és néhány millió év múlva a teljesen elpusztított földből újra kidugja fejét az első gyom. Ezt tudjuk, vagy jobb, ha nem tudjuk. A fő, hogy igyekezzünk jól, barátságosan, könnyedén és vidáman élni. Hadd tegyem hozzá, hogy kilencven éve majdnem mindig boldog voltam, főleg azért, mert boldognak akartam lenni.”

Az Irodalmi Jelen
negyvenezer
dolláros
regénypályázatának
eredményhirdetése

15. oldal

Regényrészletek az
első három díjazott
pályamunkáiból

16–21. oldal

BOGDÁN LÁSZLÓ

A nagy kínai költő hosszú búcsúja életétől

Li Ho apokrif versei

Faludy Györgynek

„Könyveim sorsát kérdezem, de a menny nem felel nekem,
És még ha százszor kérdem is, és mégha köbe vésem is
a verset, akkor is tudom, hogy nincs ott irgalom, ahol
a másodpercek sarka jár. Oly csendben, mint a hangyaláb.”
(Li Ho: Ne lépj ki házad ajtaján. Faludy György fordítása)

2. Vagyok-e még?

A démon női alakot ölt. Hívogat. Igéz. A fák
rozsdás levelein csorog a vér. Rámveti magát.
Menekülnék, de nincs hova. Nyáladzik. Farát riszálva
csalogat át a másvilágra. Pusztulok, akár a világ.
A száz tornyú palotában vár a császár s hiába vár.
Ha akarnék se mehetnék már. Boromat hörpölvé iszom.
Démonom meglovagolva röpülök át határokon.
„Gyere vissza – szól rám a hold. – A császár vár. Nagy alkalom.”
De számat betapasztva mohón fogad magába démonom.
Hintáz rajtam, ki is rohög. Vagyok vagy nem? Már nem tudom.

6. A démon kísértése

Kacér leánnyá változott és elcsábított az átkozott
tigrisszemű szép démonom. Előmbé állott az úton.
Bosszúja gyors volt és elért, az őt idéző versekért.
„Mit gondolsz? – sziszegte – hagyom, hogy kicsúfolják alakom?
Hogy kigúnyolják tetteim? Szavaim? Arcom? Terveim?
Hogy verseidben a gonoszt testesítsen meg? A rossz
is jó lehet, nem gondolod? Nem ismered a rosszakat!
Hiszen itt is fokozatok várnak terád, árnyalatok...”
Ölelt a démon s este lett. Hirtelen ránksetétedett.
„Vigyázz a nőkkel, mondtam én, mert elveszejtenek szegény,
míg sárkányháton el nem ér, arca bíborlik, mint a vér,
a másvilági üzenet. Égesd el mind a verseket.
Hogy ne is maradjon nyoma költészetednek! Valaha
még én csepegtettem beléd, a hiúság tévképzetét.
Hidd el játék volt, nem lehet kitűnni így. A verseket
el kell égetni, hisz mire, mire is jutottál vele?
Inkább ölelj, vesszél belém, légy mindörökre az enyém.
Változzál fénnyé hirtelen, hogy kísérthesd rizsföldeken
dolgozó bamba társaid. Az egész világ változik.”
Édelgett démonom, de én ellöktem. „Coki jövevény!...”
Mutattam ajtómat neki, s még láthattam megjelöli
Piros csillaggal homlokom. Meddig vagyok még? Nem tudom.

9. A fehér ruhás férfi

Álmomban, fehér ruhában, a tiltott városban jártam,
valahol messzi jövőben Hszi kisasszonyra vártam.
Megsokszorozott a fény, a mennyei béke terén
házak tükör szemében. Maradtam volna tétlen
szemlélő. Nem tehettem. Mindenfelől sisakos,
Küklopsz fejű, fényostoros démonok özönlötek,
puffogó kerekeken süvöltöző szörnyek.
Szólt a harsonájuk, sípjuk és trombitájuk,
szikrázva és zörögve, körülöttem körözve,
szemsértő villogásban jöttek, csak jöttek egyre...
Hszi kisasszonyt nem láttam. Egy fehér ruhás férfi
állott a szörnyek elé. Alig bírtam ránézni.
És persze eltaposták, bogarakat a csizmák.
Utoljára rám nézett. Hirtelen felébredtem,
nyikorgó bambuszágyban, egyre a szemét láttam,
benne kérdések, kétség és égkéknyi reménység,
kerekre tágult szemét, a messzi, zord jövőben.
És a rengeteg démon ott körözött köröttem.
Hszi kisasszonyhoz bújtam. Remegtem, féltem, sírtam
hattyú testét öelve, az eltított városban
sincsen mennyei béke, magamat láttam holtan.

Télikék

Valahogyan nem is abban hittem, hogy Faludy Gyuri bácsi
megéri a századik életévét, hanem úgy képzeltem, hogy még
legalább öt éven át mondogatjuk: nahát, a Faludy már ki-
lencvenhat! S aztán további öt évig: Jé, a Faludy elmúlt kilenc-
venhét!

Könnyen meghalhatott volna negyvenegy évesen, a recski
kényszermunkatáborban. Mint egyszer mesélte (lenyűgözően
tudott mesélni), már fogsága első heteiben megsejtette, hogy
Recsken életről és halálról van szó. Naponta kihajtották a ra-
bokat kemény munkára, de az élelmezésük gyenge és kaló-
riaszegény volt. A költőt nem a kőbányába, hanem erdőirtásra
osztották be. Egy volt szakszervezeti elnökkel húzták-vonták
a hosszú fűrészt, s kitalálták, hogy miként takaríthatnak meg
energiát. Ha az őr nem nézett oda, a fűrész sima felét húzgálták
a fa törzsében. Az erdei munkán szaglásuk idővel oly érzékennyé
vált, mint az őzeké. Az őr közeledtét több méterről megérezték,
mert míg ők hideg vízzel mosakodtak, az ávós illatos pipere-
szappannal. Ilyenkor gyorsan megfordították a fűrészt.

Faludy Gyuri bácsi aggastyán korában sokáig nagyon jól bírta
magát. Igyekezett nem megöregedni. Nyolcvan lehetett, amikor
együtt hallgattuk Csobánkán Hobo blues-hangversenyét. A
színpad előtt állt és vékony karjait az ég felé nyújtva, szorgal-
masan csápolt. Mint a tinédzserek.

Esterházy Péter Faludyt, Fejtő Ferencet és Határ Győzöt
„nagyöreg-belsőhármasnak” nevezte. Ez versre ihlette a meg-
nevezett legifjabbat, a londoni nonagenariust:

Mr Falud' M' szjő Fezstő meg a vén Határ
hasoncúsúzva együtt egy cél felé bandukál
Vén Három Teknőc ma megint csak arra tart
ahol szakad szakad szakad szakad a part

Ha jól értelmezem a hosszabb Határ Győző-költemény e sza-
kaszát, nem egészen a mulandóságról szól, hanem arról, hogy
a három öreg emigráns megint szülőföldje felé fordult, s annak
gondjain tépelődik. De azért az aggkor is motiválja a verset,
ami Határ Győzőnek a Széphalom Kiadónál nemrég megjelent,
*Plasztikzacskó*című kötetében olvasható. (A címadó költemény
egyébíránt indulatos kifakadás a magyar sorsról.)

Nos, a „nagyöreg-belsőhármast” hosszú élettel áldotta vagy
verte meg az Örökkévaló (kiben Határ oly kitartó megátalko-
dottsággal nem hisz). S kilencvenedik életévének betöltése óta

londoni nagy öregünk folyvást az elaggásról ír. Ha Arany János,
aki mindössze hatvanöt évet ért meg, s magát oly vénnek hitte,
hogy utolsó, megkapóan letisztult versciklusának az *Őszikék*
elnevezést adta, ekként borongva az elmúláson, papírral-ceru-
zával a kezében, a Margitsziget faóriásai alatt, akkor nagyon is
jogos Határ Győző címadása új kötete hetven-valahány oldal-
nyi záró szakaszának, amit *Télikék*-nek nevez.

A halál közelsége állandóan foglalkoztatja. Vizuális for-
mában is:

szőkének születtem fehérre fordultam
sárgán zölden kéken kiterítnek holtan

Állandóan szikrázó nyelvi játékosága még szomorú gon-
dolatok közepette sem hagyja el:

az életláng bennünk már takarékon
ég s mi kapkodva-kéklő: azért téli-kéknék
mondom – (havasi gyopár: hulladékony) –
kívülnen hidegek: bennünnen égnek

nem „Őszikék” mert úgy nyolcvan után
az életdelej tije mindenhogyan ÉSZAK:
arra mutat a magas ég hajlatán
s nincs más csak ez: az Ötödik Évszak

Az emberi élet felső határa kitolódott. Ha vigyázunk ma-
gunkra, s a bajokkal teli világ is többé-kevésbé kímél bennünket,
akkor nagy kort megérhetünk. Akár viszonylagos szellemi ép-
ségben. Aminek a megőrzéséhez az fontos, amit Határ Győző
úgy nevez, hogy legyünk csináló emberek. Ám a *Plasztikzacskó*
szerzője keserű:

a halál árnyékában mindegy, oly-de-oly eldöglötten dög-min-
degy, hogy mit mondott-nem mondott Descartes. Vagy Kant.
Vagy Szent Ágoston. Az apostol. Vagy herkópáter. Vagy akárki.
A halálnak? Mit neki Hekuba-
/.../ a halál árnyékában, ahol vagyunk, megszűnünk mind a
hatezer nyelven – Ami még lettlegyen, a mondhatóság
mondhataítlan, mert hatezerszer nincs mivel – kinek
a halál árnyékában hatezer nyelven megvonják tőlünk a szót.
SÁRKÓZI MÁTYÁS

Kérd el a Krausztól...

Egy kissé megviselt, mondhatnám el-
rongyolódott könyv járt körben az osz-
tályban. Valami különös titokzatosság
övezte. Senki nem mutatta meg: Kérd el
a Krausztól!

– Haza nem viheted, itt ha elolvasod 4
forint, ha kimásolsz, versenként 1 forint
– mondta Krausz határozottan.
– Versenként – kérdeztem meglepve –,
miért, mi ez?

– Villon, Faludy fordításában!

Mindez 1955-ben, második gimna-
zistaként esett meg velem. Nem értettem
pontosan, hogy miért csak a Krausznak
van meg ez a könyv, bár a Krausz mondta,
hogy indexen van, de az sem jelentett ne-
kem semmit. Elolvastam. Párat ki is má-
soltam, de még mindig nem értettem,
hogy ki miatt van indexen, a Villon miatt,
vagy a Faludy miatt. Igaz egyikről sem
hallottam korábban.

Szerettem a verseket. Amelyeket ki-
másoltam, disszidálásomkor adtam va-
lakinek ajándékba.

1974 decemberében egy hazai show-
műsorral turnéztunk Kanadában és az
USA-ban. A torontói előadás után egy
„bulin” voltunk valakinél. Később ér-
keztem, a „buli” már javában buli, kabá-
tossal a hálózobába küldtek. Miközben
leraktam a kabátom, azt láttam, hogy
az egyik sarokban Koncz Zsuzsa ül tö-
rökülésben és vele szemben egy öreg
hippi. Nem zavarok. Közben nem hagy

nyugodni a dolog, és a házigazdától ér-
deklődöm:

– Ki az az öreg hippi, akivel a Koncz
ott ül a földön?
– A Faludy Gyuri! – hangzik a válasz.
– Ki? A villonos Faludy?
– Igen, az, mit csodálkozol?

– Hogyan, hát az él? – rohantam be a
hálózobába. Igyekeztem nem zavarni.
Szemrevételeztem az emberemet. Valami
izgalom és melegség öntött el. Valami
nagy pillanat ez az életemben – éreztem.
S valóban az volt. Nemcsak az élő va-
lósága, hanem ifjúságomból elrabolt, ki-
hazudott, eltitkolt gyönyörűség megtérü-
lése volt. Valami delejes töltődés, valami
mohó magambaszívás, valami varázsla-
tos pillanat megélése volt. Kortárs költő,
akiről azt hittem, hogy talán már 30 éve
halott.

...adjunk számot! – hirdette a plakát,
1976. március 1. Faludy-est, a torontói
Collonade Theatre-ban. Én rendeztem.

Egy irodalmi est anyagának összeállí-
tása, olyan óriási életmű esetében, mint
a Faludyé, nem kis munka. De mégis en-
nek az estnek köszönhetem, hogy elemeze-
ve, nem engedve csak a könnyed olvas-
gatásnak, átrágtam magam Faludy addigi
összes versén. Fantasztikus világ tárult
elém. Ennek a varázslatnak minden pálcá-
ütése benne volt az esetben. Ennek az
anyagnak a rám gyakorolt hatása ott lüktetett
az előadásban.

József Attila: Thomas Mann versével
én nyitottam meg az estet. Kicsit féltem
az ötlettől, de szerettem is. Igenis úgy
éreztem, hogy itt, ebben az elmechani-
zálódott világban, az amerikai fehérek
közt is elkel egy „európai”.

A Magyar Világ, új magyar könyvki-
adó igazgatója 1988 januárjában felhívott
telefonon, arra ösztökélt, hogy a közel-
jövőben megjelenő szakács- és útiköny-
veinek a terjesztését vállaltam el Kana-
dában. Gyorsan lebeszéltem róla. S azon-
nal egy ajánlattal álltam elő. Viszont ha el
tudnád intézni, hogy kiadhasd 40 év után
a Faludyt Magyarországon, ahhoz meg-
szerzem neked a szerző hozzájárulását.

Ezzel a beszélgetéssel kezdődött Fa-
ludy György visszatérése a magyar iro-
dalmi vérkeringésbe. Sikerült meggyőző-
nöm a kiadót, hogy az 50 éve készülő
kézirat, amely a világirodalom 1000
legszebb versét tartalmazza, immáron
1400-nál tart, és itt az emigrációban sem-
mi esély nincs a kiadására. Irodalom-
történeti értékről van szó. A kötet Test és
lélek címmel 1988 karácsonyára megje-
lent. Ebben a kötetben találtam egy sort,
miszerint: „K.V. barátom a szívén viselte
a kézirat sorsát...” Így igaz, a szívem egy
darabja volt a kézirat, a kítüntető barát-
ság, ami a költőhöz köt, engem, aki még
mindig ott másolom a II. c-ben, hogy
„vérembe folyt a vörös telihold”.

KOSARAS VILMOS

FALUDY GYÖRGY*

„Egy gyászjelentés
margójára”

Kisiskolás koromban svéd, vagy norvég istennőnek véltem.
Dzsungelben, harcban, börtönben fehér fény villant,
Ha nevét suttogtam.
Most romok között márvány kariatidát látok.

Mondjam, hogy Zrínyi Ilonához hasonlít?
Kéthly Anna több!

A győzelem reménye nélkül harcolt mindvégig!
Egyre szépült és nőtt a pusztító világ fölé...

S egy meggyalázott népért úgy hordta szótlan szenvedését,
Mint izzó ezüst glóriát.

Kéthly Anna

(1889, Bp. – 1976, Blankerberge, Belgium)

A modern magyar politikatörténet első nagy formátumú nőpolitikusa. 1920-ban lépett be a Magyar Szociáldemokrata Pártba. 1949-ben a koncepciós perek során letartóztatták, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1954-ben szabadult amnesztiával. 1956 októberében aktívan részt vett a Szociáldemokrata Párt újjászervezésében, sőt, a szovjet csapatok bevonulásakor, államminiszterként második vezető Nagy Imre kormányában. 1956 novemberében a II. Internacionálé bécsi értekezletére távozott, és haláláig már soha nem tért vissza Magyarországra. Belgiumban telepedett le, ahol bekapcsolódott az emigrációs mozgalomba, és az úgynevezett Magyar Forradalmi Tanács elnöke lett. 1957-től hét éven át szerkesztette a Londonban megjelenő Népszavát.

* Faludy György két, eddig közöletlen verse

BÖSZÖRMÉNYI
ZOLTÁN

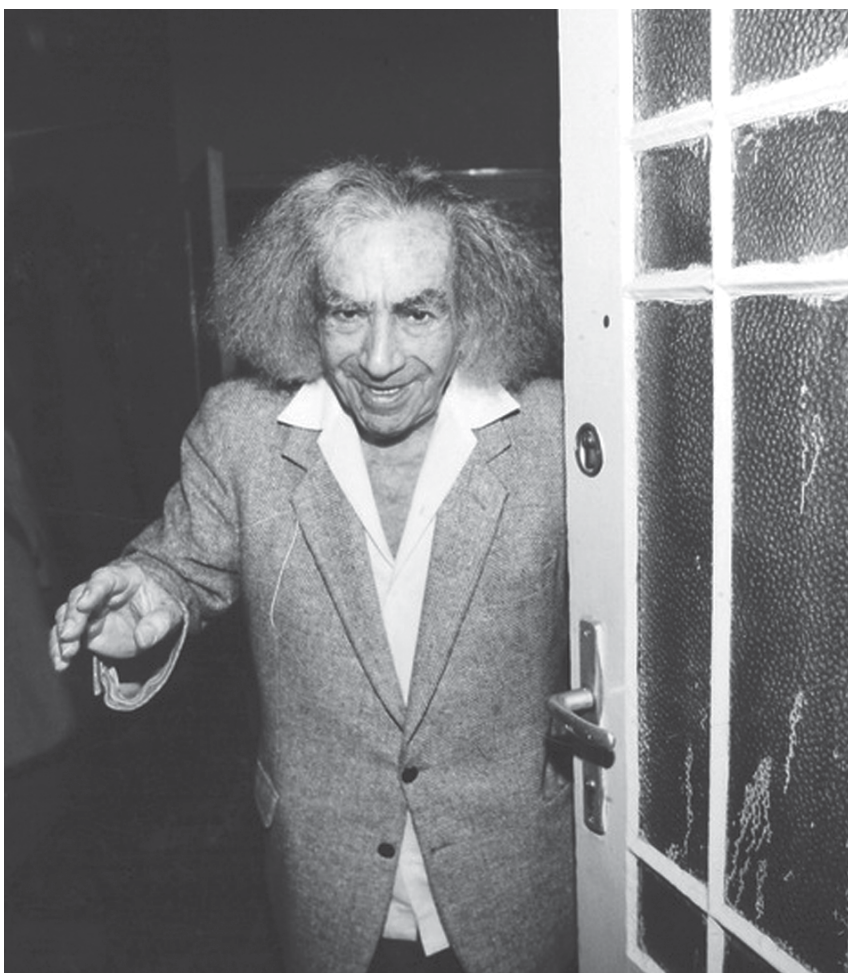
Még ölel a táj

Búcsúzóul Faludy Györgynek

Messzi ködökből int az ifjúság,
Visszahívna, látná a *halál ciprusát*.
Rég felejtett koldusok dalát
Játssza szívemben a mennyei láz.

Igaz volt minden ügyed! De tovaszáll
A tömény fény a hajnalok taraján.
Elszöktél, nem köt a semmihez a kéz,
Csillagszórók sziporkáin függ az ég.

A vigasz, nem vigasz: vigasztalódtál,
Itt hagyta a *volta* kesernyész jáját.
Még ölel a táj, menni ennyire fáj.
S, mondd, ugye te sem félted a halált?

KIRÁLY LÁSZLÓ

A Bassa-Masta
Tóvidék. Búcsú

Faludy György halálára

Szerelmem, olvasd, készülök,
Hajadba virágot fésülök,
Szólal a bikaszarv tülök,
Tündér szavakkal zendülök.

Már hollószárnyon útrakél,
Nem vész el semmilyen levél,
A szó sem hajló, sem kevély,
S csak ennyit lobogtat: – Ne félj!

A Gyermekek isten lépeget,
Már gyűjtögeti a képeket,
Nem riasztja a nemlehet,
Bekószál földet és eget.

Űzi a rút, vonzza a kék,
A Bassa-Masta Tóvidék.

Én megállok a trón előtt,
Koporsót ringatok s bölcs(el)öt,
Várok Reá, ki sose jött,
Reszketve bújt a fű között.

Mint a madárfi, csupaszon,
Ragyogás, kibén nincs haszon,
Csak bűvöl, fény a kardvason,
Vagy régi tűz a havason.

Nem jó a csönd, a szó se jó,
S a tekintet, mely elfolyó,
A megfeneklett sóhajó –
Csak a szerelmed, az a jó.

Szórja a föld, gyűjti az ég,
A Bassa-Masta Tóvidék.

Túladoz már, ne vedd zokon,
A múltba barnult rongyokon,
Barát lett légyen vagy rokon,
Őrizni őket nincs okom.

A Traján utca X alatt
Az induló szó bennszakadt,
Kolozsvári kenyérfalat –
Rejtegettem az igazat.

A fejünk lágya, lám, benőtt,
Nem reszketünk a Pók előtt,
Nem gyűlölünk se fit, se nőt,
Se döngetőt, se pengetőt.

Így születünk, ez lesz a vég,
A Bassa-Masta Tóvidék.

2006. szeptember 11.

20. Vorosilov marsall

Végigfutott a hír, hogy Gerő, a hídvérő, Esztergomba menekült, itt fogadták be, innen, ha a jelenleginél is veszélyesebbé válik a helyzet, akár úszva is átmenekül a csehszlovák elvtársakhoz. A csehszlovák elvtársak menedéket adnak a baráti elvtársaknak.

És hogy egész ávóskompánia kísérte. Hogy Gerőt elkapják, vagy lássák legalább, egyre többen csatlakoztak a menethez. Gerőt elkapni, le tartóztatni, népbíróság elé állítani, elítélni, felakasztani, erről harsog hirtelen az utca, gondolja a férfi. Az utcai lámpát is kiválasztják. Hát ez nem akármilyen. Gerő Ernőt lámpavasra akasztani Esztergomban.

Esztergomban. Méltón régi nagy híréhez. Balassi szelleme, ahogy feltámad, kivenni a pogány mézáró, az idegen hazavesztő trónbitorlót, a megszálló hóhért.

Mindezt véresen komolyan. Sziszegve. Hörgöve. Kapjuk el! De azonnal induljunk, kapjuk el! Elég kiáltva feltenni a kérdést: Testvéreim, mit tegyünk Gerő Ernővel?

A tömeg zúgva válaszol: Akasszuk fel!

A tömeg láthatóan isteni megbízatásnak tekint, hogy feladatát elvégezze, kötéltre Gerővel, és ha vason lengeti a szél, a haza fényre derül.

Soha nem akartam felakasztani senkit, gondolja a férfi, a legbősebb napokon sem. Mégis itt loholok fölfelé az esőtől fénylő kockakövé, az egyre hangosabb és egyre veszettebbül vicsgó tömeggel, Anna húz magával, nem tiltakozom, nem mondom, hogy kicsim, menjünk a partra, sétáljunk ki kedvenc helyünkre, a Palkovics-padhoz, hagyjuk itt az örületet, mert nem lesz jó vége. Ülünk le, beszéljük meg, mi lesz velünk, hogyan ezután.

A Palkovics-pad fehér köve, hideg háttámlája. Az volna jó. A heti órák kimenőjét ott töltöttük, ha esett, ha fújt. Tizenöt perc az út le, fél óra odalent. Néztük a vizet. Éreztük, mennyire reménytelen minden. Harminc percen át összebújva bámultuk a vizet, csókolózva boldogtalanul. Tizenöt perc loholás vissza. Éppen beért négyre.

De nem. Nem mondok semmit. Engem is elkap az izgalom, a tömeg hat rám, Anna izgalma hat rám, és hat a szürke ég is, ahogy kiemeli a Bazilika sötét tömbjét.

Pajszerek, fémrudak kerülnek elő, ütök, fesszegetik az utcátáblákat. A Vörös hadsereget, a Vorosilovot. Tényérnyi lemezekben repül a zománc. Egy hirtelen összeszövetkezett szorgalmas kis brigád a Vorosilov marsallt jegyző hatalmas saroknévtáblával küzd. De a tábla magasán, nem érik el. Vorosilov szilárdan beverve a falba. Azonnal kerül létra, ásó, segítség, amíg végre asztalnyi vakolattal együtt sikerül kitépni. Aztán a sikerélménytől boldogan tovább a Bibliotéka felé. Gerővel nem lesz ilyen egyszerű, gondolom akkor, gondolja a férfi. Miért láttuk olyan egyszerűnek és egyértelműnek?

21. Munkáskatonák

A második busz vad dudálással megpróbál elhúzni a sorba rendeződött tömeg mellett, hogy ketten, a két busz vezesse a menetet. Végül hátramarad, mert az éneklő, jelszavakat kiáltó tömeg nem vesz tudomást róla.

A buszban bányászatonák ültek, gondolja a férfi. A kor munkaszolgálatosai. Deklasszálnak ítélt elemek, hercegek, grófok, Horthy-tisztek és kulákok fiai, akiknek veszélyes volna fegyvert adni a kezükbe, mert mi történne, egy figyelmetlenebb éjszakán képesek, és hátba támadják a Szovjetuniót.

Elöl egy kerékpáros. Sapkában, bakancsban, overallszerű munkásruhában. A csomagtartóhoz hosszú nyelű nemzeti zászló kötözve. Két helyen rögzítette, gondolja a férfi, emlékezetes módon, talán ahol ezt a zászlót találta, látott orosz is, abból téphetett csíkokat. Amikor a szél iránya változott, a nedves zászló átcsapódott egyik oldalról a másikra, ilyenkor elsodorta a sapkát, igazítania kellett rajta.

Mögötte az első busz, tetején a karszalagosok, ezen is nemzetiszínű zászlók.

Megint mögötte, a busztól tíz méternyire lemaradva, a tömeg előtt öt méterrel magas, barna nő. Egyedül. Nem néz se jobbra, se balra, nem kiáltozik, csak megy, megy eltökélten, döngő, határozott léptekkel, mint aki egymaga elfoglalja

ONAGY ZOLTÁN

Sötétkapu, 1956. okt. 26. du.

a laktanyát, kiszabadítja a politikásokat. Kezében magasra tartott magyar zászló, gondolja a férfi. Sokáig ez a kép élt bennem, amikor eszembe jutottak az események. A kép a nőről, ahogyan pengeéles szájjal, összehúzott szemöldökkel lépked, feje fölött lobog a zászló.

Mögötte dorogi bányászok, és a tömeg hatosnyolcas sorokban. Mi nem sokkal a bányászok mögött, a sor szélén gyalogoltunk összekapaszkodva. Hol Anna belém, hol én belé.

Víziváros lejárataánál még volt egy mentőötletem. Megint az asztalos, de ez most áttételesen. Családi öreg barát, akinél minden van, akinek mindenből van tartalék. Hátha alszik a padláson egy öreg ágy, amit odaadna.

Gyere, mondom Annának, gondolja a férfi, hátha az öregnek van ötlete asztalos dolgában.

Ne álljunk ki a sorból. Ne álljunk ki! Menjünk velük.

Bemegyünk, szívem, nyitva a kapu. Lehet, visszafelé már nem találjuk itthon. Leginkább attól félttem, nem lesz visszafelé, nincs visszaút, nem attól, hogy az öreg ne volna meg egy óra vagy kettő múlva. Az öreg mindig megvolt nekünk, ha szükség adódott.

Éppen itt járt a bátyád, kezdte köszönés helyett az öreg, aprócska, nyugodt, dörmögő, mindig rosszkedvű nagybácsi. Azt mondta, most kipicsázzuk a ruszkat.

Én nem láttam két napja a városban, a tünnetesen se láttam. Tegnap se, ma se.

Nem láttad, mert kapitány lett. Megnyomta a kapitányt.

Az öreg a kutyaólat rendezte, helyezte át, mert „megörült ez a kutya, felakasztja magát időről időre”. Megáll az ész, a világ megbolondult. Még ez a szerencsétlen vén kutya is.

Fiam, nézett rám, gondolja a férfi, te is úgy gondold, hogy kipicsázzátok a ruszkat?

Nem gondolok semmit. Soha nem gondolok semmit. Egy ideje csak csinálom, amit kötelező, nem gondolkodok egy percet se...

Így volt, valóban így. Mindent kétszer gyorsabban tanultam meg, háromszor olyan gyorsan végeztem el, mint rendszeren, hogy szabad legyek, amikor Anna szabad. És Anna soha nem volt szabad, olyan szorosra fogták a kollégiumi szabályzatok, olyan vad volt a vidék, tehát nekem kellett mindent megtennem, hogy a tizenöt percekre szabaddá tehessem magam. Öt üzenő helyünk volt kövek közt, mint a Siratófalban, megszámozva az elérhetőség gyakorisága szerint, az iskola és a kollégium közt, a tornaterem és az iskola közt, az iskola és az Erzsébet park közt, ezeket délutánonként végigjártam, hol frissült a tartalom, aztán este a kollégium ablakában madzagpostáztunk. Ő leengedett nekem valamit az első emeleti ablakból, én felküldtem neki valamit az első emeleti ablakba. A lámpa alatt válaszoltam valamit, ő is válaszolt, így teltek a napok, gondolja a férfi.

Összesen nem voltunk ennyi órát együtt, mint mostanában, gondolja a férfi, és magához öleli Annát.

Csak nem ennek a kicsi kis leánynak kell az ágy, nézett szemöldökei alól, a kutyaólhoz lehajolva, merosz majd kapol az anyjától, hallod-e?

Nem válaszoltunk. Nem volt mit, gondolja a férfi.

Mikorra kell?

Bátyám, mondta a férfi, elsején veszi fel a munkát Pesten. A ddigra jó volna.

Meglesz, nézek valamit, van a hátsó szobában elrámolva valami, de ahhoz szalmazsák kell, fiam, tudod?

Nem baj, jó az.

Azt is találunk hátul, hacsak meg nem ették az egerek...

22. Sötétkapu

A Sötétkapu közel megint, gondolja a férfi. Szinte el se indulunk, a menet eleje már kanyarodik.

A Sötétkapu a Bazilika alatt. Nyolcvan méter hosszú alagút, boltíves bejárat. Ennek a végén a Kanonok sor, ahol a páncélosok parancsnoksága állomásozott.

A Sötétkapu. Átjáró a Bazilikához épített hatalmas mesterséges domb alatt. Óriás boltíves pincerendszer nyílik belőle. Annak idején az építők így oldották meg, hogy ne kelljen feltölteni az egész hatalmas dombot. A papok itt tartották a misebort. És ki tudja, mit még. Aranyat, gyémántot tarthattak. Orgiákat is tarthattak. Lányokat tarthattak, elrejtve a világ kíváncsi szeme elől.

Hat méter magas, legalább hat, gondolja a férfi, legalább négy széles. Amikor Bugac felől mentünk Vaskapuba, vagy a kertek alá gyümölcsöt lopni, máskor gombázni, itt jártunk át, aztán lezárták a katonák. Miután őrbódk és sorompók kerültek a bejáratokhoz, a Bugacra vezető két ösvényt benőtte a fű. Mindenki kerülni kényszerült.

23. Anna siet

Megnézhetjük, mondta a nagybácsi, csak helyére teszem a kutyaólat.

Anna sürgetőleg rángatja a kabátujjamat, azonnal induljunk, gondolja a férfi. Tükön ül. A világ fordul, ő pedig nem látja. Miattam marad le a látványról. Ágy miatt, szalmazsák miatt, rögeszmém miatt. Felfoghatatlan. Ezt nem gondolta volna rólam. Látom. Arcára írva a mélységes csalódottság.

Úgy tettem, mint aki nem érti.

Két napja ágy után futkosunk, kicsim, mondtam neki, gondolja a férfi, itt meg készen van, semmi dolgunk vele, csak legurítjuk valami háromkerekűn, és megvan, pénzünkbe se kerül, kupleráj sem lesz tőle a lakásban, sügtam.

Attól fél, lekési a tüntetést, mondtam a nagybácsinak a kérdő tekintetre, mit suttogunk.

Na persze, bólintotta az öreg, mintha bármiről le lehetne maradni a mai világban.

Az ember ne rohanjon a sors elé, mert ami meg van írva, rátalál, a sors maga megkeresi, tette hozzá.

Visszaegyesítve a lötyögő nyelű nagykalapáccsal az utolsó merevítő vasat, amelyek a kutyaól négy fülét tartják, szól, segítsék. Ketten emeltük, helyezték a vasakra az ólat. A kutya egy zöldre festett kamra kilincséhez kötve. Érdeklődve legyez a farkával, mi következik, mi történik a lakhelyével.

A kutya sorsa is meg van írva, nézz rá, kislány, mondta viccesen az öreg, mennyire megörült, hogy kiderült, nem az, hogy egyik reggel a láncra fölakadva találjam.

Ellenőrizték, összerakható-e az ágy, a kampok rendben vannak-e, a vasalás, egyéb dolgok, én felnézek a tüntetésre, mondta Anna, gondolja a férfi.

Az ember, gondolja a férfi, nem vitázik, nem parancsol szívesen annak, akit szeret. Akit szeretünk, az bizonytalanít el leginkább bennünket, mert ki tudhatja, akár igaz is lehet. De ekkor nem tehettem mást. Engem nem vitt el a lendület, a hév. Munkám volt, lakásom, ennivalóm, nem érintett a politika, fárasztott a politika, nem is tudtam, mi a politika, ha a különbség a közt, amit olvashattunk, és amit éltünk a mindennapokban, akkor köszönöm, nem kérem. Két éve nem érdekelte Annán kívül semmi más. És minden helyzetet, ami nem zárt, nem védett, ami fölött nincs tető és padlás, amelynek nem láttam az elejét, a végét, a közepét, veszélyesnek éreztem Annára nézve. Amit magamnak se tudnék megoldani, hogyan volnék képes kettőnknek.

Ezeknek fegyvereik vannak. Láttam, mint akit megcsapott a tavasz, úgy masírozta nyolcvanval a Várhegyre. Láttam, nagyon erősek. Elszántak. Akik erősek, eltapossák a védtelent. Nem kell több, csak két félrészeg fegyveres, akikbe a tavasz beköltözött az alkohol mellé, máris vége mindennek.

Sehová nem mész egyedül, itt állsz mellettem, mondtam szigorúan Annának, velem nézed meg az ágyat, mert az a mi ágyunk lesz, megvizsgáljuk a szalmazsákot is, hátha javítani kell, meg tudod-e csinálni.

Megegyeztünk, tettem hozzá bocsánatkérően, hogy nem engedheted el a karom, amíg az utcán vagyunk.

Gyere, válaszolta, gyere, nem lehet igaz, hogy nem vagy kíváncsi a forradalomra...

Más dolgunk van. Kíváncsi is vagyok, meg akarom látni, hogy te lásd, de most az ágy a dolgunk.

Bekeményítettem, gondolja a férfi. Két év alatt először.

Így is kell, csak határozottan, mondta elégedett mosollyal az öreg a szóváltásra. Vannak ott éppen elegenden, kislány, nem biztos, hogy ti hiányoztok. Én is úgy látom, mondtam halásan.

Megrángatta az ólat, aztán a kulcsdobozból kikeresett egy kovácsoltvas kulcsot, hátrabalagunk a gazos virágágások mellett, kinyitotta a leghátsó szobaajtót, megnéztük az ágyat. Jó volt. Az álmok ágya csillogó fejtámlával, deszkabetéttel, dupla fémakasztókkal, ahogy kell. A zsákot se ették meg az egerek.

Bármikor jöhettek érte, mondta a kapuban.

24. Tankok

Az utcán három lépés után a bátyámba botlottunk, gondolja a férfi. Ide indult, bennünket keresett. Valaki látta, mondta neki, hol talál ránk. Fáradtan, nyüzöttan, összecsatolt esőkabátban lépett elé, mint egy látomás. Bármerre jártunk, végig őt kerestem. Karszalag volt rajta. Meglepett.

Mi van, kérdeztem, szervező vagy? Nemzetőr?

Kell közéjük egy normális ember is, mert mindenki megbolondult, mondta magabiztosan.

Behúzódtunk a tanítóképző alsó kerítéséhez, leültünk a peremre, vártam, mondjon valami egyebet is. Mi van itt, mi lesz, miféle hírek a világból, mi van Pesten, Amerika úton van-e már.

Mély lélegzetet vett, és csak annyit mondott: Ne menjetek föl a Sötétkapuhoz!

Előkotort egy Munkást, meggyújtotta.

Megértetted? Nem mehettek fel! Megtiltom.

Nem tudunk semmit, válaszoltam rosszkedvűen, Anna az örületbe kerget, mindenütt ott akar lenni, ahol történik a forradalom.

Ezt mondtam, pontosan így. A bátyám rám nézett, láttam a szemében, érti, mi a bajom. Mi soha nem beszélünk. Nem apróztuk soha. Csak tudtuk, a másik mit tesz, miért. És az úgy jó volt.

Anna felé fordult, megismételte.

Nem mehettek föl. A hír igaz, itt van Gerő, egy ávéhás szabadszapat civilben, felfegyverkezve.

De akkor mondd el, mi van, mi történik, kérte Anna.

Nem érek rá, nekem ott kell lennem, csak miattatok rohantam vissza.

Legyen ránk öt perced, és akkor hazaindulunk.

Nem érted, hogy nem lehet?, förmedt Annára a bátyám.

Kérlek, bátyó, duruzsolta Anna.

De megígéred, hogy hazamentek.

Igen, ígérte Anna. Ha elmondod, mi folyik a városban.

A városban, az országban forradalom van. Felkelt a nép. Pesten nyírják a kommunistákat, az ávosokat.

Éjszaka megérkeztek Táborba a Pestről menekülő ávosok. Hajnalban tovább jöttek a parancsnokságra. Reggel rendelték őt tankot, abból előbb kettő, utána még egy elindult. Az egyik a Duna-parton ment a Sötétkapuhoz, a másik kettő a főúton haladt. Ez a tank felszaladt a járda korlátjára az egyik kanyarban. Kiszabadult és folytatta ez is az útját a Sötétkapu felé. A lemaradó harmadik tankot megállítottuk a Lőrinc utcában, elfogtuk. Kockaköveket raktunk a láncfalpak közé, a harcokcsi leállt. A vezető kiszállt, eldobta a pisztolyát és elmenekült. Rajta kívül még három kiskatona a tankban. Elzavartuk őket.

Tíz óra körül már mindenki tudta, hogy pártvezetők, köztük Gerő Ernő bujkál a volt szeminárium épületében. Ekkor háromfős delegációt állítottunk, akiket bevezettek a laktanyába, s miután ők megbizonyosodtak arról, hogy ott nincsenek politikai foglyok, a tüntetők egy része elvonult. Persze nem vitték végig őket, csak az előcsarnokon, illetve néhány termen, amikor ez köztudott lett, a tömeg újra bedühödött. Itt tartunk, mondta a bátyám.

És most rohanok. Ti pedig arra.

Állt, ez az utolsó képem róla, gondolja a férfi, karjával, kinyújtott ujjával mutatta az irányt, merre, mi merre tovább.

Folytatása az 5. oldalon

Folytatás a 4. oldalról

25. Az első lövések

De nem úgy történt, gondolja a férfi.

Vártunk néhány percet, amíg a bátyám eltűnt a főnti kanyarban, akkor aztán Anna felállt, utána. Jogunk és kötelességünk ott lenni, mondta megfellebbezhetetlenül.

Ezen nem volt mit vitatkozni, gondolja a férfi. Ha egyszerre jog és kötelesség, nincs mit szólni. Én is így éreztem ebben a percben, főleg, hogy a bátyám ott van, intézi a dolgokat.

Most már csak szalmát kell szereznünk valahol, mondtam, hogy legalább lassítsam, mert rohanva húzott fölfelé a tanítóképző előtti keskeny járdán.

Elhagytuk a főbejárat lépcsőjét, tovább a díszes kovácsoltvas kerítés zárta udvar mellett, akkor kezdtek lőni. Hirtelen nem lehetett bemérni, merről, kire, kik. A nagy épület és a Várhegy füves, fás oldala közt pattogott a hang.

Visszarángattam Annát, gondolja a férfi, vissza a lépcsőbeugróba, mert Anna ment volna tovább, mint a süket, aki se nem lát, se nem hall, gondolja a férfi. Ettől komolyan megrémültem.

Az első négy-öt lövésnél még nem, de a továbbiaknál már bemérhető volt az irány, a hadosztály-parancsnokság, a Kanonoksor környékén lövöldöznek. Ágyúhang, tankágyú hangja ekkor még nem.

Menjünk oda át, húz Anna magával, látni akarom, mi történik. Szeme fénylik, haja lobog.

Felmásztunk a szemben lévő Várhegy bozótosába, onnan a Bazilika előterét határoló köfalhoz, ahonnan rálátni a laktanyára. Ott térdeltünk, szemvonalig takarásban. Odalent katonák. Zárt, barna fekapu előtt harckocsi. A nyitott második emeleti ablakokban géppuskák és golyószórók.

Oda nézz, föl, mutattam az ablaksort, gondolja a férfi.

Pillanatokon belül újból megszólaltak a fegyverek, majd a harckocsi tankágyúja is eldördült.

26. A félkarú

Mellettünk, a fal mögött lapul nyakát behúzva egy vékony, félkezű, borotvátlan, reszkető, harmincas férfi. Mellettem Anna, ő is reszket. Én nem. És a rést keresem, ahol lemenekülhetünk a Várhegyről, a rést, ahol a legkisebb kockázattal hazajutunk. Nem mondok Annának semmit, nem hányom a szemére, hogy itt vagyunk a golyózaporban, és a dombot, amelyen át kikerülhetnénk az emeleti ablakok látóteréből, lőhetik, ha akarják. És miért ne akarnák, ha egyszer lőnek?

Mit mondhatnék most? Amikor módom lett volna szólni, hallgattam, remélve, nem lesz semmi. A katonák összeszarják magukat a hatalmas tömegtől, se szó, se beszéd, kidobják Gerőt a falon kívülre, a tömeg dicsőségesen lemasíroz a kiválasztott lámpavashoz, ott római mintára, lefelé tartott hüvelykujjal ítélkezik, halál. Mert ha gladiátor, amikor mások életére tör, legyen akkor is, amikor életéről döntenek. És Gerőt napokon át veri az eső, himbálja az őszi dunai szél a forradalmak nagyobb dicsőségére. Mi győzedelmesen, mert részt vettünk a forradalomban, hazamegyünk, vacsorát főzünk, tele hassal bebújunk a bátyám ágyába, szeretjük egymást, a kommunisták meg eltakarodnak oda, ahol szeretettel várják őket.

Ezért nem mondok most Annának semmit.

Mit mondhatnék?

Hogy nem akarnak menni? Hogy nincs hová menniük, ezért inkább védik a hatalmat, a birtokot, az eszmét? Védik pusztá életüket? Nem ez a természetes? Én meg egy hülye vagyok, aki olyasmiben döntött, úgy döntött a maradásról, hogy nem ért hozzá, nem figyelt oda, ezzel kockáztatta az egyetlen szeretett lény épségét, gondolja a férfi.

Mi történt, kérdeztem a gumival felkötött kabátujjú, félkarú embertől. Mi volt ez?

A menet elején kerékpározott egy ember, mondta a férfi sápadtan, zászlóval a kezében. Utána a tömeg. Utána a fölzászlózott busz.

A város felőli oldalról érkezett a tömeg, a sorompónál a katonák, négy katona megállította őket, azzal, hogy nem lehet bemenni. Vitatkoztak, üvöltöttek. A busz áttörte a sorompót, a tömeg követte.

A másik oldalon megint katonák.

A tömeg vonult a busz mögött. A kerékpáros megelőzte a buszt, a nagykapu előtt álló katonáknak üvöltözött, hadonászott, letépte a zászlórudat, kérdezte, hogy „ha ez magyar zászló, ti magyar katonák vagytok-e?”.

Erre egyetlen lövéssel lelőtték. Azonnal összeesett, mint a rongy, meghalt. Ráesett a kerékpárra, a kiterült zászlóra. Lövés nem hallatszott. Előbb nyugtatgatták a katonákat, hogy semmi rosszat nem akarnak, nem akarják elfoglalni a laktanyát, csak azt, hogy a hadsereg álljon a felkelők mellé, és adják ki Gerőt. Aztán elindultak befelé, át az alagúton, a domb másik felé lévő parancsnokság felé.

A tank ott állt szemben. Lövés füstölt a tankágyúból. Homlokon találta a háromnegyed utat megtett buszt. Szétlőtte. Száll a füst az alagútból most is, láthatod, mondta a félkarú ember.

Kivágódtak az emeleti ablakok, és minden ablakból tüzeltek az ávósok. Mert ezek ávósok, ha civilben vannak is, mondta a félkarú, gondolja a férfi.

Mindenki menekül, amerre lát. Egymást taposva rohanunk a város felé.

Azután a tank kibújt az alagútból.

A menekülők igyekeztek eltűnni, gondolja a férfi. Én meg szorítottam az alagútból felszálló koromszagú füstben, vérszagban, égő hús szagában Annát. Jobbra a Bazilika tömbje, szemben az iskola, elől-hátul laktanyák, az ablakokban fegyveresek.

Merre tovább, hogyan tovább? Ez a kérdés. Hogyan jussunk biztonságra.

27. A bajuszos

Elhagytuk a félkarút, hadd remegjen tovább magában, gondolja a férfi. A köfal mellett hétrét hajolva futunk a vashídig. Anna előttem, én meg üvöltök, hogy mélyebbre hajoljon. Csörög az alacsony fal tövében összetömörült levéldomb, a szemetelő eső még nem áztatta át a takart rétegeket. Olyan hangosan csörög, hogy biztos vagyok benne, a lövések ropogásán keresztül is meghallják, idepörkölnék a tankkal.

A Bugacra levezető kölépcsőkön a korlát alatt tucatnyi ember, véresek, szakadtak. A nőn, akit először látok, fél pár cipő.

Vissza. Csak olyan bokorba bújunk, ahol rajtunk kívül senki nincs, gondolja a férfi, nem akartam kollektív kivégzés szenvedő alanya lenni. Egyébként se akartam lenni semmi, csak hazajutni. Végtelenül távolinak látszott a lakás, távolinak és reménytelennek. A főútról, a Várhegy alól sorozatlövés, tanklövés, zaja. A robbanások és a sorozatok hangja átcsúsza az alagúton úgy szól, mintha mindenfelől, a szeminárium felől is lőnének. Időbe kerül, mire rájövök,

nem, gondolja a férfi. A civil ávósok a főiskola előtti utcáreszen üldözik, lövik a menekülőket.

Amíg ezt felfogom, guggolva a Várhegy legvastagabb platántörzse mellett, odaölelem Annát. Néz sápadtan maga elé, mintha itt sem volna. Kapaszkodik, bújik.

Ezek az embereket lövik, mondja rekedten.

Hát nem a napot, annyi biztos, ezt válaszoltam, gondolja a férfi, hogy Anna ne érezze úgy, nagy a baj. Ne érezze a valóságosnál nagyobbak. Az is éppen elég nagy. Ekkor már úgy voltam vele, átlátom, tudom, hogy merre hány méter, megoldom. Amit átlátok, megoldom. Nem tehetek mást.

Le kellene venni a kabátodat, ezt a narancsárgát száz méterről kiszúrják, akartam mondani, de Anna továbbra is vacogott, nem szóltam. Éppen csend. Szünet a lövöldözés közben. Gyűrünk, mondom. A fák között cikázva rohanunk a Bazilika mögé, azt remélve, a Várhegy túlsó bokros oldalán lemászhatunk Vízivárosba. A bozotos Várhegy lábáig érő kertek valamelyikében megvárhatjuk, míg kitombolják magukat.

Ismertem egy kővel kifalazott mélyedést, gondolja a férfi, ha nem jutunk le, ott akár estig meghúzzhatjuk magunkat.

A gödörben egy vékony csontú, vékony arcú ötvenes bajuszos férfi ült ing nélkül, fehér trikóban, zakóban, kabátban. Lába között szakadt szalmafonatú táskafélé.

Mi van odafele, kérdezte, amikor ijedelme elmúlt, látta, mi vagyunk, nem katonák fészülik át a hegyoldalt.

Nem tudni, ezt válaszoltam, gondolja a férfi. Lőnek mindenre, ami mozog, ennyit tudni.

Most felnéz a partról, a Duna mellől a hegyoldalra. Megkísérli letről betájolni a mélyedés pontos helyét. De a hegyoldal kitisztult, megváltozott. Semmi nem olyan, mint volt.

A bajuszos szinte kábulatban beszélt. Mondta, mondta, mondta. Idegesített, gondolja a férfi. Már az is, hogy ott volt. Az is, hogy beszél, nem hallom esetleg, amit meg kellene hallanom.

A buszon ültem, a buszon. L áttuk a gyár előtti fiataiságot, a szervezkedést. Sokan felszálltak a buszra, ami elindult ide, a Sötétkapuhoz. Már dél körül volt, ebéddő, nem akartunk leszállni.

Annyira belefeledkeztünk a beszélgetésbe, hogy a Hősök terén elmulasztottuk a leszállást. Előre furakodtunk, hogy a következő megállóban leszálljunk. A busz befordult a Széchenyi tér felé. A drogéria előtt az utolsó megálló. Ott már szó sem lehetett leszállásról. Az első ajtót megrohanták a fiatalok, begyűrték magukat, ettől kezdve se föl, se le, a buszvezetőre ráparancsoltak, vigye őket a Sötétkapuhoz.

Segítenünk kell, bajban a forradalom, ezt mondták, így a bajuszos.

Hatalmas tömeg felfelé az úton, a Sötétkapu előtti téren is sok-sok ember volt. Útközben többben a busz tetején lévő csomagtartóra is felmáshoztak. A buszban senkinél sem láttam fegyvert, csupa hangos, lelkes, forradalmi ifjú. Vita után be az alagútba, de mielőtt átértünk, már láttam szemben a meredő tankágyú csövét.

Ekkor már tudtam, mondtam is a barátainknak, „Gyerekek, ennek nem lesz jó vége!”, mondta a bajuszos, remegő kézzel, ötödik kísérletre cigarettát sodort, rágyújtott, gondolja a férfi. A bajuszos a meglevenedett rémült kisember volt, aki tudja, bajba került. Tudja, hogy nem minden papsajt.

De nem lehetett visszafordulni, hátul jött a tömeg. Elöl is tömeg. Aztán az első emeletről megszólalt a golyószóró. A golyók a busz tetején kalapáltak. A szélvédő felső részét szitává lőtték. Azután eldördült az ágyú! A dörrenés, a robbanás, a becsapódás ugyanabban a szent pillanatban. A lövedék a jobb hátsó kerék fölött robbant. Feltépte a busz oldalát. Azon a nyíláson át ugráltak ki az emberek. Többen meghaltak. A csomagtartó hálójában testmaradványok. Egy kéz, rácsúszva a leszakadt kabátujj, fél fej, csöpögött lefelé. Iszonyatos bűz. Amikor a ruha meg az emberi hús együtt ég, mondta a bajuszos beleborzadva a felidézett, testközeli látványba.

Féher zászlót, féher zászlót, üvöltötte valaki! Rajtam féher ing volt, levettem. A kiabáló kikapta a kezemből, felemelte és kilépett vele a jobb első ajtón. Abban a szent pillanatban agyonlőtték golyószóróval. Minden menekültöt lelőttek, aki kilépett a buszból. Öt ember feküdt egymás hegyén-hátán. Jajgattak, anyám, anyám, vagy orvost!

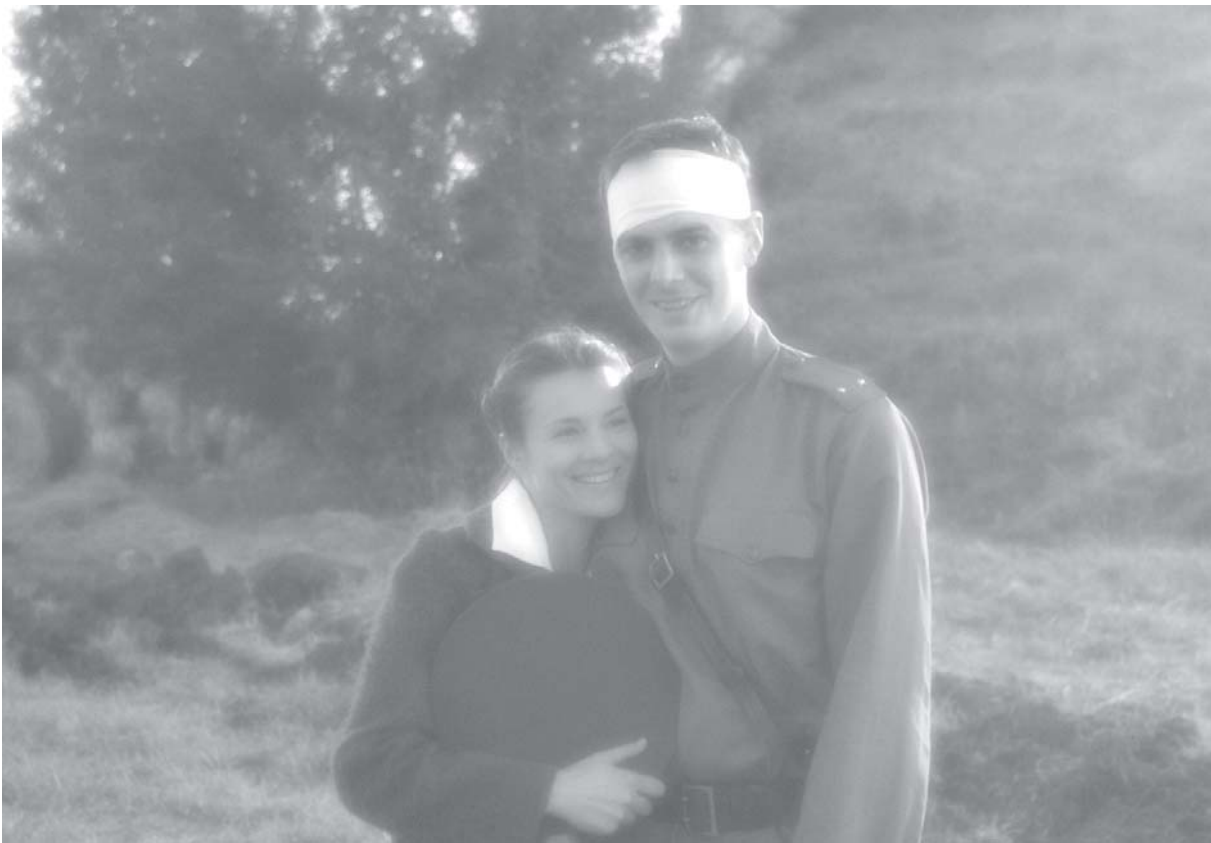
De nem jött se anyám, se orvos, csak a golyók, mondta a bajuszos.

Átéltam a háborút, voltam katona. Kivártam egy keveset, és egyetlen vakmerő ugrással kivettem magam a jobb első ajtón. A földön fekvő halottak és sebesültek mögött találtam fedezéket. Onnan meg bátorságot gyűjtve hatalmas szökkenéssel kivágódtam a Sötétkapu tövéhez, most találj el ávós, a kurva anyád.

Aztán felálltam, és eszeveszett futással – a fal mellett – rohanni kezdtem kifelé, aztán fel a hegyoldalra, meg se álltam idáig.

Nem is értem, mondta a bajuszos, ez hogy tudott a kezemben maradni. Mutatta a szakadt, véres szalmaszatyrot.

Aztán üvöltve jajgatni kezdett, gondolja a férfi, szabályszerűen folytak a könnyei, hogy mi lesz most vele, kisgyerekeivel, mert olyan sokan látták, a fél busz ismerős, ezért megint becsukják a kometisták. Ha agyon nem lövik.

Werk, ki tudja, meddig werkheted

Részletek egy laza naplóból, amelyet a Liberté 1956 című film forgatása alatt jegyzett le

SZÖCS GÉZA

I.

2006. augusztus 7-én kora délelőtt a debreceni főtéren váratlanul megjelent egy különös teherkocsi. Feltűnő volt ott a városháza előtt, a sétálóutca közepén. Dizájnya legalább olyan régmódi volt, mint amennyire tiltottnak számít a zóna, amelyben a sofőr lavírozgatott vele. De feltűnő volt mindenekelőtt azért is, mert platóján elszánt ábrázatú népek lobogtatták a piros-fehérviridet, olyan öltözékben, amelyben a mindennapi viselet sajátosan keveredett a „karhatalmi” fazonnal, ideértve egyenruhák elemeit, sőt fegyvereket is. Ezt az öltözetet nevezzük rablócivilnek.

Az így felékesített társaságból jutott a teherkocsi – egy hajdani igazi Csepel – lépcsőre, sőt motorházára is, amitől a jármű olyan kinézetet nyert, mint valamiféle felvirágozott öslény. „Halál az ÁVH-ra!” és hasonló kiáltások olvadtak a Marseillaise dallamával egyetlen hangzavarba. Egyszóval érthető, hogy miért támadhatott amolyan igazi „akció van” érzése annak az idősebb úrnak, aki a villamosmegállóban csillogó tekintettel és elszoruló torokkal fordul hozzám:

- Hova mennek?
- Filmezés van, bácsi – feleltem.
- Igazán? – kérdezte csodálódottan, elfojtva azt a látható reményét, hogy végre talán ő is részt vehet valamiben, vagy legalább, hogy végre történik valami.

Számomra viszont ezen a délelőttön kezdett kézzelfoghatóvá válni, hogy a Libertéből tényleg lesz valami. Színpadon, sőt talán filmen is.

Ez a história a múlt évezred legvégén kezdődött, az Orbán-kormány idejében, miután létrehozták az Országimázs Központot. Nem hallgattam el O. V. elől a véleményemet, hogy erre az intézményre így semmi szükség, amennyiben tényleg az ország – pláne a nemzet – imázsának, imidzsének vagy imágójának akarunk használni. Azt nem így kell.

– Hanem hogyan? – kérdezte O. V. azoknak a miniszterelnököknek a hangján, akiket érdekel az alanyi költők véleménye a nemzet dolgaival kapcsolatban.

– Egy történetet kell írni saját magunkról. És ahhoz a történethez írjon zenét mondjuk Andrew Lloyd Webber. Ahogyan az Evita példája is mutatja. Az Evitát megnézte vagy meghallgatta egy-két milliárd ember, lehet, hogy három, akiknek nagy része korábban azt sem tudta, hol van Argentína, kisebb része azt sem, hogy egyáltalán létezik ilyen ország. Egy olyan film kellene, amely egyszersmindenkorra véget vet annak a hülyeségnek, hogy „a szép román főváros, Budapest”.

– És miről szólna a történet?

– Semmiképp nem a honfoglalásról, és nem is Szent Istvánról, még Mátyásról sem, aki pedig nekem igazán kedves... De még negyvennyolcas történet se legyen. Egy olyan történet, amely a ma legfontosabbat mondja el rólunk, csakis ötvenhatról szólhat.

O. V. eltűnődött.

– Megírnád?

– Persze.

Így kezdődött. Nem készült semmiféle szerződés, nem született semmiféle megbízás, nem volt az egész mögött „papír”, sem pénz. Csak egy biztatás volt, nem felkérés, de nekem éppen ez az impulzus hiányzott, hogy megírjam a történetet.

Néhány hétbe telt, amíg befejeztem. Bár később még többször hozzá kellett nyúlnom, attól függően, hogy a szöveg színdarab-változata tűnt-e éppen időszerűnek, vagy a filmre szánt összöveg. (Ezt az összöveget olyanfajta megfilmesített daljátéknak képzeltem el, amilyen a Koldusopera vagy a Hány János.). Aligha sikerült

tökéletesre. Életemben csak egyetlen forgatókönyvet írtam, az volt a *Bombázó lányok árnyékában* – *A magyar ember és a zombi* című kötetben jelent meg –, de abból sem lett film, úgyhogy mindeddig nem adatott meg nekem a tapasztalat: hogyan történik, valójában milyen az a transzformáció, amelynek során a szó (mozgó)képpé lényegül.

(Most meg éppen ezért vagyok itt Debrecenben.) A történet, amit írtam, Vidnyánszky Attila kezébe került, és elkezdte önálló, tőlem független életét.

„Tőlem független”, olyan értelemben is, hogy művésziileg felfogott tovább-alakítását, dramaturgiai és képi újrafogalmazását, egyszóval magát a rendezői munkát egy szuverén, saját törvényű (tegyük hozzá: igen: nagyformátumú) alkotó vette a kezébe, akinek semmi szüksége a szerzőre, mert mindent egyedül szokott eldönteni. Ehhez képest maximális udvariassággal vette tudomásul, hogy én is ott szeretnék lenni a forgatáson.

Emlékszem, Esterházy mesélte egyszer, Gothár Péterrel készített filmjükről:

– Gothár nem tűr beleszólást. Nem is nagyon erőltettem, egyszer azért megkérdeztem tőle: az vajon nem lenne-e megoldható esetleg, hogy... NEM, szakított félbe azonnal Gothár. Úgyhogy ráhagytam mindent.

Gothárt nagy művésznek tartom, a *Bombázó lányokat* azzal írtam, hogy ő lesz majd a rendezője. De már akkoriban egyre kevésbé jutott filmlehetőséghez, azóta is csak színpadon rendez leginkább.

No és Vidnyánszky? Ő miféle reményekkel, miféle esélyekkel tervezhet filmet? eddig még egyet sem volt lehetősége rendezni. Milyen valószínűsége van annak, hogy éppen ebből lesz valaha is film?

Itt lép be a képbe Kántor Laci, aki bele mert vágni a Liberté gyártásába, pedig minden ellene szólt.

Kántor becsületére legyen mondva, aki úgy ítélte meg, hogy egy Vidnyánszky kaliberű tehetségnek negyvenen túl már meg kell adni az első film esélyét – meg hogy egy vállalkozás, amelyet Cseh Tamás, Eperjes Károly és Hobo részvétele egyaránt fémjelez, nem beszélve a lelkes csapat egészéről, akikre új társulat kezd épülni Debrecenben, megérdemli, hogy kockáztasson érte az ember – meg hogy '56 még mindig majdnem fehér, legalábbis szürke folt a magyar társadalom tudatvilágában – nos, mindezek alapján Kántor László meghozta azt a hazardár döntést, hogy elindítja a filmet.

Amikor befejeztem a történetet, eljuttattam O. V.-nak. Ő pedig átadta a Happy Endeknek (vagy Ezüsthajósoknak? szóval a Káel–Wermer duónak), hogy nézzék meg, mit lehetne kezdeni vele. Ez 1999-ben történt.

Káel Csaba jófejű, jó szemű, jó humorú, bohém, laza világi, a szerencse kegyeltje. A hivatalnok ellen-típusa. Ma sem tudom, megmutatta-e a filmtervet Wermer Andrásnak – de ha nem is, említeni bizonyára említette neki. Merem remélni.

Nem mintha ezen múltott volna a dolog. Ha arra a kérdésre körvonalaznék választ, hogy vajon lett volna-e film az egészből, ha Wermer is elkezd vele foglalkozni, féltő, hogy a válasz nemleges volna. Wermernél féltékenyebb emberrel ugyanis még nem volt alkalmam találkozni. Bámulatos eredményességgel szorított ki O. V. környezetéből mindenkit, akit lehetséges riválisának érzett, vagy akiben csak jele is mutatkozott kreativitásnak, fantáziának, ötletnek. Hitbizományának tekintette Orbán bizalmát, ame-

lyet kizárólagosan szeretett volna élvezni, s amely monopóliumnak a megszerzéséért és megtartásáért meg is tett mindent.

Káel le akart beszélni Webberről. Stinget látta volna legjobbnak, a filmhez legméltóbb zeneszerzőnek, de odáig nem jutott el, hogy egyetlen lépést is tegyen ez irányban. Sting szerintem ma sem tud az egésztől.

Közben a médiamogulnak nevezett Josef von Ferenczy is, Münchenből (itt Magyarországon: Ferenczy Jóska Kecskemétről) tudomást szerzett a történetről, elkérte tőlem, elolvasta és megszerette. A címet is ő javasolta, addig még címe sem volt. Lefordította angolra, hogy egyszerűbb legyen Webberrel (esetleg Stinggel) együttműködni a film – vagy musical – létrehozásában. A fordítást ő fizette. És talán, ha Ferenczy nem éppen akkoriban roppan össze anyagilag, néhány rossz szerződés és egy rosszkor elhunyt adószakértő miatt, aki Ferenczy cégeit magával vitte a sírba, a Liberté már régen elkészült volna. De az öregnek ettől kezdve egészen más gondokat kellett megoldania, és nonszöke el is tűnt a közéletből, amelynek színes és rokonszenves figurája volt.

Ferenczy kb. így fogalmazta meg, miért figyelt fel a Libertére (amely akkor még nem Liberté volt):

„– Te ezt másoknak írtad a magyarokról. Szép dolog. Csakhogy az is benne van, amit a magyaroknak legfontosabb tudniuk magukról. És ez még fontosabb.

– Értem.

– Tudod, mi volt az én első nagy dobásom az életben? Az, hogy 1954-ben megéreztem, hogy mire van szüksége a németeknek. Na? Önbizalomra! És az, hogy akkor világbajnokok lettek, éppen ellenünk, ez eleget tett ennek az elemen-táris német igénynek, s én ezt ismertem fel és állítottam pódiumra, én vittem be Németország minden sarkába, én voltam, aki mitmachenoltam azt, hogy... a filmet a svájci focidöntővel kapcsolatban...

– Értem.

– Na látod. Erről szól a te filmed is. Ez a lényeg benne, hogy azok a magyarok, akik bemennek a moziba megnézni, mint öntudatos és önbizalommal teli magyarok fognak kijönni onnan, a bátorság és erő érzésével magukban.

Folytatása a 7. oldalon

Folytatás a 6. oldalról

Ami 54-ben a döntő megnyerése volt a németek számára, az lesz a te filmed 56-ról a magyaroknak.

- Értem. És mikor lesz ebből szerinted film?
- Beszélek a Mándokiékkel.
- Milyen dokiékkal?”

Leslie Mándoki, akkor még Mándoki László, néhány barátjával a hetvenes években szökött nyugatra egy szlovéniai alagúton keresztül. A kezdeti nehéz esztendőik után egyre ismertebb zenész lett belőle, néhány száma hatalmas siker lett, elsősorban a Dzsingisz Kán című (valóban) világszláger, néha még ma is hallható. Mándoki legjobb szerzeményeit azonban nem a disco-stílus jellemzi, mint ezt a dzsingiszes számot, amelynek annyi haszna azért volt, hogy a bevételekből stúdiót lehessen létrehozni a starnbergi tónál (Red-rock Production, Tützing), amelyben állandó vendég a rock és popzene nemzetközi elitje. Mándoki különben nemcsak menedzser, ő maga is gyakran együtt gitározik az élő legendákkal.

Mándoki Kopecsni Györgyöt, egyik munkatársát bízta meg azzal, hogy ő tárgyaljon Káel Csabáékcal a filmről.

Káel akkoriban éppen a Bánk Bánt forgatta, amelyből végül igen kiváló operafilm lett. Az egyik forgatási helyszínén, egy vidéki templomban fogadta Kopecsni, két snitt között.

Megbeszélésük értelmében a Mándoki-stúdió kész volt vállalni, hogy zenei háttérrel biztosít a Liberté című musicalnek, bevonva a „project”-be Stinget, és/vagy Paul McCartneyt, továbbá a hegedűs Jerry Goodmant (vagy Jean-Luc Pontyt), valamint, többek között, David Coverdale és Ritchie Blackmore rock-zenészeket, és mindazon (magyar és nem magyar) énekeseket, gitárosokat és dobosokat, akiket a felek közösen megfelelőnek gondolnak (pl. az akkor még teljesen ismeretlen Király Lindát). Honoráriumokról akkor tárgyalnak majd, amikor magyar oldalról (honnant? az Országimázs Központból? a kultuszminisztériumból? valamilyen más kormányzati forrásból? számomra ez nem derült ki) annak rendje és módja szerint felkérlik őket együttműködni.

Azóta Ferenczy Jóska visszavonult a grüne-walddi erdők közé, Wërmer is ritkán mozdul ki Pest közeli haciendájáról, a Fidesz elvesztett két választást, elkészült vagy száz magyar film, közte a Bánk bán, Andy Vajna milliárdos költségvetéssel vízipólós filmet forgat 56-ról, de Starnbergbe azóta sem érkezett semmiféle megkeresés, érdeklődésre utaló, legalább utólagos vagy futólagos üzenet, vagy bármi egyéb, amit valamely komolyan vehető szándék jeleként lehetett volna értelmezni, akár mint múlt idejű, már nem aktuális szándékét is. Káel ma a Művészetek Palotájának egyik fontos háttérembere, ha néha véletlenül összefutunk, megegyezünk, hogy majd hívjuk egymást, de ez még soha nem történt meg.

A Libertéből évekkel ezelőtti részleteket közölt a Kortárs, és a Szépirodalmi Figyelő című folyóirat e közlés alapján díjjal jutalmazott, az egyetlen díjjal, amelyet ebben a második évezredben bárki is nekem szánt, és amely éppen ezért különösen jól esett. Ezt leszámítva, a szöveg csöndes téli álmát aludta, mígnem Vidnyánszky el nem olvasta.

Közben eljött a 2006-os esztendő, a forradalom 50. évfordulójának távlatával és azzal a reménnyel, hogy az 56-ról való méltó megemlékezés igénye garancia lesz a különböző pályázati esélyek és támogatási lehetőségek szempontjából. Ebben ugyan én egyetlen pillanatig sem hittem, de pesszimizmusommal nem akartam elkeseríteni sem Attilát, sem Kántor L. acit. Inkább olyasmiben bíztam, hogy nem lesz teljesen eredménytelen, ha tehetősebb cégekhez fordulunk.

(...)

Vége az első forgatási napnak. Figyelem a színészeket: vajon melyikük vesz részt hittel az egészben s vajon melyikük csak rutinból? Melyikük mit tud ötvenhatról? Szeretnék mindeniküknek adni egy példányt a kötetből.

A Liberté ugyanis megjelent közben könyvként is, Aradon az Irodalmi Jelen gondozásában. Előzőleg hosszú ideig tartott a huzavona a Mun-

dus kiadóval, amely csak ez év őszére vállalta volna a kiadást. Ezt több szempontból is túlságosan későinek ítéltém, így fogadtam el Bőszörményi Zoltán ajánlatát. Miután a könyv semmiféle támogatást nem kapott sehonnan (nem került bele az ötven támogatott 56-os könyv közé).

A Liberté egyik főhőse egy orosz tiszt, aki átáll a felkelők oldalára, s végül azon az oldalon esik el. Mikor alakját megrajzoltam, jó néhány korábbi olvasmányom befolyásolt, amelyek hasonló esetekről számoltak be.

Csak hogy a téma tudományos igénnyel máig nincs feldolgozva. Nem volt lehetséges a szakirodalomhoz fordulnom a kérdésben, mert a kérdésnek nincs szakirodalma.

Így kezdtem el, utólag, visszakeresgélgni korábbi olvasmányaimból – meg persze az újabban megjelent könyvekből – azokat az utalásokat, hivatkozásokat, sokszor csak információ-morzsákat, amelyek alapján végül körvonalazható a válasz: álltak-e át a szovjet hadseregből (orosz, ukrán, grúz, észt, lett, magyar stb.) vöröskatonák 56-ban a magyar oldalra? Így született meg végül, öt-hat év alatt, az a tanulmány, amely a kötetben olvasható, és amelyet leginkább oroszul kellene hozzáférhetővé tenni, hogy beépülhessen az 56-tal kapcsolatos posztsovjét lelkiismeret-vizsgálatba.

Vjacseszlav Szereda történész, a magyarok meghatóan elkötelezett és ragaszkodó barátja, a mai magyar irodalom legismertebb orosz műfordítója ezt a tanulmányt is tervezi oroszra fordítani – magát a színdarabot is ő ültette át, Marina Borogyickájával együttműködve –, de egyelőre nem biztos, hogy lenne olyan kiadó, amely merne ezzel a kérdéssel foglalkozni. Még nemrég is az a merev válasz volt a hivatalos moszkvai álláspont, hogy a Vörös Hadseregben nem szolgáltak árulók, dezertőrök és fasiszták, senki nem állt át sehova, az egész nem egyéb, mint az ellenforradalmi propaganda befeketítő konfabulációja.

Így hát csoda már magának a drámának az orosz nyelvű kiadása is, középpontjában a szovjet hadsereggel szembeforduló Pável figurájával. Mégis, egy moszkvai színház, a Nyikitszkij Város, hírek szerint bemutatná, de ehhez anyagi segítséget remélne Magyarországról. Onnan tehát, ahol egy fillért sem szántak a kötet kiadására, és ahol a színdarabból készülő filmet úgyiszólván önerőből kell összehoznia a producernek.

A film ugyanis jóformán valóban a semmiből készül, mármint üres kasszából. Debrecenben a Liberté mint színdarab október végén kerül színpadra, és Vidnyánszky, aki eredetileg azt az előadást rendezi, meggyőzte a színészeket, hogy vállaljanak fellépést a filmes mutációban is – a szerepet amúgy is betanulták már –, és a színészek ezt el is vállalták.

Nem mindenki, és aki nemet mondott, azt is megértem.

Eddig sem éreztem képesnek magam a színészi munkára, most még jobban megerősödött bennem a csodálat a színészek iránt. Mert azt, hogy jól-rosszul eljátsszam egy szerepet, persze én is el tudom képzelni magamról – egyszer. Hogy egyszer eljátsszam, főleg, ha rám van szabva. Na jó, kétszer. De estéről estére? vagy éveken keresztül?

Ehhez képest egyszerűbbnek tűnik a film. Ott egyszer eljátszod, a többi a kópiákra és a filmforgalmazóra tartozik, a mozitermekben nem neked kell estéről estére „hoznod magad”.

De a filmfelvételnél lélekölőbb, idegileg és érzelmileg kimerítőbb önkizsákmányolást nehéz elképzelni. A szenvedély tüzét a tekintetben, az indulat vibrálását, a beletörődés völgyemenetét, a harag vértolulások explózióját, a szemérmesség alatt a kacérságot, az ártatlanság alatt a kihívást – hogy egy-egy ilyen feladatot megold a színész, pláne jól – ez rendjén van. De hogy újabb meg újabb menetekben képes legyen ezt a pszichés és mentális teljesítményt megismételni, félóránként újra meg újra, ugyanazzal az átéléssel, beleéléssel, elpirulással, kivörösödéssel, elsápadással, elsötétüléssel, remegéssel, a szem villogásával, az orrcimpa tágulásával – megismételni pusztán csak azért, mert a másik színésznek botlott a nyelve, vagy a világítás nem volt töké-

letes, vagy a hangosítás, vagy valami egyéb nem tetszett a rendezőnek – nos, ez az az erőpróba, amelyen biztosan elbuknák már a harmadik fordulóban. De aligha tudnának annyit fizetni, hogy belevágjam a fejszémet.

Augusztus léte a hónap hideg, főként éjszaka, és a felvételek nagy része éjszakai forgatáson készül. Susan és Pável, a két főhős, mármint Varga Gabriella és Andrásy Máté, félmeztelenül, végtelen ágyjelenetben dacol a hideggel, míg végre felhangzik a „jó lesz”. Egy másik jelenetbe belesápadok – a pesti srácok jelenete ez, egész este kínozzák a gyerekeket, végül eloldalgok, már nem bírom nézni. Másnap – elhatározásom ellenére, hogy semmibe nem szólok bele, ha nem kérdeznék – óvatosan előadom Attilának az aggályaimat. Rámnevet: Ne izgulj, az egészből nem marad meg semmi, újravesszük őket, más beállításban. De már oda is fordul Andrásyhoz: Te Máté, ez a jelenet jobban nézne ki, ha a bal kezeden tartanád a puskát... nem lehetnél itt balkezes?

– De igen, de akkor az előző jelenetet is újra kellene forgatni.

– Miért? abban a bal kezettel szerelmeskedél? – vigyorog rá Attila, aki az embertelen stressz körülményei között nemcsak a művészi és szervezési, hanem a pénzügyi feladatok nyomása alatt is a maximumot hozza ki magából is és a csapatból is. Szalmakalapja alól kialvatlanul, de töretlen koncentrációval, derűvel és humorérzéssel figyeli és irányítja a kis világot, amelynek ő a központja, mozgató akarata és varázslója.

Maléter Pál és Malinyin tábornok kettősét forgatják éppen – szó szerint forgatják, mert a két tiszt a forgószínpadon áll és forog el egymással szemben – amikor elszakad a csőről lánc és leáll a színpad. Attila intésére azonnal odaugrik egy csapat a statisztériából és a díszletmozgatóktól, és kézi erővel forgatják tovább a korongot. 56 november 3-a drámai estéje a tököli szovjet pa-

rancsnokságon bizarr látomásban elevenedik meg – és akkor ezzel a fojtogató légkörű vacsorajelenettel is megvagyunk.

De vajon ittak-e a magyarokat törbe csalo szovjet tiszték – még a letartóztatás előtt – áldomást a békére magyar vendégeikkel? Amikor a drámát írtam, erre nézve semmilyen adat nem állt rendelkezésre, én pedig biztosra vettem, hogy biztosan koccintottak a megegyezésre, és így is írtam meg a jelenetet.

Hajnalban még olvasgatok, Pallai Péter és Sárközi Mátyás könyvét, amely a BBC-ben 56-ban (és később 56-ról) elhangzott anyagokból válogatott izgalmas szöveggyűjtemény. (A szabadság hullámhosszán. Az 1956-os magyar forradalom története a BBC elmondásában. Helikon kiadó.) A könyvet már hetekkel korábban megkaptam Sárköziától, de csak most van időm olvasgatni. És íme, mit találok a 183. oldalon.

Vitalij Fomin 1956-ban a szovjet különleges hadtest politikai tisztje és tolmácsa volt, százasdosi rangban. Az ezredesként nyugalmazott tolmáccsal a BBC 1992-ben és 2004-ben is interjút készített. Ez utóbbi alkalommal Fomin, aki a magyar-szovjet kivonulási tárgyalások tolmácsa volt, azt állította, hogy fogalma sem volt, hogy egy színjáték statisztája. Fomin így emlékezett vissza a szovjet részről Malinyin tábornok által vezetett november 3-i második magyar-szovjet megbeszélésre:

„A második találkozó Tökölön kezdődött, ahol a szovjet különleges hadtest hadművelleti csapatparancsnoksága volt. Este – magyar időszámítás szerint – tíz-tizenegy óra körül kezdődött a tárgyalás. Gyorsan befejeztük, majd Malinyin meghívott mindenkit vacsorázni, de magyar részről azt mondták, hogy erre nincs idejük, sürgősen jelentést kell tenniük. Akkor egy pincérnő bort hozott, ittunk egy pohárral, vártuk, hogy a magyarokért jöjjenek a gépkocsik. Ekkor a szobába lépett három KGB-tiszt.

Folytatása a 8. oldalon

Folytatás a 7. oldalról

A magyar katonák szkelei mögé álltak. Bejött Szerov tábornok, a KGB-bizottság elnöke, köpenyben, de díszruhában. Ledobta a fehér kesztyűjét az asztalra, és abban a pillanatban lefegyverezték a magyarokat. Ez volt a jel. (...) Nem éreztem jól magam. Szerov semmivel sem indokolta a magyar küldöttség letartóztatását. Én például ezután a következő feladatot kaptam: hamisítsak egy táviratot Maléter nevében, hogy a tárgyalások rendben folynak” stb.

Na kérem. Mint tudjuk, Moszkvában október 31-ére már eldöntötték, hogy Magyarországot lerohanják. Hogy miért kellett a hadosztályok, a tűz és vas, a brutalitás diplomáciája mellé még az ázsiai furfang és hazugság is – miért kellett még borozgatni is az ellenfél honvédelmi miniszterével, akiről tudták, hogy pillanatokon belül letartóztatják és később föl is akasztják – hogy miért kell még a legutolsó percben is hazudozni és színházat játszani –, mindegyre aligha adható más felelet, mint az, hogy a kétszínűség, az alakoskodás, az egérrel játszó macska önteltsége, a sunyiság, a „mindent megengedhetünk magunknak” döllye egyrészt, másfelől pedig a nemesség mindennemű hiánya szervesen hozzátartoznak a bolsevik erkölcsökhöz, szokásokhoz és stílushoz. Hiszen az elvtársak nemhogy az ellenfelekkel, egymással is ugyanígy viselkedtek és küzdözgették bitófára egyik a másikat, miután még jóízűen együtt vacsoráztak.

(...)

Miközben vért verítékeztetve, úgy takarékoskodva, ahogy lehet, a kis társulat hőiesen küszködik a debreceni repülőtér melletti volt szovjet repülős laktanyában, megindult a hollywoodi közreműködéssel, mamut- sőt masztodon-költségvetéssel készülő „vízipólós-56-os” film promóciós-reklám-PR gépezete. A Gyurcsány-kormány ugyanis felismerte azt, amit az Orbán-kormány emberei nem: a nemzetnek, az országnak, de még az éppen kormányzó kormánynak is szüksége van egy 56-ról szóló, nemzetközi értelemben vett „szuperprodukcióra”. Így a „nemzeti oldal” anélkül várja az ötvenedik évfordulót, hogy saját szellemi és anyagi erőforrásaiból fel tudna mutatni egy jelképi erejű és reprezentatív minőségű alkotást 56-ról.

Igaz, nemcsak a kormányzat „kincstári” szörnyűsége fog elkészülni az ötvenedik évfordulóra a Felvonulási téren, hanem Csikszentmihályi Róbert műalkotása is ott fog állni októbertől a Múegytem előtt. Beszorított, perspektíva nélküli helyszínén, de mégiscsak egy komolyan vehető műalkotás. Attól tartok azonban, nem fog új ország-szimbólum válni belőle.

De hogy jut ez eszembe, miért is lenne új ország-szimbólumra szükség? A régi nem felel meg?

Melyik is a régi ország-jelkép? Amilyen New York tengeri kapujában a Szabadság-szobor, vagy Párizsban az Eiffel-torony, vagy Athénban az Akropolisz, Egyiptomban a piramisok? mi idézi fel a magyar történelmet, kultúrát vagy legalább a magyar államot, vagy annak fővárosát a világ szemében? egyetlen bevillanással, melyik az a magyar épület, objektum, műalkotás, egy szóval fogalom, leszámítva a pusztát, a csárdást és – féltő, hogy igaza volt Landesmann rabbinak, Isten bocsássa meg neki – a fűtőlős barackpálkát?

Néhány évvel ezelőtt, pontosan 2002-ben, ezért fogalmaztam egy kiáltványt arról, hogy valahol Budapest belvárosában, a Duna-parton vagy a Duna vízében meg kellene születnie annak az emlékműnek, amely 56 üzenetét mutatja fel, mint ország-jelképet.

E kiáltványt Faludy György karolta föl, azonnal csatlakoztak hozzá 56 leghitelesebb résztvevői és örökösei, magyar, olasz, orosz, román és francia személyiségek (köztük Catherine Camus, Albert Camus lánya is – emlékszünk, hogy a magyar forradalomról Camus írta a leg szebb sorokat), Demszky Gábor pedig sajtótájékoztatót jelentette be, hogy a főváros támogatja ezt a nagyszerű ideát.

Gyorsan szögezzük le: korábban is születtek, Budapesten is, 56-os emlékhelyek, objektumok, szobrok stb. Amit ez az általam fogalmazott és többszáz aláíró által hitelesített elképzelés ezekhez képest mint többletet tartalmazott, az két szempontból volt fontos. Egyik az emlékmű méretéből, elhelyezéséből és műértékéből összea-

dódó, említett, remélt országszimbólum-hatás. A másik: a kezdeményezők személye a magyar szellemi életből és közéletből régóta hiányzó konszenzus lehetőségét mutatta föl a torzsalkodásba belefáradt nemzet színe előtt. Ez lett volna az az emlékmű, ahol együtt (vagy: egyaránt) korszorúzatott volna mindenki.

A Medgyessy-kormány azonban elpackázta ezt a lehetőséget. Ahelyett ugyanis, hogy a már létező tervezet karolta volna fel, elemelve a már zajló eszmecsere konklúzióit (A Dunánál hónapról hónapra hozta a hozzászólásokat), sitty-suttly lenyúlta az elképzelést, és egy Szajda Szilárd nevű funkcionáriusra bízván a nemzeti konszenzus ügyét, összehozott egy helyes kis szoborbizottságot (is, egyéb 56-os bizottságok mellett). A legkisebb zavart sem érezték, amiért még csak nem is szóltak nekem a dologról, a leggyógyíthatatlanabb süketseget mímelték, amikor e bizottságon belül elhangzott a javaslat, hogy azért mégiscsak egyeztetni kellene azzal a civil kezdeményezéssel, amely nyilvánosságra hozta az 56-os emlékmű gondolatát, és a legcinikusabban megalázták a bizottság azon tagjait, akiknek a megkérdezése nélkül, de a nevükben, a hátuk mögé bújva eldöntötték, hogy kik nyerjenek az emlékműpályázaton. Görgy miniszter ezúttal is jókora hólyagnak bizonyult, még csak nem is fogadott, amikor tiltakozni akartam ezügyben – tiltakozni nem azért, hogy magamnak kérjek elégtételt, hanem hogy azzal a többszáz aláíróval ne járassák a bolondját, bezárólag Madame Camus-val, s főleg, hogy ne játsszuk el 56 egységes megünneplésének esélyét ilyen kisstíltű taktikázásokkal.

Ahogy ez az emlékmű függőlegesen hordozta volna azoknak az embereknek az emlékét, akik 1956-ban megváltoztatták a világtörténelmet, úgy ez a film és ez a színdarab az idő vízszintes folyamatosságát követve lesz szerény hordozója annak az üzenetnek, hogy ez az akkor még túl nem öregedett, el nem bárgyúsodott nemzet még ötven éve is képes volt meghallani a történelem imperatívuszát, amely egybeesett saját tudatalattijában őrzött ideáljaival.

Közben lesújtó hír: Cseh Tamást borzasztó betegség támadta meg, sem a színpadon, sem a filmben nem játszhat, műtét és kemoterápiás kezelés vár rá. Bizakodó hangon beszél, Attila majdnem megkönnyezi. Arra kérem, ha a műtét nem sikerülne, szóljon rögtön, tudok egy kipróbált szellemgyógyász csoda-orvost.

De térjünk vissza oda: vajon ez a film „melyik oldalé”? nem a nemzeti oldalé?

Nem. Reményeim szerint semelyik oldalé sem lesz, hanem az egész nemzeté, sőt a nemzeten kívül mindazoké, akik érteni szeretnének valamit Magyarországból.

Nem szeretném tehát, ha ezt a filmet kisajátítaná valaki. Nem mintha a saját helyemet máshol határoznám meg, mint a nemzeti oldalon. De ennek a hovatarozásnak nincsenek székértábor-választási konzekvenciái, legfőnnebb olyan értelemben, hogy nem tartozom egyikbe sem. (Ennek persze oka az a gyűlölet is, amellyel a Fidesz-környéki holdudvarokból és végvárcsakkból igyekeztek mérges harapásokkal elriasztani és elűldözni a Hankiss Ágneshez hasonló kommisszárok, de oka az a felismerés is, hogy milyen mélyen vonzódik a Fidesz második vonala a dillettánsokhoz).

Röviden: ezt a filmet nemcsak a kormányzat nem támogatta, de a Fidesz körüli, vagy „közeli”, egyszóval hozzá, mint középponthoz köthető intézményes struktúrák, alapítványok, vállalkozók, pénzes emberek köréből sem volt érzékelhető semmilyen fajta 56-nak elkötelezett koncepció, semmilyen tudatos érték-választásra épülő kulturális vagy kultúrpolitikai stratégia vagy program, szóval semmiféle pozitív akarat.

De azt a pénzt, amit a produkció kapott, honnan is kapta?

A legelső olyan döntést, amely ha minimális pénzt is, de mégiscsak pénzt juttatott az addig csak illuzórikusan és verbálisan létező film-álomba, a Magyar Történelmi Film Alapítvány hozta. Kuratóriumában jó néhány olyan taggal, akikkel az élet korábban szembefordított. Be-

álló megnyirbált, megcsonkított, lefosztott keretből minden olyan filmet támogatni igyekeztek, amelyet értékesnek ítélték. Ha van ma független alapítvány az országban,ők azok.

A Magyar Mozgóképek Alapítvány viszont, az MMA, ezúttal is bebizonyította teljes alkalmatlanságát, legalábbis szememben. Tudom, hogy nem számítok elfogulatlannak e kérdésben, miután a Liberté támogatásának gondolatát kétszer is gorombán elutasították. Ám, hogy milyen viszonyok, erkölcsök, szempontok uralkodnak az MMA köreiből, erre nézve elmesélek egy másik esetet.

Van egy filmstúdió, amely dicséretes helyzet-felismeréssel foglalkozni kezdett a magyar forradalom melletti kiállásáért láb alól eltett Pólv Bang-Jensen ENSZ-diplomata halálának körülményeivel. Miután magát a Libertét Bang-Jensen emlékének ajánlottam, a stúdió felkért, hogy működjem közre a forgatásban. Javaslatomra el is mentünk interjút készíteni Király Béla tábornokhoz, a kevés olyan élő tanú egyikéhez, aki személyes kapcsolatban volt a szerencsétlen véget ért dán diplomatával. De előkészíttem egy interjút Faludy Györggyel is, aki a magyar újságírók-szerkesztők közül legelsőként (és akkoriban legtöbbet) foglalkozott Bang-Jensen halálának különös körülményeivel.

Király Béla tábornok, túl a kilencvenen, annyira precíz tudással, annyira mély és alapos analízissel lépett meg mindannyiunkat, hogy a stúdió vezetőiben felmerült a gondolat: kellene egy életút-interjút készíteni vele, ellátogatva ennek az életnek minden fontos helyszínére. Nos, ezzel a tervvel pályázott a stúdió az MMA-nál, feltüntetve természetesen a státot is, amely a filmet készítené.

Az MMA válasza gyors és kategorikus nyet volt. Az indoklásban természetesen nem tértek ki arra a körülményre, amit a bíráló bizottság egyik tagja, Janisch Attila azokban a napokban egy ismerősenek így foglalt össze: Megbolondultak ezek? azt hiszik, hogy egy fillért is kapnak tőlünk, ha a buliban benne van az a fideszes állat, a Szöcs Géza?

Szóval nálunk ilyen alapon osztogatják a pénzeket. A cég – melynek teljesen véletlenül a már említett Káel Csaba is belső munkatársa – le-

maradt a támogatásról, a Király-életútfilm sztorinó, és ezek után a stúdió, érthető módon, a Bang-Jensenről szóló filmet is nélküllem kívánja elkészíteni.

Mindez rendben is van így, de kérem én: az a tudás, az az ismeretanyag, amely a Király Béla vagy a Faludy György fejében van, azzal mi legyen? Ha Királlyal vagy Faludyval történne valami, akár csak memóriájuk meggyengülése is, ami így százhoz közel nem teljesen kizárható – szóval, ha a nemzet, az utókor, a történelem számára elvesz mindaz, amit ezek a pátriárkák és sámánok tudnak: akkor ki fog felelni ezért?

(...)

Ez után a kitérő után válaszoljunk arra a kérdésre is: a Történelmi Filmalapítványon kívül, még ki támogatta a filmet?

Megmondom: a debreceni önkormányzat. Pénzbeli, logisztikai, szervezési és kapcsolati támogatással, bízva a társulat hozzáértésében, szolgálni kívánva 56 és a nemzet ügyét, röviden: a magyar kultúráét, még rövidebben: a kultúráét. A film Kósa Lajos személyes döntésének köszönhetően kerül a nézők elé.

(...)

Közben augusztus 19-e is közeledik, a Sopron melletti Páneurópai Piknik 17. évfordulója. A Piknik volt az egyik utolsó csapás a keletnémet rezsimre, rajta keresztül a szovjet birodalomra. Magyarország üttötte be az utolsó szegeket a korporsóba, amelybe 1956-ban az elsőket verte. Olykor hívnak az azévi emlékredevezvényre – mint olyant, aki 17 éve nyakig benne volt a piknikben – olykor meg nem. Idén éppen hívnak, beszédet kellene mondanom az akkori áttörésnek, a vasfüggöny szétszakításának helyszínén. Csak hát az a helyszín az ország túlsó határán fekszik – de hát kicsi ország ez, egy ugrás egyik határáról a másikig. Ami elgondolkodtat, mint furcsa koincidencia: 17 éve is összeért Debrecen Sopronnal.

Igent mondok, s ez azt jelenti, hogy 19-én este Sopronból fogok visszaindulni Debrecenbe, hogy az utolsó augusztusi forgatási nap estéjén elbúcsúzzam a színészekről.

Debrecen, 2006. augusztus 10–17.

Eperjes Károly a film egyik jelenetében

Dicsőség a legyőzötteknek? Igen, dicsőség. Ám gyalázat, hogy a bábész világ szeme láttára mindez bekövetkezhetett. Az 1956-os, bukásában is győzedelmes forradalom azt sugallta a világnak, hogy egy kis nép is – erkölcs tudatában – föl tud lázadni a zsarnok ellen, ha van erejét megsokszorozó hite a rablánc széttöréséhez. A magyaroknak, örömmel nyugtáztuk, volt. Az antológia döbbenetes erővel arról ad hírt, bár egy-egy verse csupán dokumentumértékű, hogy a magyar október miként rázta meg a világot, s a szellem embereit (esetünkben a költőket) miképp készítette a mártírium előtti főhajtáson kívül az önvizsgálatra, s a nemzetük lelkiismeretét fölborzoló számonkérésre.

Aki csak rápillant Oskar Kokoschka *Ecce homo*, 1956 című litográfiájára, az a bukott forradalmat szimbolizáló töviskoszorús Jézus-Ember mérhetetlen szenvedésében fölfedezheti az aggódó világ velünk való együttérzését. A világhírű osztrák festő, az expresszionizmus egyik vezéralakjaként is számon tartott Kokoschka grafikáján azért nyúlt a keresztény szimbolikához – „művészi munkásságában alig találunk vallásos témát” (John Russel) –, hogy egyetemes fájdalomként rögzítse a magyar forradalom megfeszítését. Ez a szálkás vonalaiban a szét szakíttóságot, a gyötrődő test szenvedését megjelenítő könyomat és Albert Camus önmarcangoló vallomása – az antológiát bevezető *A magyarok vére* – adja meg „a magyar október költői visszhangjának” az alaphangulatát.

Két, akkor már klasszikus művész bevezetője elég volt ahhoz, hogy elinduljon a Tollas Tibor gyűjtmunkájával fémjelzett folyam, és áradjon, áradjon a szó, az egymástól távoli világrészek költőinek csodálatát, döbbenetét, szégyenkezését, főhajtását egyetlen *tiltakozás-áramlattá* sodorva. Nem csupán azért, hogy értéket jelöljön – „a magyar vér oly nagy értéke Európának és a szabadságnak, hogy övnünk kell minden cseppjét” (Camus) –, hanem legkivált azért, hogy a magyar forradalom elbukását megszenvedő bármelyik, bármely anyanyelvű költő ennek kapcsán fölépíthesse magában az egymástól távoli – földrajzi értelemben is távoli – szabadságok, a szabadon való szólás mint tett katedrálisát. Melynek alapja a minden kőnél kikezdzhetlenebb, időtállóbb „anyag”, az erkölcs.

A diktatúrák természetesen „szigorúan elrejtették a világ elől azt a tényt, hogy a magyar forradalommal az elnyomott népek mennyire együtt éreztek” – Tollas, a szerkesztő rögzíti ezt a Zárószóban –, de annyira nem tudták a szellem embereit elszigetelni egymástól, hogy a rejtező, akár földalatti „hallójáratokon” ne értesültek volna egymás verséről, a forradalommal s az üldözöttekkel szolidaritást vállaló megannyi lírafutamról. Legnehezebb helyzetben a kommunista rendszerek (magyarán: a szocialista országok) költői voltak, hiszen ők egy-egy tiszta szót papírra vetvén csaknem az életükkel játszottak. Mégis hallatták a hangjukat. Akik hazájukban sínylődtek (ezen elsősorban a szellemi rabságot értem), azok többnyire szamizdat folyóiratokban és könyvekben adták közre *forradalmi* – mert a magyarok forradalmát sajátjuknak is érző – verseiket. Egyetlen ilyen könyomatos gyűjteményt, a Moszkvában megjelent *Phönix*-et (1961) mindenképp illő itt is megemlíteni. Evvel szemben az emigrációban élő költők – a lengyel Czesław Miłosz, a román Leonida Lutotovici, a kisorosz Alexander Nejmirok, a szlovák Jozo Zvonár, az észt Maria Under, a szerb Mico Vlahovics –, bár az otthoni titkosszolgálatok fenyegették őket, ugyanolyan szabadon dolgozhattak, mint a szabad világban élő társaik. Tehát a szólás mikéntjét és hatékonyságát, mégha az szimbólumok rejtezettségében történt is, sosem az illető országok diktatúrája – a szellemet sokkoló fenytés – határozta meg, hanem a mindenféle elnyomatást megvető írók erkölcsé.

A *Gloria victis* 1956 című antológia ettől erős. S a megszólaló írók erkölcsét a szerkesztő, vagyis Tollas makulátlansága igencsak hitelesítette. Aki így olvassa az antológia verseit – minden megszólalót az etika mozgatott –, az sosem fog csalódní. Persze vakok volnánk akkor, ha nem vennénk észre, hogy a jól ismert, klasszikus nevek – a francia Jean Cocteau, Jules Supervielle, Pierre Emmanuel, a lengyel Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert, a norvég Arnulf Över-

SZAKOLCZAY LAJOS

Soha vér nem folyt még ily ártatlanul

Gloria victis – 1956

land, a spanyol Salvador de Madariaga, az amerikai Edward Estlin Cummings – mellett kevésbé ismert, csupán „szűk körben jegyzett” alkotók is helyet kaptak a versgyűjteményben. Jelenlétük – szóljanak akárcsak egyetlen szenvedésszimbólumban – mégsem zavaró. Hogy *épp akkor, épp ott* hitet tettek a magyar október igazsága mellett, több mint dokumentumérték: emberségük megvallása.

Ha egy kicsit végigfutunk a költeményekben leggyakrabban megjelenő szimbólumokon, toposzokon, a forradalmat nagyon is jellemző hely- és személyneveken s a megszólalás megannyi formáján (igen gyakori az ima, a könyörgés), azonnal előtűnik a versépítkezés módja, s legkivált az a beszéd-alakzat, amiben egy-egy költő érzése szerint a leghatásosabban tud megnyilvánulni.

A vér túl gyakori szerepeltetése természetes nem csupán a kivérzett forradalomra utal, hanem jelképerejénél fogva benne van az életet adó meleg, a tűz, a Nap vörössége éppúgy, mint a keresztény hit szerinti Krisztus-áldozat (A Szent vér az oltáriszentség része).

A „magyar vérnek” adózó Camus mellett érdemes még az angol David Gascoyne-t („egyszülött Fiának homloka vér-berakású ékkő”), a cseh Jan Klánskyt („Kanálisokból vér fakad”), a francia Jules Supervielle-t („vérző hegysorok sebével vert hazátok”), a görög Babisz Klaraszt („Vér és könny növesztik a faágakat, / Vérrel és könnyel zöldell a föld”), a lengyel Tadeusz Słowacki és Czesław Miłosz („vérünk, mely nem folyt el a Vízután, / titeket illet, nektek maradt”; illetve „Vér! Vér! Vörös tintával szeretné / áthúzni a hibát...”), a lett Olafs Stums-ot („A vér sokáig ragyog az idők éjjelén át”), az olasz Libero di Liberót („Október, október, vér-szüret, / magyarok mustja: örömmel kevert”), az orosz A. Onyesszkájt („a füstölgő vére zsír csepeg”) s az ugyancsak ehhez a nemzethez tartozó A. Petrovot („A Ljubjanka pincebörtönében / mennyi víz folyt el, s mennyi, mennyi vér”), a svéd Stig Carlson-t („soha vér nem folyt még ily ártatlanul”), a török Fazıl Hüsnü Daglarcát („A magyar hegység csupa vér”), az amerikai – USA – Neil Bradford Olson-t („Véres zászlókból kiszakad végre a sarló”), a chilei Gabriela Huneuust („Vállán (mármint az *éjnek* a vállán) a véres palást / a fájó föld / halotti leple lesz”), és nem utolsósorban nem árt még az algériai Kates Yacine-t is idézni: „Szégyen rátok, / Acélhadászok, / Kiket morajló áradás / Marcangol és üldöz / Saját lemészárlásotokba! / Vér folyik Algériában / És vér folyik Port-Saidban / És vér folyik Budapesten, / Tegnap Indokínában folyt meg Koreában. / Washingtonban is folyni kellene / És Moszkvában / Hogy nagy hadászaink is / Összeessenek a legyilkolt népek súlya alatt!” (Mindenkinek van hazája).

Az osztrák Christine Busta és a norvég Halvor J. Sandsdalen a borzalmakon túllépő (vagy épp azt földidő) altatót ír (*Magyarország árnyékában*, illetve *Magyar bölcsődal*), Czesław Miłosz, aki „a magyar munkások, diákok és katonák emlékének ajánlja az 1949-ben írt töredékét” *Antigoné*-maszkban megszólalva sorolja elő a borzalmakat. A zsolozsma-szerű hang – az ima ellágyulásában is van erő – pedig a portugál Francisco de Moreira das Nevesre (*Magyar katona monológja*), a spanyol Torcuato Luca de Tena-ra („Hangokkal van tele az éj sötétje, / csak Te hallgatsz mélyen, Uram!” – *Hosszú, sötét éj*), a svéd Nils Leeb-Lundbergre (*Éjszaka Budapest fölött*) jellemző. Néhány költő magyar kortársait megszólítva teljesíti ki a magyar október fájdalom kapcsán lírai énjét: Jules Superville így fejezi be *Magyar barátainkhoz* című versét: „könyörgünk értetek”; míg Pierre Emmanuel *Illyés Gyulához*, Alain Bosquet Képes Gézához (*Röpirat a magyar felkelőknek*), Ronald Perry pedig Kocsis Gáborhoz (*Évforduló: 1963. október 23.*) intézi szavait. Többen Magyarország népéhez, a magyar hőshöz, a magyar tájhoz szólunk, hogy

méltón adózhassanak a forradalom emlékének. Budapest, mint helynév – itt volt a forradalom fészke – több költeményben is föltűnik, s egy-egy jól ismert, a magyar történelmet és a magyar októbert jellemző név is (Szent István, Maléter Pál, Nagy Imre, Mindszenty József stb.) fókuszba kerülve igencsak meghatározza a valóság bensegességét, illetve határozottan kemény beszédű harciasságát.

A számtalan nyelvből magyarított versek igen sokszor magyar versnek hatnak, s ez a nyugati magyar irodalom költő-műfordítóit dicséri. (Tollas Tibortól Határ Győzőig, Gömöri Györgyig és Thinsz Gézáig, Kocsis Gábortól Vitéz Györgyig, Sulyok Vincéig, Siklós Istvánig hosszú azon költők sora – még Kerényi Károly is szerepel (Babisz Klarasz: Hadd síro!) –, akik a minőségen örködvé sokat tettek azért, hogy külföldi barátaik megfelelő nyelven – kifejezően – mondassák el forradalmi dicséretüket, keservüket, átokimájukat vagy sirámukat.

Szabadjon egyetlen kiegészítéssel élnem, noha nem vagyok sem költő, sem műfordító. Faludy György az orosz Alexandr Guidoni versét (*Petőfi bosszúért kiált*) a következőképp fejezte be: „Kétszer öltétek meg Petőfit, / pöffeszkedhettek, győztesek! / Az orosz nép szétszakíthatja / a hálót, amit szőttetek / és számon kéri majd Petőfi / mindkét halálát töletek!” Minthogy a magyar nyelvben – sose higgyünk a média hazugjainak! – csak *valakin* lehet *valamit* számon kérni, az én műfordítás-változatom így szól: „Az orosz nép tán szétszakítja / a hálót, amit fontatok, / és számon kéri majd Petőfi / mindkét halálát rajtatok!”

Hogy mindezeket megtudhassuk, a *Gloria victis* 1956 című antológiának legalább két kiadását kell kézbe venni. Miért? Mert a Lakitelken pár éve megjelent gyűjtemény valójában fakszimiléje az 1966-os müncheni kötetnek. Szép a múltidéző gesztus, ám csak akkor van értelme, ha a témát tekintve minél szélesebb képet ad. Igaz, a *Gloria victis* 1956–1986 (Bécs – München 1986) című *válogatás* csaknem félszáz verssel kevesebbet közöl – például Belgium és Ukrajna költői itt nem is szerepelnek –, mint friss, „régijű” társa, ám az említett Guidoni-költemény épp ebben olvasható.

Érdeklődésünket csak még jobban fokozta a számunkra ismeretlen költőről írott jegyzet. „Alexandr Guidoni leningrádi történész az 1956-os magyar forradalom melletti szimpátia tüntetés szervezéséért került a dubrovlaki 3857. sz. lágerba 1956-ban. E táborba hurcolt fiatal magyar szabadságharcosokkal való találkozás hatására írta *Petőfi bosszúért kiált* című költeményét, amelyért büntetését két évvel hosszabbították meg.”

Ha a homályt teljesen nem is oszlatják el az efféle jegyzetek – a vers nyilván később került elő, mint az alapkötetben megjelent líradarabok – valamennyire (további rejtelmeket előlegezve?) körülírják az ismeretlen költőt, és szorító helyzetét. De az 1986-os kötetben legalább lehetett ilyesféle fölvilágosítást olvasni. A régi-új kötetben is található életrajzi bibliográfia – sajnos, csupán angol nyelven –, de teljességgel hiányoznak az olvasó tájékozódását megkönnyítő mutatók. A tartalomjegyzék mindössze – földrészek szerint – az *országokat* közli (sem a költő neve, sem versének címe nem szerepel), így elég nehézkes a hatalmas anyagban való bolyongás. A fakszimile-közlés természetesen gátja a hibák (szöveg, központozás stb.) kijavításának is.

Bár illő lesz egy filológiai pontossabb, az olvasót megbecsülő kiadásban is gondolkodni, az aránylag friss *Gloria victis* 1956 mégsem elvetendő. Mert sok mindenre újlag figyelmeztet; aligha van ennél *maibb* olvasmány. Cummings *Hálaadás* 1956 című versének befejezésén érdemes eltöprengeni (Siklós István fordítása): „hát hurrá-rrá-rrá demokrácia / legyünk hálások mind – az istenét / szabadság-szobrunk sírhant borítsa / (mert már csak bűze terjed szertesét).” A költő még azt is írta (igaz, gúnnal): „»sok kicsi nép élni ha akarna / szabadon – bízzon csak az usában«”.

Bizalom ide, amerikai szabadság-szobor oda, a mi szabadságunk abban leledzik – fennköltebb szóval: abban teljesezhetnek ki –, hogy megértjük 1956 valódi üzenetét (amely, sajnos, sokaknak még ma is homályos), vagyis: Gloria victis, ám áldozat és gyilkos ne cseréltesse össze! Ha elérjük ezt az eszményi állapotot, megeljük a magyar október maig ható igazságát is. (Antológiák Kiadó, 2003)

ESZTERÓ ISTVÁN

Névsor

A félelemnél nincs előkelőbb
műtő felé szál pizsamában,
akárha túlvilági délelőtt
folyna folyosói árban,

hol jégtáblákon álmodó fejek
süppedt szemekkel ködlő halma,
tolóágyakból néha rád mered
a szembegördülők nyugalma.

Nem igaz, hogy még végiggondolod,
mi volt, hiszen más időzóna
zuhan föled, rejtelmes orvosok
köröznek kerge mutatóra

üvegfalaknak napos oldalán,
sűrögnek, ahol jár az élet,
s már nem érdekel semmi igazán,
csak zsugorodó kicsiséged,

míg szenvtelen szemük, mint műszerek,
elromlott sejtjeiden néz át,
az asztalon már szinte élvezed,
hogy alig találják a vénád...

s mint egy kidőlt kilométerkő,
amely csak végtelennek hódol,
tücsök dalára az éter bő
hullámain úgy ringatózol.

SZÁSZI ZOLTÁN

Mit akartok hallani?

falban szunnyadó golyó
álmodik
meddig még
félszázad rozsdáját vigyorogja
zölden
lyukas szívvel
fekete holtak
hasrafekve rozsdát
nevelnek csuklójukon
romló szögesdrótdarabra
tépett zászlókat
hisznek maguk fölé
szabadul
állj fel
tanknyomból
benzines palack
viszket tenyeredben
hullócsillag
zúzott peremű kockakövnön
csorbul
elzúg elzúg a forradalom
Európa csendes
Szuez a téma
olaj hatalmaskodik
kitántorogni Amerikába
lódenkabát gallérját felhajtva
oson orvos diák
szíve alatt már szerelmet féltő lány
lekoptatva
fény
álmos Budapesten
limuzin dédelget jelent
bámulsz
kimaradtál ebből is
abból se szeltél
apád anyád
hallgatása keresztte nő
elhajló gyertyává
félve gyújtod fel magad
ne lásson senki
szégyened tapos
golyó alszik a falban

Találkozás

Csak úgy kiszállt a mínusz három fokból
fehérlő blúzzal nyílt bundácska szárnyán,
letargiás ködöt derűbe sokkolt,
mikor alakja felsütött a járdán,

sugárzó öröm öntudatlan hévvel
röpítette tócsát kötő fagyon,
ki szürke hálót mosolyával tép el
utcák fölött hamvadozó napon,

kigyúlt világok röpködtek nyomába,
mint fénycsóván ha vak cellába tűz be,
ingott, keringett autókkal a sztráda
ereknek százán elcsavargó úrbe,

s túl kirakatok hiú szemverésén,
bizsergő sejtek merre nem is sejtik,
csak botladoztam tűnő rebbenésén
körengetegbe visszaszürkült versig.

Ötven év múltán

Téged keres még mindig az ébredő
ablakra hullt októberi fájdalom,
végigsöpörsz hűvös szeleddel
harckocsival dübörögve bennünk,

'56, utcák lőtt sebein jajongsz
alvadt levéllel homlokodon – bakó
gyilkos kezéből tépve zászlód
lett, aki újra magasba készíti,

s már térdepelnek színed előtt kaján
képűek, álarcul keserű borút
az ünnepednél öltenek, ha
bőrükön átüt a hangosító:

Nagy Pál, Kovács György, Sós Jani, Szász Dezső,
mert jeltelen sírok sokasága vár
engesztelésül szál virágot,
mind, kinek a haza több igénél,

s meghalt didergő hajnalon életét
rád bízva, hogy tégy hát vele pontot a
gazságot irtván itt tövestül,
s íme, kik élvezik álmodásuk

érett gyümölcsét. – Mégse hagy el soha,
téged keres már mindig az ébredő,
utcán szerelmünk ringatózó
zászlaja kapkod utánad újfent.

Para – szózat

(felhevülve)

áldjon vagy verjen soros keze
neked japán zen dorombol
majd pásztorsípon
óceánba szétszórt
hamvaid felett
mit műszörszűrjében
csempészett fel
a BP – NY airbusra
haverod
ezt is kihevered
viseld ha tudod
ezt a nagy tudatot
magyar vagy
magad meg is ugathatod

Attilás beütés

(egyszer, sohanapján, díszmagyarban így
gondolkodtam magamban...)

kéne már egy jobb szabály
írja elő jogszabály
szaporodj határon
innen
túl
kurtafarkú
magyar mangalica
módra
hetet kölykezz

húzd le szépen a mosolyod
szennylélek váltás
szentlélek
látás
mód
az aura
lehullrólunk
mint a ruha
Attiláról a boncolás előtt
különben négy kettő a félidőben
végén hat három
utolsó nyert meccs számít
fogadjunk

R eggel a cikóriából készült tejeskávét ihatam kifli vagy kenyér nélkül, mert előző este megettük az utolsó karéj kenyeret is. Mondtam a mutternek, kiszaladok a sarki közértbe, mire lemondóan legyintett, a közért zárva van, ő már volt kinn, mielőtt még az öcsém-mel felébredtünk volna. Fészkelődtem a sparhelt mellett, a kávétól még éhesebb lettem, és nagyon megkívántam egy szelet zsíros kenyeret.

– Megnézem. Hátha mégis kinyitották.

A mutter rámhagyta.

Hárman voltunk csak otthon, az apám – ahogy a mutter mondta – lent ragadt vidéken, ahol dolgozott, s a muttert ez most különösen aggasztotta, állandóan sopánkodott: jaj, csak nehogy valami baja essék! jaj, csak érjen haza szerencsésen!

Azt már tudtam – a rádióból mást sem lehetett hallani –, hogy lövöldözések vannak a városban, de ettől még a faternak semmi baja nem eshet. Hallottam egyszer a szomszédot, aki azt mondta apámnak: agyafúrt ember maga, Dénes; márpedig agyafúrt embereknek van annyi eszük, hogy elkerüljék a bajt. Egyébként is, a fater csak szombat délben szokott hazajönni, s aznap még csak csütörtök volt.

A közért ajtajában lehúzott redőny fogadott, legszívesebben toporzékoltam volna, amiért egész nap nem lesz kenyér. Igaz, a mutter megvigasztalt azzal, hogy főz majd lekváros tésztát, mert tészta még volt otthon bőven, meg szilvalekvár is, de én egyiket sem szerettem igazán. Tésztát amúgy is ettünk négyszer egy héten. Mindenféle változatban. Tény, hogy zsíros kenyeret is minden nap, de azt nem lehet megenni, mint a tésztát. Persze csak akkor, ha nem úgy eszi valaki, mint az öcskös, kristálycukorral megszórva.

Csalódottan bandukoltam visszafelé a Sziget utcában, amikor a harmincnyolcból kirohant a két Darvas gyerek, az Attila meg a bátyja.

– Hát ti? – azt hittem a parkba igyekeznek ekkora hévvel, vagy le a Duna-partra, kihasználni az iskolaszünetet.

– Kenyérért megyünk – mondták szinte egyszerre.

– Kár a gőzért! A közért zárva van.

– Nem oda – mondta a Pista, a nagyobbik Darvas olyan hangon, mint aki azt mondja: hülye vagy, nem tudsz te semmit. – A Gláznerhez, a körútra. A házmesterné mondta, hogy ott ma is sütnék, a férje már el is ment sorba állni.

– Várjatok meg! Beszólók a mutternek.

Nyakamba szedtem a lábam, bár nem tudom, minek kellett annyira rohanni, a Gláznerhez magam is odatalálok, ha nem is várnak meg. De együtt azért mégis más.

A mutter tétozva, amikor előkotorta a pénzt, láttam rajta, nem szívesen enged el, de az öcskösre is kellett vigyázni valakinek, amit ugyan rám is bízhatott volna, megtörtént már egy jó párszor, és szerintem most is csak azért vállalta magára ezt a feladatot, mert itthon akart lenni, ha netán a fater betoppan. Mert hitte, hogy ma fog hazajönni.

A két Darvas gyerek már nagyon türelmetlen volt.

– Gyerünk – sürgetett az Attila, és már lódultak is a Pozsonyi út felé, alig bírtam tartani a lépést velük.

– Minek úgy rohanni? Elszalad a Glázner?

– Elfogy a kenyér – mondta Pista –, a házmesterné szerint nem sütnék eleget, és ha nem érünk oda időben, nekünk már nem jut.

Én is megszorítottam a lépteimet, a kenyérről nem akartam lemaradni.

A Glázner sarkon, a Fürst Sándor utcában már hosszú sor állt. Nők, férfiak vegyesen, és majdnem mindenkinek szatyor lógott a kezében. Mi nem hoztunk magunkkal semmit, de egy-két vek-nivel csak megbirkózunk szatyor nélkül is. Beálltunk a sor végére, s alig pár perc múlva azt vettük észre, már mögöttünk is állnak jónéhányan.

– Előre megyek – mondtam a két Darvasnak –, megszámlolom, hányan állnak előttünk.

Harmincöt embert számoltam meg a körút sarkáig. Türelmesen toporogtak, fojtott hangon társalogva, vagy csak némán, jobbra-balra bámészkodva. Az üzlet még zárva volt, a kirakatüvegen keresztül azonban látni lehetett az odabent sürgölődőket, szó sem lehetett rémhírről, aminek mindenki olyan könnyen bedől.

A körút egészen szokatlan látványt nyújtott. Nem láttam az autóbuszokat meg a villamosokat – már a Pozsonyi úton is hiányzott a tizenötös csőrömpölése –, és gyalogost is jóval kevesebbet a szokottnál. Még az a néhány ember is, aki a körúton járkált, a fal mellé húzódott, úgy lopakodott, mintha nem lenne elég széles a járda, vagy mintha eső elől keresne menedéket az eresz alatt. A Margit-híd feljáratánál két tank zárta le a hidra vezető utat, a tankok körül katonák ügylegtek. Valaki azt mondta, hogy oroszok, de szerintem magyarok voltak.

BÁNYAI TAMÁS

Októberi történet

Egy karéj kenyér

– Nyitnak már végre? – türelmetlenkedett egy vénasszony, mint aki nem győzi kívánni a sütet. Füleltem, hátha biztató választ ad valaki, mert éhes voltam, és én is szívesen csaptam volna a hónom alá egy vekni kenyeret.

– Üljön már nyugton! Örüljön, ha egyáltalán kap majd – mondta egy sovány férfi, aki fázósan burkolózott vékony lódenkabátjába, holott nem is volt igazán hideg.

Szemben, a sarki közért zárt ajtaja előtt négy-öt ember vitatkozott, élénken gesztikuláltak, egyikük egy újságot lobogtatott a kezében.

– Rémhírtérjesztők – jegyezte meg a fázós ember, ámbár nem hallatszott ide, amiről azok ott beszéltek.

– Miért? – kérdezte rögtön egy öregúr harciasan, mint aki mindenáron vitatkozni akar. – Az újságok vagy a rádió talán igazat mondanak?

A sor megbolydult. Nem oszlott fel – a helyére mindenki szigorúan vigyázott –, de az emberek forgolódni kezdtek, suttogásuk felerősödött, egymás szavába vágtak, mindenki mondta a magáét, és mindenki mindent jobban tudott, mint a másik. Visszamentem a Darvas gyerekekhez. A mögöttük álló asszony rám kiáltott:

– Nem itt van a sor vége, fiacskám!

Mintha én egymagam akarnám kifosztani a pékséget. Attila nem is hagyta szó nélkül.

– Velünk van, csak előre ment körülnézni.

Az asszonyt nem igazán nyugtatta meg a válasz, mert még morgott valamit, s talán hangosan is vitába száll velünk, ha a mellette álló szemüveges férfi meg nem szólal. Igaz, nem az aszszonyhoz beszélt, hanem csak úgy általában, mindenkihez, aki kíváncsi volt a véleményére.

– Nem tudom, hogy a kijárási tilalmat beszüntették-e – mondta fontoskodva –, de a gyülekezési tilalom még érvényben van. Háromnál több ember csoportosulásnak számít, mi meg mennyien vagyunk itt.

– Mi az a gyülekezési tilalom? – kérdezte Pista, a nagyobb Darvas gyerek.

A szemüveges férfi, akinek amúgy is olyan tanáros külseje volt, hosszas magyarázatba kezdett.

– Gyülekezési tilalom, hogy nem szabad csoportokba verődni, mert a csoportokból tüntetés fejlődhet ki, és a tömeg mindig veszélyesebb a különálló egyénekénél.

Ezt jól megmondta. A nagyobbik Darvas csak bámult rá, egy kukkot sem értett az egészből, de nem maradt ideje kérdezősködni, mert valaki megszólalt mögöttem, erélyes, rendre utasító hangon.

– Maga csak ne keltsen pánikot! A sorban állás nem számít csoportosulásnak. Ezt a hatóságok is tudják, különben már rég feloszlattak volna bennünket.

– Kicsoda? – kérdezte a fal mellett álló, beesett arcú fiatalember. – Egy rendőr sincs a közelben.

– De ott vannak a katonák a hídnál.

– Azoknak más dolguk van. Rég itt lennének, ha ez lenne a megbízatásuk.

Így ment ez egy darabig. Az emberek egymást ijesztgették, akadt is két nő, akik inkább lemondtak a kenyérről, mintsem egy csoportosulás részesei legyenek. Nagyon begyuladhattak, hogy olyan hirtelen odahagyták a sort.

Aztán valaki megkérdezte, csak úgy taláломra, vajon mennyi kenyeret adnak egy embernek? Ezel megint nem tudtak dűlőre jutni, mert volt, aki azt mondta, egy kilót fejenként, volt aki szerint két veknit, de olyan is akadt, aki azt állította, mindenki annyit vihet, amennyit ki tud fizetni. Megint kiderült, hogy senki nem tud semmit. Furcsállottam is, hogy felnőtt emberek összevissza beszélnek, egyik hülyeséget a másik után mondják. A nagyobbik Darvast meg is ijesztették, mert az a bolond elszólta magát, hogy őt a társbérlijük megkérte, vigyen nekik is kenyeret, és hogy ő mit tegyen akkor, ha mindenki csak egy veknit vásárolhat.

A pápaszemes férfi rögtön megszólalt, úgy beszélt, mintha ő lenne a főpék a Gláznernél.

– A társbérliőknek is le kellett volna jönni ide. Kenyeret csak az kaphat, aki sorba is áll érte. Jól néznénk ki, ha egy ember felvásárolhatná az összes pékárut.

A Pista gyerekek akart mondani valamit, de szerencsére az öccse bokán rúgta. Igaza is volt az Attilának, mert ha az az ostoba bátyja sokáig jártatja a száját, a végén még ketten együtt sem kapnak két veknit, márpedig az – ha a társbérliők is adnak belőle – édeskevé a Darvas csa-

ládnak. Attilának a bátyján kívül még három testvére volt, aztán ott volt még az apjuk meg az anyjuk, sőt még egy vénséges nagymamával is meg kellett osztani azt a két szobát, amiben laktak. A Pista nagyon odavolt vele, hogy ők igazi lakásban laknak – lehet, ezért nem is szerettem őt annyira, mint az öccsét, merthogy mindig hetvenkedett ezzel –, nem úgy, mint mi, akiknek csak üzlethelyiség jutott a Sziget utcában. Nálunk azonban béke volt mindig. Náluk meg, valahányszor felmentem hozzájuk, zsongott a fejem az örökös hangzavartól, mert a társbérliők is voltak négyen, annyi ember meg mást sem tud csinálni, mint folyton veszekedni. Hol a konyha, hol a fürdőszoba felett, de valamin mindig marakodtak. Mi csak négyen laktunk az üzlethelyiségben, ami nekem akkor is jobban tetszett, ha éjszakánként a bilit kellett használni néha, mert ki a fene akart bajlódni éjnek idején a bezárt kapuval. A mi vécénk ugyanis a ház folyosóján volt, a kapun belül.

– Majd benn a boltban meglátjuk, mennyit adnak – súgta nekem Attila. – Annyit veszünk, amennyit lehet.

Bólogattam neki, engem aztán nem kellett meggyőzni. A mutter ugyan egy szóval sem mondta, mennyi kenyeret vegyek, de egy húszast nyomott a markomba, és ha adnak annyit, akkor én is viszek három két kilósat, hiszen a jó ég tudja, sütnék-e holnap is.

Már vagy egy órája álltunk a sorban, és az üzletet még mindig nem nyitották ki, de a Fürst Sándor utcai mellékbejárat ajtaja résnyire ki volt tárva, és csak úgy áradt ki rajta a frissen sült kenyér illata. Amilyen éhes voltam, még csodálkoztam is, hogy az emberek nem rohanják meg innen hátulról a pékséget, mert hiszen meddig lehet valakit ingerelni. Úgy látszik, sokáig.

Az a négy vagy öt ember a túloldalon meg mindig vitatkozott valami felett, de az is lehet, hogy csak beszélgettek. Mindenesetre érdekes dolgokról, ha már őket nem csábította ide a kenyérillat, meg aztán két-három másik ember is odasodródott hozzájuk hallgatózni. Na, az már aztán csoportosulás volt.

Éppen az Attila rángatta meg a kabátom ujját, sose fogom megtudni, mit akart mondani, és gondolom, hogy ő is nagy hirtelen elfelejtette, mert akkor hallottuk meg a lövéseket. Valaki később azt mesélte, gépágyúval lőttek, és dum-dum golyókat, amit pedig valamiféle nemzetközi törvények tiltanak. A lövések hangjával egyidőben hullott a nyakunkba egy csomó törmelék, meg kődarabok is; annak a tudálékos tanárképűnek el is tört a szemüvege, vérezni kezdett a homloka, de ebben a pillanatban ő sem törődött ezzel, mint ahogy az égvilágon senki más sem, mert mindenki azon volt, hogy minél előbb elbújjon valahova. A sorban állók villámgyorsan szétrebentek. Egy asszony ijedtében hasravágta magát, egy másik meg átbukott rajta, majdnem agyontaposták őket a menekülők. Mindenki hétrét görnyedve futott, amerre látott, kapualjak, üzlethelyiségek beszögelléseinek fedezékébe. Pedig nem is ránk lőttek, hanem a szemközti sarokra, ahol az a pár ember vitatkozott.

Csak egy szemvillanásra nézhettem oda, mert egy férfi vonszolni kezdett magával, átfogta a vállam, és erőszakkal húzta félre a fejem.

– Nem neked való látvány ez, fiam – mondta, és közben csuklott egyet, azt hittem, rögvést el is hánnya magát.

Annyit azért láttam, hogy az épület sarkából jókora darabot kiszakítottak a lövedékek, s hogy a véres törmelék között ott hever az a négy vitatkozó ember. Hogy milyen állapotban, azt csak később volt szerencsém meglátni. Nem messze tőlük egy másik férfi a fejét fogva nyűszített, és a hirtelen beállott csendben olyan volt ez a nyűszítés, mintha az egész város fájdalomát kürtölné szét egy sebzett, vergődő állat.

A férfi egészen a Duna moziig rángatott, ahol, úgy érezte, biztonságban voltunk. Hál' istennek, a két Darvas gyerek is ide futott. Velük mégiscsak jobban éreztem magam, mint azzal az – állandó csuklással és hányingerrel viaskodó – emberrel.

Még vagy tízen húzódtak oda mellénk, és mindenki holtápadtan, néma csöndben várakozott.

Az utcában senki is semmi nem mozdult egy jó darabig. A mozikban láttam ilyen állóképet. Mindenki dermedten várt. Arra, hogy újabb lövések dördüljenek el, vagy arra, hogy vegye már valaki a bátorságot, és mozduljon meg végre.

Én is erre vártam, és láttam a két Darvas gyereken, hogy ők is. Mentünk volna már vissza a pékhez, kenyér nélkül egyikünk sem akart hazamenni.

Aztán nagy sokára megmozdult egy középkorú hölgy. Nem hiszem, hogy ő lett volna a legbátrabb, mert a cipész üzletének portája alól kilépve éppen ellenkező irányba indult el, a Katona József utca felé. A fal mellé lapulva araszolt kapualjról kapualjra, s aztán látva, hogy nem esik bántódása, sietőre fogta lépteit, végül futásnak eredt, de akkor aztán úgy nekilendült, mintha sohasem akarna visszatérni erre a környékre.

Lassacskán másokba is visszatért az élet, voltak, akik a menekülő asszony nyomába eredtek, sokan azonban a pékség felé kezdtek visszazárlingózni.

– Gyerünk – mondta Attila –, menjünk mi is.

– És ha lelőnek? – kérdezte a bátyja kétségbeesetten.

– Nem fognak lelőni. A körút felől állunk sorba.

Az a férfi, aki engem idáig tuszkolt, most felkapta a fejét.

– Miért pont a körút felől, te gyerek?

– Mert a Falk Miksa utcából lőttek, az országháza felől.

– Na és?

– Onnan pont arra a sarokra van rálátás, amit telibe trafáltak. Talán még a pékség sarkára is, de a körútra már nincs. Az országháza felől egy egész álló nap lövöldözhetnek, oda akkor sem csap be egyetlen golyó sem.

A férfi igen csak ráncolta a homlokát, nagyon csúnyán nézett Attilára, úgy tűnt, tán még fel is pofozza. De amit mondott, az egyáltalán nem volt hülyeség, és némi töprengés után az a jóember is belátta ezt.

– Okos vagy, te gyerek – mondta.

Azt hittem, Attilának fejébe száll a dicsőség, ő akar most majd irányítani mindent, el is húzódtam mellőle, engem aztán ő ne vezényeljen, de nem így történt. Attila csak rándított egyet a vállán, és magabiztosan elindult a pékség felé. Mi meg követtük.

Az oldalbejárái ajtaja változatlanul ki volt támasztva, talán mert odabenn a kemencék mellett nagy meleg lehetett. Nem tudtam megállni, hogy be ne kukkantsak, az az áldott jó kenyérillat úgy vonzott, mint gombostűt a patkómágnés. Csak egy fehérköpenyes nőt láttam, aki kerekeken guruló polcokat tologatott ide-oda, a polcokon meg ott sorakoztak a frissen sült kétkilós veknik. Összefutott a nyál a számban.

– Van már kenyér – mondtam Attilának.

– Miért ne lenne? – vágta rá elbizakodottan, de rögtön alább is adta, mert elhúzta a száját. – Csak adjanak is!

Most rajtam volt a sor.

– Miért ne adnának? – mondtam, s igyekeztem legalább olyan pókhendi lenni, mint amilyen ő volt az imént.

Nem válaszolt.

Az a férfi, aki engem a mozihoz kísért, megint ránk szólt.

– Ne nézzetek oda, fiúk!

Persze, hogy odanéztünk, mind a hárman.

Csúnya látvány volt. Egy nagy halom véres hústömeg, egy csomó kiömlött vér, meg belek. Azt a négy szerencsétlent a saját anyjuk sem ismerte volna fel. A friss kenyér illatával poros törmelék szaga keveredett, meg valami másmi-lyen szag is, talán a kifolyt véré. A gyomrom felkavarodott. Azt nem tudom, hogy a szagoktól-e, vagy a borzalmas látványtól, de hogy abban a pillanatban egy falat zsíros kenyér sem csúszott volna le a torkomon, az holtbiztos.

A sor most a körúton formálódott, és a Nyugati felé növekedett. Mert lövöldözés ide, lövöldözés oda, kenyér mindenkinek kell, és sem a félelem, sem a háborzongató látvány nem tudta elriasztani az embereket. Jóllehet korábban mindenkinek inába szállt a bátorsága, de azért előbb-utóbb mindenki előmerészkedett a fedezékekből, s most legálább annyian álltak sorba, mint a lövöldözés előtt. Az új sor kialakulásánál minden átrendeződött, és én meg a két Darvas gyerek az első tíz közé kerültünk. Biztos voltam benne, hogy nekünk most már jut kenyér, de azt is biztosra vettem, ha kezembe kerül, nem fogom letörni a sarkát, ahogy el képzeltem, mert teljesen elment az étvágyam.

Néhány ember a túlsó sarkon is ólálkodott már, egészen közel a hullákhoz, mintha segíteni akarnának azon, amin már úgysem lehet. Ámbár ismerőseik, barátaik is lehettek a cafatokra tépett áldozatok. A körülöttem állók nem néztek oda, inkább a pékség kirakatüvegén keresztül bámultak a boltba, vagy hátat fordítottak a túlsó saroknak, mintha azt figyelnék, hányan csatlakoznak még a sorhoz.

Aztán egyszer csak kinyílt a pékség ajtaja.

– Az első tíz bejöhet – mondta az ajtóban álló marcona férfi, és szigorúan számolni kezdte a belépőket. Nem volt vita, veszekedés, nem számított, hogy ki hányadiknak lép be a boltba.

Ötvenhat persze gyűjtőfogalom. Medence. Tenger. Minden oldalról futottak belé a folyók. Ezt Páskándi Géza egyik, már Budapesten írt visszaemlékezéséből idézem. Hogy ez a meghatározás mennyire pontos, azt az erdélyi, romániai magyar irodalom ötven évvel ezelőtt született, illetve abban az évben olvashatóvá vált műveinek, mindenekelött a korabeli folyóiratokban közölteknek a megidézésével egyértelműen bizonyítani lehet. Az 1956 októbertől–novembere után alakult írói sorok – meghurcoltatások, börtönök, öngyilkosságok – felvázolása természetesen szintén ide tartozna, a hiteles emlékezések számbavételével (Dávid Gyula idézhető itt elsősorban, de szívesen emlékeztetek Lászlóffy Aladár 1956-os „helyi”, azaz budapesti versei elé írt szerzői bevezetésre, a *Korunk* 1996. októberi számában, „Damaszkuszi út” című összeállításunkban); a ma is terjedő önmítoszok leleplezése, helyreigazítása sem kis feladat, persze. Ezúttal azonban csupán a forradalmi eseményeket megelőző vagy azokkal időben párhuzamos meg az őket követő történések idejében olvasott versekre, prózai írásokra, kritikai-publicisztikai közlésekre térek ki – a teljesség igénye nélkül –, mindenekelött az *Utunk* és az *Igaz Szó* 1956-os évfolyamára. (Hasznos volna a napilapokat is bevonni a vizsgálódás körébe – például a Bukarestben megjelent *Előret*, hiszen az volt a leginkább „párt-közelben” –, de az egyértelműen meghaladja a vállalt kereteket.)

Személyes emlékek alapján állíthatom – már a kolozsvári Bolyai magyar szakos diákja voltam –, hogy az ötvenes évek közepén, pontosan a közepén, vagyis 1955-ben néhány olyan könyv jelent meg az „Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó Bukarest” jelzettel, amelyek felébresztették az olvasói reményt: mozdul valami ebben az irodalomban. Négy kötetet emelek ki: Székely János *Csillagfényben* és Kányádi Sándor *Virágzik a cseresznye* című verseskötetét, Szabó Gyula regényének, a *Gondos atyafiságnak* az első kötetét, valamint Bajor Andor humoreszkeinek, szatíráinak gyűjteményét, a *Kerek perecet*. Mai újrólvasásukkor aligha ismétlődik meg a fél évszázaddal ezelőtti élmény, de az előző évtizedhez, különösen a negyvenes-ötvenes évek fordulójához viszonyítva friss levegő beáramlását – emberi hangot – lehetett érezni, a dogmatizmus legsötétebb, sztálini-gheorghiuideji korszaka után. (Amely persze 1956-tal ért végérvényesen véget, rövidesen – főként az irodalom pártirányításában – visszatért.)

Az *Utunk* 1956-os évfolyama (főszerkesztője akkor Sóni Pál, helyettese Márki Zoltán) korántsem úgy indul, mint ahonnan a felgyűlés, a megújulás hangulata áradhatna. Nagy István, akit nemrég (1954-ben) „rehabilitáltak”, megbocsátva a negyvenes évek eleji „bűneit”, a népi írókkal való barátságát, együttműködését, a legteljesebb párhűség jegyében jelöli ki az írók feladatait a Román Munkáspárt második kongresszusa után; tulajdonképpen az egyetlen igazi feladat: méltónak lenni a párt bizalmára. A meglepést a mai (újra)olvasónak Páskándi Géza verse jelenti, egy héttel e hivatalosnak tekinthető irodalmi vonal-kijelölést követően. *Tíz éve* a címe Páskándi versének (*Utunk*, 1956. január 20.) – föltehetőleg már jóval korábban született, hiszen a főlshabadulást ünnepli, nyilván az 1944-es fordulatot: „Tíz éve, hogy népem gerince egyenes lett”. A „szolgaság: özön” korával, szülei megalázottságával szemben az új nemzedék, saját nemzedéke reményére hegyezi ki a költeményt; „akarom: kalaplevélve üdvözlőljön a Kor / s megsüvegeljen a Jövendő”. A korszakkal való azonosulásban ezen is túltesz hat négy soros szakaszban az *Egyetlen pártra*... (*Utunk*, 1956. május 25.); éppen huszonhárom éves a rendszer megbecsült ifjú poétája – tizenévesen már a bukaresti *Ifjúmunkás*, majd az Előre belső munkatársa volt, onnan jött Kolozsvárra hozzánk, a Bolyai diájként – „még álmaim hatalmasok”, adja tudtul a világnak, és tudatában van a kockázatnak is („ha én zuhanok, jaj, az élet-omlás!”). Kételynek azonban nyomát sem találjuk itt (a vers megjelenését tekintve három hónap telt el a XX. Kongresszus, a sztálini évtizedek bűneit leleplező Hruscsov-beszéd moszkvai elhangzása óta) – hamisítatlan pártlevél ez, mint szegény Szabédié (igaz, a Vezessen a párt még 1949-ben íródott). Tehát:

*Egyetlen pártra tettem fel én mindent.
Egy vagy semmi! Mert ahonnan jöttem,
Ezt emelte pajzsára a munkás,
S ezt harsogták a jelszavak fölöttem.*

*Egy vagy semmi! S most vágom a sipistát,
A játékost, a nagy nyereszkezőt.
Maradjak tiszta (úgyszincs egyebem),
Maradjak tiszta önmagam előtt.*

KÁNTOR LAJOS

1956 – erdélyi magyar írók

Ugyanebben a lapszámban, *Barátok között* felcímmel teljes „külföldi” oldalt közöl az *Utunk*: Bányai László, a Bolyai Tudományegyetem rektora beszámol a Nagy Nemzetgyűlés küldöttségével a Szovjetunióban tett látogatásáról (a helyszínen győződve meg „a szovjet békepolitika őszinteségéről, gyökeres voltáról”), Abodi Nagy Béla bulgáriai útjegyzeteket közöl, Jancsó Elemér pedig egy magyarországi, debreceni-budapesti útról ír, ahol a Babe^o és a Bolyai Egyetem diákjai „a szocializmus építésében, a békés alkotómunkában egymásra találó ifjúság önfeléd, boldog, maradandó hatású találkozására”-nak lehettek a részesei. Tegyük hozzá, Jancsó professzor szocialista, román-magyar testvériségi frazeológiáján megiscsak átsüt az igazi találkozás öröme, a határral elválasztott magyar irodalom közös ügyének feltétlen vállalása, hirdetése. Félve, bátortalanul, ám egy mostanáig tabunak számító kérdés kerül ezáltal az *Utunk* hasábjaira. Pár hónappal később, augusztusban a budapesti irodalomtörténész-szerkesztő, Pándi Pállal készült interjúban tételeken is szó kerül a magyarországi és a romániai magyar írók közötti kapcsolatokról, arról, hogy „történet hibák, vannak mulasztásaink”. Itt kell megjegyeznünk, hogy már a forradalom leverése után, amikor a bukaresti pártvezetés leveleket írat odaát, az „ellenforradalmat” elítélő leveleket, Szabédi azzal az indoklással tagadja meg az aláírást, hogy egy évtizeden át az irodalompolitika teljesen elszigetelte a romániai magyar írókat a magyarországi irodalmi élettől, következképpen az itteniek odaát nem ismerik, levelüknek tehát nem lehet erkölcsi súlya.

Ide is vág Sütő Andrásnak egy, *Utunkban* közölt cikke, még 1956. augusztus 31-én. Sütő nehezményezi, hogy valójában nem tudunk „a szomszédos népi demokratikus országokban zajló tudományos vitákról, vagyis milyen perspektívában látja most a világot az értelmiségi, aki a személyi kultusz virágzásának éveiben úgy érezte, hogy bizonyos tudományos nézetek nem nézetek, hanem rendeletek”. Az idézett Sütő-cikk a napirendre került *Korunk*-újrindítás hasznosságáról értekezik; az *Álmodozás az új Korunkról* – közel fél évvel a folyóirat megjelenése előtt – nagy reményeknek ad hangot (amit az 1957-re megváltozott politikai helyzet aztán jószerével meghiúsít, illetve több mint évtizeddel kitol). Sütő András igénybejelentése kétségkívül figyelemre méltó: „Az új *Korunk* pedig legyen bátor a dogmatizmus agyelmészesítő következményeinek felszámolásában. Ez a folyamat hazai magyar sajtóinkban erősen akadozik, szélesebb medret kellene vágni neki, főleg a társadalomtudományok területén, ahol a legtöbb hiányt szenvedtük.”

A dogmatizmus „agyelmészesítő” következményeinek egyike volt a két világháború közötti erdélyi magyar írói életművek ideológiai alapon történt megrostálása. Így került a sülyesztőbe Dsida Jenő költészete is. Ezzel a gyakorlattal szaktva vállalkozott Dsida ébresztésére Panek Zoltán. Veled vitatkozva, az egykor Gaál Gábor fölfedezte prózaíró, Szilágyi András a régi baloldali elmarasztalásnak adott újra hangot, Páskándi Géza pedig a Panek, pontosabban Dsida Jenő költészetének a pártjára állt.

Az 1956 szeptemberétől zajló, a következő években is folytatódó Dsida-vita (amelynek egyik legszomorúbb epizódja Méliusz József írása, a *Vigyázat! Hamis angyal*) természetesen nem csupán a múltból, hanem a líra, általánosságban az irodalom értelmezéséről is szólt. A fiataloknak ebben nyilván részt kellett kérniük – saját műveikkel is. A már számon tartott – jó irányba terelendő, azaz a pártosság alapján értékelt – fiatal írók közé tartozott többek között Bajor Andor, Fodor Sándor, Hornyák József, Huszár Sándor, Kányádi Sándor, Szabó Gyula. Róluk szólt a Kolozsvár Tartományi Pártbizottság bírálata 1956 februárjában (Dávid Gyula idézi egyik újabb tanulmányában, a 2003-as kiadású dokumentumkötet, a *Maghiarii din România* II. alapján), felróva nekik, hogy „nem állítják tehetségüket a románok és magyarok együttélésének ábrázolása szolgálatába”, hogy „még nem sikerül a valóságot a maga komplexitásában megragadni, hanem megmaradnak egyes felszíni aspektusoknál”, hogy „a versek legnagyobb része valamiféle »örök költészet« alapállásából születik” – és a legsúlyosabb figyelmeztetés: „Ezeknek a fiatal íróknak igen lazák a kapcsolataik hazánk irodalmi életével, ennek következtében a magyarországi jobboldali

irodalmi elhajlás hatása rajtuk is megérzik”. Durvább hangú volt Kovács Györgynek, a párt Központi Bizottsága civilben írótagjának nyilvánosságot kapott „ítélete”, amint az *Előrében* (1956. június 14.) közölt cikkének címe is mutatja: a *Gyom, amit irtani kell*; a liberalizmust és a negativizmust elítélő pártkatona példatárában – amint erre szintén Dávid Gyula utal – Szabó Gyula, Kányádi Sándor, Székely János és „a fiatalok ideológiai hátvédje: Földes László” szerepelt.

Ebben a közegben könnyebb megérteni Páskándi Géza idézett pártversét. A korszak megértéséhez jutunk közelebb azzal is, ha Páskándi első, 1957-ben megjelent, de mindjárt el is kobzott verskötetéből egy másik, petőfi-adys öntudatú (1956-os keltezésű) verset idézünk, a *Csillag-néző* címűt:

*A nap fia, az vagyok én!
Nap-himnusz daloló dalia,
s csak, mert a csillagra nap jön,
azért a csillag-rend fia!*

A magát hatalmon belülinek érző ifjú költő nyilván nem huzakodik, amikor felkérést kap, hogy az alakulóban lévő Bolyai Diákszövetség Történelem–Filológia kari ülésén állást foglaljon a diákkörében napirendre került kérdésekben (a legélesebbek: a kötelező orosz nyelvoktatás megszüntetése, egyetemi autonómia biztosítása). Mivel épp író-olvasó találkozóra hivatalos, vidéken, levélben fejt ki javaslatait – ennek lesz következménye a hatévi börtön. Összefüggésben persze a „gyom, amit irtani kell” koncepcióval, gyakorlatlalt; Páskándi elítélését figyelmeztetésnek szánták a valamivel idősebb, már ismertebb – a börtönt megúszó – társaknak, Kányádinak, Székely Jánosnak. Évtizedekkel később visszatekintve pályája korai megnyilatkozásaira, Páskándi Géza így összegezte a lényegi változást: „Ezerkilencszázötvenhatnak kellett eljőnnie, hogy megtapasztaljam először s igazából: mit jelent, ha *mások bátorsága* fölsszabadít engem”.

A Forrás-nemzedék is fel-feltűnik az *Utunk* hasábjain 1956-ban: Hervay Gizella, Szilágyi Domokos, Bálint Tibor, Lászlóffy Aladár, Páll Lajos. Annak ellenére, hogy például Szilágyi Domokostól (1956 szeptemberében) a *Fűjjad, madárban* ilyen szakasz is olvasható:

*Aztán odaszólok neki:
– Fűjjad, madár, fűjjad,
de nem mindig azt a régít,
más valami újat!*

– ez az új, még alig-alig felismerhető, legálabbis átütően kevésbé jelentkezik. Lászlóffy Aladár az, aki szabadverseivel valóban felfigyeltet magára. A *Merj mellém állni* (*Utunk*, 1956. június 15.) nem szokványos szerelmes vers – erről néhány sorának idézésével ma is meggyőződhetünk:

*Elbújok álmaidba
S szemedbe villogom még százszor, ezerszer,
Mit annyiszor – varázsröntőn – akartam:
Magyar katonák az orosz hómezőkön-halált
Ahelyett, mi még nyugtalan, halhatatlan.*

Nyilván, a véletlenek folytán is, Lászlóffy Aladár lesz az, aki 1956 októberében–novemberében a budapesti közvetlen szemtanú verses valóságait írhatja meg a forradalomról – és ezek a versek szerencsésen megmaradtak, hazakerültek –, a *Korunk* 1996. októberi számában tárhattuk őket először a nyilvánosság elé.

Néhány utalás erejéig a marosvásárhelyi *Igaz Szó*ról is. Mégpedig éppen az októberi számról. Négy költő négy verséről, röviden. Gellért Sándor Don-kanyari poemájából közölnek egy részt, *Magyar katonák az orosz hómezőkön* címmel. Jánky Béla *Új könyörgéséből* emeljük ki két sort:

*Szítáltassék ki minden érdem,
A dicsőség közül a szegény.
(1961)*

Veress Zoltán, a *Forrást* nyitó majdani prózakötet szerzője ha nem is új hangú, ám igényesen megformált verssel van jelen – a címe azonban meglepi a mai olvasót: *Éj a Zsdánov téren*. Szélid, elégiát és ódát összehangoló széttekintés a kolozsvári gyárnegyedben, a munka és a munkás dicséretével. (Megjegyzendő, Veress Zoltán

még az ötvenes évek első felében töltött három évet román börtönökben, röpcézéért, szervezkedésért, úgymond kommunizmus-ellenes összeesküvésért – kiskorúként.) Székely János *Éjszakája* sem lázító költemény, de méltó arra a bírálatra, amit a pártelvtársak – élen Kovács Györggyel – irtani való gyomként neveztek meg. Az „örök költészet” alapállásából lehet közelíteni ehhez a vershez; nincs benne szocialista építés, heroizmus, annál több sejtelmesség:

*Micsoda éjjel!
Telisteli titkokkal és veszéllyel.
Szeszéllyel, szenvedéllyel!
Micsoda éjjel!
Vélnéd, halottak járnak szerteszéjjel.
Úgy zúg a szél, oly édesen, süvöltőn...*

Mai olvasatban ebbe a titokba csempészve kihallani vélünk egy fontos ironikus mozzanatot is; az ironia természetesen nem a hazának szól, hanem azoknak, akik a verstől társadalmi programot várnak.

*Hányféle villanás, hányféle álom
Hullámszik most e furcsa honi tájon,
E széles völgy szeszélyes hajlatán,
Amelyet nappal meg se látok,
Mert nappal a hazám,
De éjszaka, ilyenkor, éjszaka
Kigyúl és úgy ragyog,
Mint odafenn a csillagok,
Mint az először megpillantott tájak...*

A kiválasztott példák talán eléggé meggyőzőek abban a tekintetben, hogy az 1956-ban Erdélyben született-közölt versek – de a prózai művek sem látszottak veszélyeztetni a társadalmi rendet. A hivatalosságok félelme azonban a magyarországi példától hatalmas volt, a megtorlást ehhez a félelemhez mérték. Az írók, irodalmárok közül többeket elért a Szekuritáté keze, majd az úgymond szocialista Románia igazságszolgáltatása. Így Páskándi Gézá, Páll Lajost, Dávid Gyulát. Szabédi László öngyilkosságba torkolló tragédiája közvetlenül 1956-ban kezdődött. Teljes képünk nincs arról, hogy kit hogyan félemlítettek meg. Az 1956-ban és 1957-ben íratott írószövetségi magyar levelek ugyancsak e megfélemlítés-sorozatnak a szomorú dokumentumai. Ahogy Lászlóffy Csaba írta, valamikor az ötvenes évek végén:

*Bár nem kerültünk fegyvercső elé
hordozunk sebeket mi is –*

Az azonban elmondható, hogy az 1956 utáni erdélyi-romániai és világméretű tapasztalatok-tanulságok igazán a hatvanas-hetvenes években érték be irodalmunkban, maradandó esztétikai értékű művekben.

A szándék a jövőbe törekszik

– Interjú Dusa Ödön előadóművésszel –

Meleg színek harmóniája tölti be a szobányi színháztermet. A kéknek puha árnyalatai. A kényelmes kanapé és a fotelok marasztalóak. Fölöttük galéria, amely ha több a vendég, mint az ülőhely – páholyként szolgál. A falakon plakátok, üveg alatt, kerettel megbecsülve. Egy-egy nevezetes előadás hirdetői: Kányádi Sándor: Fától-fáig; Szenvedő szerelem; Hamvadó szerelem vagy: Jövő-bűvölő – Nagy László és László György költeményeiből ezzel a címmel állt össze a verses est (a fekete lapon csak egy gyertya világítja meg az előadó arcát, akinek játékossága még a nevek párosításánál is megmutatkozik). A plakátokon egyazon férfiarc: Dusa Ödöné, aki szerkesztője-rendezője-díszletezője és előadója egyszemélyben az esteknek. Mindez Budapesten, a Kálvária téren ácsorgó Józsefvárosi Színházról pár utcányira. Hívhatjuk Lakásszínháznak, de Magányszínháznak is – amint ez a bejáratú ajtón olvasható. Hangosan gondolkodom:

– Valóban magányosnak kell lennie az előadónak?

– Nem feltétlenül. A magányosságnak inkább az emberhez van köze, és nem a színházhoz vagy előadóművészethez. Különöbben én sem vagyok magányos, de története van, hogy hogyan született az Egyszemélyes Magány Színház megfogalmazás. Cselényi László a Duna TV-től (akkor még nem volt az elnöke) a 90-es években Stockholmban forgatott filmet, és engem is felkeresett. Hogy még több anyaggal térjen vissza Pestre, elhatározta, készít velem egy félórás portréfilmet a kulturális rovat számára. A felvételek egy részét a Stockholmi Magyar Házban ejtettük meg. Igaz, nehézségekbe ütköztünk, mert a Ház vezetősége meg akarta akadályozni a felvételt. Teljesen nem sikerült lefűjni, de a tervezett közönség elmaradt, csak öt ember előtt adtam elő egy monológot és verseket. Talán ez inspirálta Cselényi Lacit, hogy a félórás portréfilmnek az Egyszemélyes Magány Színház címet adja. Megkedveltem, megtartottam, és elkísért a Lakásszínházba is.

– Tapasztalásban-küzdelemben gazdag életű van Ön mögött. Kezdjük talán édesapja szakmai örökségével, a meszelővel-ecsettel. Hogyan lett szobafestő? És miként kerültek előtérbe a versek?

– Édesapám kisiparos szobafestő volt, és mindig dolgozott nála egy-két ember, akik nem is voltak mindig szakemberek, inkább segítők. Engem a nyári vakációkban már 12 éves koromtól elvitt dolgozni. Egy közeli faluban az iskolát minden nyáron mi festettük ki.

Mivel nem voltam jó tanuló, úgy tűnt, nem tudok megszabadulni a meszelőtől, habár szerettem volna. Érettségi után a színművészetire felvételiztem egypárszor – sikertelenül. A szobafestés, mint minden más, fizikai munkával járó szakma, egyfajta életstílussal jár, egyfajta kasztot jelent. Akik ebbe tartoznak, hasonlóan viselkednek, hasonló a szellemi szintjük és az érdeklődési körük. Aki kilóg közülük, de mégis köztük marad, azt előbb-utóbb kimarják maguk közül. A kimondatlan kegyetlen jelszó ilyenkor: Vagy megszoksz, vagy megszöksz. Jó volt nekem, amíg apám védőszárnyai alatt voltam, de miután egy válllathoz kényszerítettek mindkettőnk, és én bekerültem ebbe a kegyetlen, őrlő malomba, elváltak az útjaink. Megszokni nem tudtam, tehát – megszöktem. Nagy nehézségek árán én is kisiparos lettem, így megtehettem, hogy én válogassam meg a munkatársaimat. Dolgozott is nálam hosszabb-rövidebb ideig majdnem minden barátom, kollégám. A Zseb-színház megalakulása után nappal együtt festettük a lakásokat, este együtt próbáltunk a színházban. Az előadandó jeleneteket, darabokat is én írtam. Nem voltak teljesen megírva, mikor elkezdtük a próbákat, hanem folyamatosan írtam a próbák alatt. Délelőtt – festés közben – töprengtem az esti folytatáson. Ugyanakkor majd-

nem minden évben kihoztam egy-egy szavalóestet. És ezzel eljutottunk a versekhez is.

A versben bujdosó

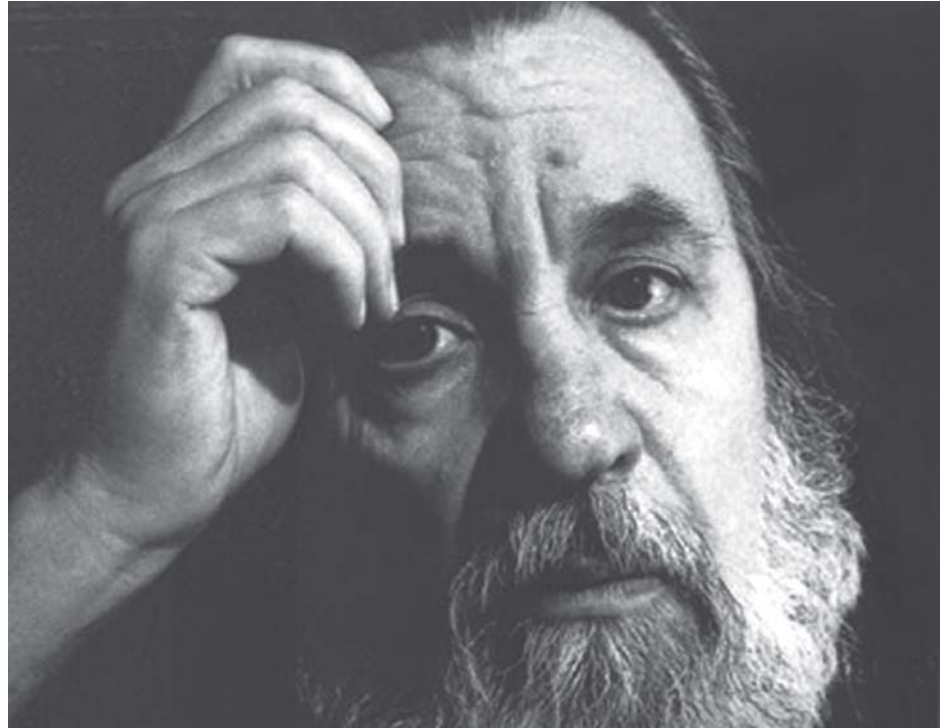
– Talán mondhatjuk így, hogy „kolozsvári korszakában”, 1973-ban működtette a Zseb-színházat. Itt azonban megszakadt egy időre a fonal, mert hát a hatóságok figyelme Önre terelődött. Mi történt?

– 1970-ben a hatóságok fülébe jutott, hogy nagyon sokan látogatják a pincelakásomat, amit, szakember lévén gyönyörűen kifestettem, rendbetettem, és benne is laktam. Szavaló kör működött itt, és együtt hallgattunk zenét is. Egy hétvégen a zsúfolásig telt pincébe lejött a rendőrség, és rendre mindenkit beszállított. Engem utolsó-

nak egyedül vittek el, és máshová, mint a többiek, mert tudták, hogy bent fognak tartani. Nem részletezem, de valójában hat hónap múlva kerültem csak haza.

– 1976-ban önálló esten lépett fel, a címe: Versben bujdosó. Valóban lehet a költemény rejtekhely, menedék? És mi elől?

– A költemény szelleme és – jó esetben – lelki táplálék. Jó az, ha magunkba szívjuk, élünk vele. Nem kell rejtekhelynek használni, de a profán, szellemtelen, durva hétköznapiak ellen menedéket jelenthet. Nagy Lászlóé ez a verscím. Idézem a vers utolsó sorait. „...Kesztyűdet, ötűjű lilimodat / kidobod a szimatoló ebek elé. / Vallatják. Szívárogoz belőle a vér”.

– Tar Károllyal együtt alapították meg az Ifjúmunkás Zseb-színházat 1980-ban. Színre került például a Szókratész póré, az Egy örült naplója. Egy egész estét betöltött Cselényi Béla verseivel. Mindezt változó sikerrel. Ezért fogalmazott úgy, hogy kétfélek az emberek: „senkik és valakik”? Kik ők?

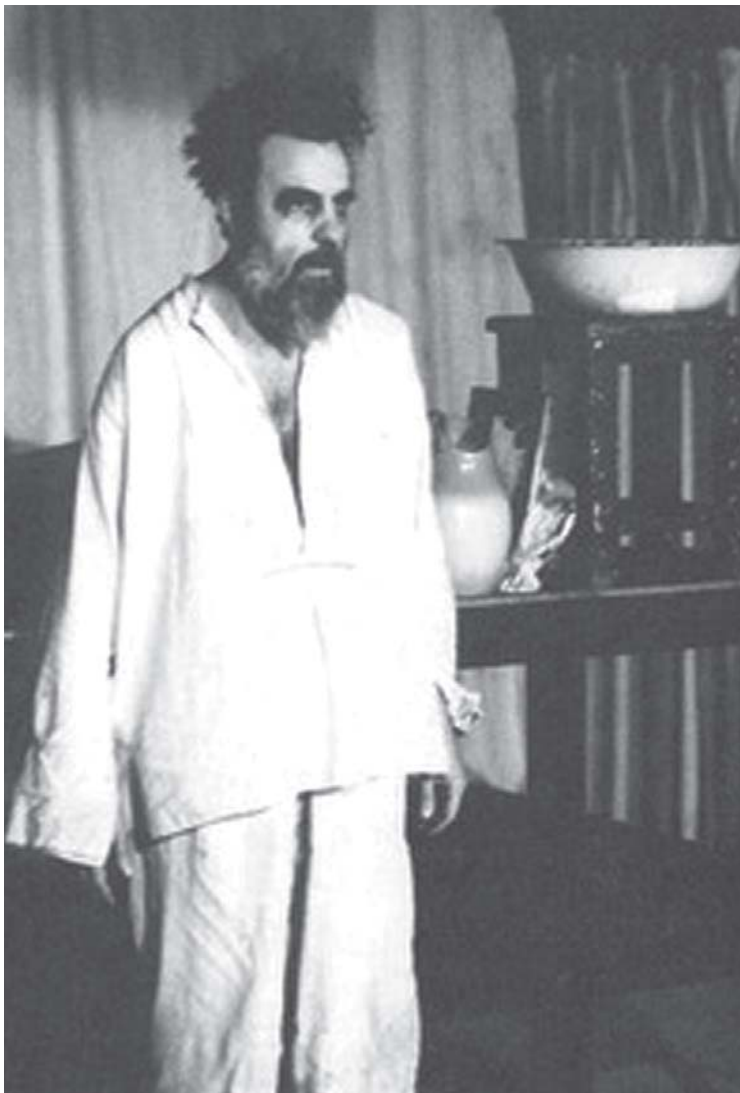
– A Zseb-színház több éve működött már, amikor Tar Karcival élje biggyesztettük az Ifjúmunkás szót. Hozzájuk csapódtunk, az Ifjúmunkás laphoz. Ez támogatást jelentett, és védelmet is a hatóságokkal szemben. Rendszeresen felléptünk az Ifjúmunkás Matinékon, turnéztunk Erdély városában és falvaiban. Tar Karsci aktív szervező volt, és most is az. A sorsa őt is Svédországba sodorta, és itt is tovább szervez. A Svédországban élő magyar művészek írásait, munkáit Ághegy címen gyűjti kötetbe. A harmadik vaskos kötet mostanság van kiadás alatt. A „senkik és valakik” nem évtizedekkel ezelőtt lett általam leírva, hanem tavaly nyáron. A Lakásszínház elmúlt évadjára emlékeztem vissza írásban, és a történetek hozták ki belőlem ezt a három szót. Nem bocsátkozom itt fejtegetésbe, mert akkor a figyelem másról lenne elterelve. A Hitel folyóirat és a Magyar Színházi Portál leközölte az írást, ott el lehet olvasni.

Vers-ének-beszéd

– Mi készítette arra, hogy öt évvel később Svédországba költözzön, s hogyan tudta folytatni Stockholmban azt, amit otthon félbehagyott?

– Az akkori feleségem a fiammal disszidált Svédországba. A hatóságok természetesen tudtak róla, és még jobban megnehezítették a helyzetem. Nem tarthattam egyéni esteket, nem szervezkedhettem. Talán azt megengedték volna, hogy egy színpadi tömegjelenetben én is ott legyek valahol. Ennyi nekem nem volt elég, és beadtam a családjegyesítési kérelmemet. Egy és félévi várakozás után, nem repülőre, hanem vonatra ülve átdöcögtem Svédországba. Folytatni azt, amit Kolozsváron félbehagytam, nem lehetett. Az életet folytattam ott tovább, és folytatam mind a mai napig. Szerintem a szándék fontosabb a megvalósításnál. A szándék a jövőbe törekszik, a megvalósítás a múltba olvad. Elköltözésem előtt már mögöttem volt sok jó és rossz cselekedet, döntés. Ezeknek a sora folytatódott Stockholmban. És persze, úgy döntöttem, hogyha egyedül is, de folytatom a színházi tevékenységet. Hozzá tartozott már az életemhez. A meszelő, vagy most már inkább a festőhenger, ismét a kezembe került. Stockholmban hiány volt szobafestőkben, és engem felvett egy vállalat, mindamelllett, hogy nem beszéltem még a svéd nyelvet. A szobafestők ott sem sokkal különbek mint Romániában vagy Magyarországon. Ha nem hasonlítasz hozzájuk, előbb-utóbb kiközösítenek. A svédek ezt kifagyasztásnak nevezik. Tehát egy idő után ki voltam fagyasztva.

Folytatása a 14. oldalon

ORBÁN JÁNOS DÉNES

rovata

DEBÜT

KROFF
IVÁN

Négy fal, tölgyfaasztal

Kettőt üt az óra,
álmos az otthonod,
álmosan kódorogsz
„megfáradt Oblomov”
szobáról szobára,
bolyongasz, vándorolsz,
tölgyfaasztalodnál
estéket átborolsz,
átborolsz napokat,
heteket, éveket,
ablakod mögött hol
gyertyafény tévelyeg,
hol árnyad, vagy tán te.
Vagy üres a lakod,
hisz nem szól senki sem,
ha csendben megpihen
s kopogtatja ablakod
az élet.

Távoli jelek

...és karácsonykor a levegő levendula
volt és sütemény. Kalács. Langyos illatok.
Egy album terült előttünk kopott képeivel,
„erős-volt színek, cédrus- és Tatra-költemény –
s ilyenkor szabad volt leülni a földre.
Halkan szólt a rádió és folyton sercegett”
távoli jeleket fogott (vagy mert az
éterben öltre mentek). Gyanús lett volna
kikapcsolni. És ekkor sohasem beszélünk,
vagy ha igen, csak halkan. És tán félhomály
volt. Mint mikor fehér meszet kentek,
minden elmosódott, tompa. Mintha csak egy
hajdan-fényképen lettünk volna, vagy egy
dokumentumfilmen tennénk darabos
mozdulatainkat. Mintha tudtuk volna,
hogy emléket játszunk. Benne levendulaillat,
Csontváry Kosztka, szokol. Govorit Moszkva.
Talán jól játszottuk. És már akkor sem voltunk
sehol.

Kocsma enteriőr

A félhomályban por és csípős, rossz szagok,
de mit számítanak e dohos (ó) részletek!
Székükön gubbasztó szegényes gazdagok
és bágyadt, réveteg dohogó részek,
te, kinek légből kapott alkohol szolgál
derűből kotyvasztott kótyagos képzetet,
mintha csak az enteriőr része volnál
évek hosszú sora óta, míg hallgatod:
a zongora utolsó akkordja kószál
feketén, fehéren – kocsmárosné andalog –,
a sarokból görcsösen tüdőbaj tüsszint,
(a félhomályban por és csípős, rossz szagok),
a poharadban színt változtat az abszint,
morózus matrózok marcona meséi,
kacér kacaj s harsány hahota zengedez,
lábad alatt lágyan hullámszik a talaj,
míg meg-megbotolva a sötétet eléri,
de nem, az utolsó lépést elvéted, ó,
hiába: a cél előtt bukik el az ember,
ám békés mosolyodban hited való:
ami nem megy, azt erőltetni nem kell.

(cím nélkül)

...mert hiába minden fülledt-Párisú
parfümös par-avion levélke,
és hiába minden „ja kvam pisú”
tajgaromantikájának emléke,
farkasordító szerelmek porba túrt
alma is hiába gőzölgő bundán,
és felejts el minden monamúrt
világraszóló (bánatos) kurvám,

mert nincs fan, akinek szörzetébe túrnál,
már nincsen vízfordó lány a múltí kútnál.

P. S.: A. S. P., ki fent vagy az Úrnál
a felhők végtelen Szibériáján,
le ne less onnan, mert még leájulnál,
törött cserép-koponyád a káván,
a kút hallhatatlan sziréniáján.

Reliktum

Súlyosan púpozott haja így télen
rossz kucsma fagyos szél ujjától megy szét,
ásításában felfedezni vélelem
a Jurassic Park üvöltő T-rexét.

Nehéz lépteit emelni nem tudva
zömök alakját csoszogva cipeli,
kopott ruhájába költözött dudva
a pokrócba rekedt párát lihegi.

Inge közepében „a lépte ring” a
melle mintha inga lenne (mint a Foucault),
hullámszó hája sűrű közegében
csökkentett rezgés, kicsi amplitúdó.

A szája mosolyog, benne annyi fog,
hogy bőven marad mellette elég űr,
bár sötét ínye hézagjában itt-ott
félig elbomlott falatka szenderül.

Orra sötét barlangjából a szőrszál,
akár a nap felé törő szomjas élet,
mint füléből, évek óta nő már,
húsébe néha egy-egy bogár téved.

Mégis bizony mennyivel emberibb
mint egy-kettő extra fresh festett korpás,
vita komplex hiper-szuper szenzitív
two-in-one don't-fuck-your-life-up kortárs.

A szándék a jövőbe törekszik

Folytatás a 13. oldalról

Persze én sem igyekeztem változni, a ked-
vükben járni, hasonlítani minden áron hozzájuk.
Hat évet dolgoztam ennél a vállalatnál. Ők is
megkönnyebbültek, én is, mikor eljöttem tőlük.
Ezalatt, minden évben, a szabadságomat Pesten
töltöttem, és szavalóesteket tartottam a Szkéné
Színházban. Egész évben erre készültem. Még
festés közben is fennhangon mondtam a
verseket. Ha néha hallották is a munkatársak,
hogy beszéllek magamban, nem értették, hogy
mit mondok. Nem csoda, hogy kifagyasztottak.

– Itt, Budapesten tovább bővíti a repertoárját:
32 költő 170 verse közül választhat a közönség,
és olykor nemcsak egyedül lép fel. Vetített ké-
pekkel színesíti az esteket, s maga-komponálta-
átköltötte zenével is. Úgy hatnak, mint valamiféle
vers-énekbeszéd. Minden előadás végén koccin-
tanak, barátkoznak. Mit tanul a közönségétől?

– Lassan, nagyon lassan ráérezek, hogy mit is
igényel a közönség. Ha nem is fogalmazza meg
senki, a lélekben felmerülő igény egy idő után a
fejben megfogalmazódik. Így éreztem rá arra,
hogy nem lehet csak vetíteni, a képpel, zenével
társított verseket, hanem élőben is mondani kell
valamit. Alávetettem magam a ki nem mondott
igénynek. Előadás előtt a közönség minden egyes
tagja (általában tíz személy) kérhet egy-egy
verset, amit én ott a helyszínen mondok el, a 32

költő 170 verse közül. Jó bemelegítő-hangu-
latteremtő ez, az éppen műsoron lévő előadás
előtt.

Az élet értelmét mi adjuk

– Sosem törekszik arra, hogy nagy létszámú
közönség előtt lépjen fel. Vajon a költeményeket csak
ilyen meghitt környezetben lehet tolmácsolni?

– Törekedni lehet, de nem szabad túlzásba vin-
ni a törekvést. Részben azért, mert a túldimen-
zionált vágy gátlásossá, zavarossá teszi az em-
bert. Nagyobb jelentőséget tulajdonít valaminek,
mint amivel az rendelkezik. A függőség csap-
dájába kerülhet így, mint az alkoholista, do-
hányos, vagy számtalan más függőségben levő
ember. Egy előadás hangulatát nem csupán az
előadó vagy a fellépő színészek, hanem a kö-
zönség is meghatározza. Ezért beszélünk néha
arról, hogy jó vagy rossz volt egy adott közönség.
Szintén lényeges, hogy egy adott időben milyen
népszerű az a színházi műfaj, ami előadásra ke-
rül. A szavalóestek manapság nem élik fény-
korukat, tehát egy előadónak nem ajánlatos több
száz fős közönség előtt egy órányit szavalnia.
Ilyen szempontból húsz, harminc évvel ezelőtt
a versre fogékonyabb volt a közönség. De nem
is jön be ennyi ember egy szavalóestre. A lát-
ványosság van mostanság inkább előtérben. Ez-
zel természetesen nem azt mondom, hogy a mos-

tani közönség szellemi szintje, nívója alacso-
nyabb lenne, mint volt régen.

– Mit jelent Önnek a vers?

– Erre a kérdésre is nehéz választ adnom, mert
már a kérdésben rejtve ott van, hogy csak valami
magasztos lehet a válasz. De ha például a moso-
gatást is magasztosnak éljük meg, akkor emellett
a vers szeretete is megkapja a saját jelentőségét.
Nem különül el, nem néz le toronymagasságból
a mindennapi élet egyéb tetteire, hanem velük
együtt karöltve tölti ki a mindennapjainkat. Per-
sze, mint a legtöbb példa, azért ez is sántít, ter-
mészetesen lehet nagyobb jelentőséget tulaj-
donítani a versnek, mint a mosogatásnak.

– „A múlt terheit félretéve, inkább örven-
dezek a jelennek, annak, hogy lehetőségem nyílt
nemcsak munka után foglalkozni a színházzal,
hanem teljes bedobással, és annak, hogy nincs
elveszve semmi...” – írta 1998-ban megjelent
életrajzi könyvecskéjében. Mi ad erőt a biza-
kodáshoz?

– Ha nagy szavakkal akarok élni, azt mondom,
hogy az életnek semmi értelme nincs azon kívül,
amit mi adunk neki. Jó az, ha teremtoi vagyunk
életünknek, és nem elszenvedői. Minden né-
zőpont kérdése. Igaz, nem vagyok különösebben
optimista személy. Sokszor tehernek élem meg
azt, amit egy nálam bölcsebb egyén egyáltalán
nem így élne meg. Legfontosabb feladataim közé

tartozik, hogy megszeressem önmagam. Tudom,
igazán csak az tud szeretni másokat, aki saját
magát szereti. (Itt most nem az ego fölényes sze-
retetére gondolok, ami valójában nem is sze-
retet.) Hadd zárjam a gondolatot egy Ady-vers-
sorrall. „...és szeretem az embereket, / szánva,
őszintén. / Egy kicsit valamennyi úgy jár, mint
én”.

– Ez a jelen. És a jövő?

– Lehetőleg minden évadban kihozni egy új
előadást. Az őszi évadra például két idegenbe
szakadt költő – Tollas Tibor és Jatzkó Béla –
verseiből készítettem összeállítást. Ezért kapta
az előadás, az *Idegenbe szakadva* címet. És azért
is, mert én, az előadó is idegenbe szakadva élek
– most már csak részben. A jövő évben Gábor
Miklós írásaiból tervezek előadást, az ő em-
lékére. Ifjabb koromban ő lett a példaképem.
Egyszer kazettán elküldtem neki egyik műsoro-
mat. Ő pedig biztatóan válaszolt: „...Gyönyörűen
mondja a remekül válogatott verseket. A kép-
anyag is kitűnő. Ritkán, nagyon ritkán találkozik
az ember ilyesmivel, hogy hang, színészi ké-
pesség, ízlés és a vers iránti érzékenység, hoz-
záértés így együtt legyen. Bevallom, a megha-
tottságtól és gyönyörűségtől nem egyszer sírva
fakadtam hallgatva-nézve a kazettákat...” E sza-
vak mind a mai napig elkísérnek...

VENNES ARANKA

Az IRODALMI JELEN negyvenezer dolláros regénypályázatának díjazottjai

A 2004 novemberében meghirdetett regénypályázatra 283 pályamunkát küldtek be, a legtöbbet Magyarországról (208) és Romániából (51). Érkeztek művek Szlovákiából, Ukrajnából, Szerbiából, Németországból, Írországból, az Amerikai Egyesült Államokból, Franciaországból, Svájcban, Svédországból, Ausztráliából, összesen tehát 12 országból.

A díjazottak:

- I. díj: *Sigmond István*
II. díj: *Nagy Koppány Zsolt*
III. díj: *Balogh Robert*

Különdíjak:

Bencze Erika
Czegő Zoltán
Halász Margit
Ircsik Vilmos
Kabdebó Tamás
Siklósi Horváth Klára
Tar Károly (Irodalmi Jelen – OTP különdíj)

A zsûri által megjelenésre javasolt regények

1. Jelige: **Barnabás (021)** – *Polgár András* – Magánvád
2. **Sorsok (030)** – *Báranyi Ferenc* – Földhöz ragadt boldogság
3. **Holló (038)** – *Bene Zoltán* – Hollók gyomra
4. **Sophie (041)** – *Láng Attila Dávid* – Sophie
5. **Óceán (053)** – *Kincses Elemér* – Soha
6. **Jajdon (080)** – *Pap Kincses Emese* – Ha meglegben a függöny
7. **Mancs és Zsil (127)** – *Méhes Károly* – A néma galambok utcája
8. **Habparton (180)** – *Bognár Antal* – Négy kis nőregény
9. **Históriás (218)** – *Szabó Sándor* – Gyűrűző idő
10. **Apuleius (272)** – *Nagy Dudás Erika* – Magányoskert

Regénypályázat – adatokban

283 regény érkezett az Irodalmi Jelen negyvenezer dolláros regénypályázatára. Minden várakozást felülmúlt az érdeklődés, és maga a teljesítmény is. A beküldött kéziratok közül csupán 18 nem illeszkedett be a műfajba, regény helyett vázlat, elbeszélés, novella, esetleg riport-hoz közeledő írás volt. Ezt elsősorban a szerzők tájékozatlanságának tulajdoníthatjuk.

265 pályamű – különböző színvonalon – beilleszkedett a regény kategóriájába. Egyetlen írás tartalmazott életidegen eszméket, a többi kéziratban szinte kivétel nélkül sok részletisépséget, nemes gondolatot találtunk.

MIRŐL ÍRTAK A PÁLYÁZÓK?

Íme egy kis statisztika.

A **leggyakoribb téma a szerelem**, a be-teljesült, a vágyott, az életre szóló boldogságot jelentő vagy a csalódást és szenvedést okozó érzés. 49 regény főtémája a szerelem, de a pályaművek többségében is fellelhető a szerelmi kaland, a végzetes vonzódás, a társkeresés vagy beteljesülés érzése.

A **lélekelemző, identitáskereső modern regénytípus** második helyen áll 40 kézirrattal. Ebből a csoportból került ki több díjazott pályamunka. Az igényes regénytípusban a logikus építkezés (szerkesztés), a nyelvi kifejezőerő lendíti át a szöveget a meditatálásból az átélésbe. A cselekmény, a jellemrajz egyaránt az érzések, átélések fontosságának alárendelt. Gyakorlott szerzők mesterien éltek ezzel a lehetőséggel. Formai újítások, kísérletek, eredeti megoldások, színek, hangulatok sokasága kölcsönöz vonzerőt ezeknek az írásoknak, melyek közül több munka is megérdemli a nyomtatásban való megjelenést.

Az **önéletrajz, napló, családregegy** kedvelt téma, 34 ilyen típusú regény érkezett. Volt, aki úgy érezte, hogy családjának, gyermekeinek tartozik egy őszinte vallomással, mások saját életük példájával akartak bizonyítani (megható történeteket olvashatunk a testi fogyatékkal küzdők életéről), esetleg emléket állítani elvesztett szeretteiknek. Sok érdekes, de drámai küzdelemben, megpróbáltatásokban is bővelkedő élettörténetet olvashattunk. Ezeknek a regényeknek a fő követelménye az őszinteség, s ezt valamennyien be is tartották. Ugyanakkor a pusztá vallomás, elbeszélés a felszínen marad,

ha a szerző nem tudja eldönteni, mit kell feltétlenül megírnia, s mi az, amiről (ha fájó szívvel is) a regényépítkezés szempontjából le kell mondania. Ez a magyarázata annak, hogy ebben a műfajban születtek az irodalmi szempontból leggyengébb alkotások, amelyek a versenyben nem állhattak helyt.

Értékes, figyelemreméltó nyeresége a pályázatnak a **dokumentumregény**. 29 pályamunka sorolható ebbe a kategóriába. Többnyire a 60-as, 80-as évek társadalmi-politikai viszonyait érzékeltetik a történetek, de van friss, mai témájú, a jelen kor sajátos problémáira összpontosító írás is. A történetek városi vagy falusi környezetben mutatják be, sorsok alakulásán keresztül, a kor problémáit, gyakorta hivatalos iratok másolatának beiktatásával erősítve állításait. Van közöttük mélyinterjú, vádirat, leleplezés, védőbeszéd. A legtöbb pályamunka szerzője a jellemábrázolás (sok esetben csupán krétarajz) felületessége vagy a túlzott szubjektívizmus miatt vesztette el esélyét a versenyben. A legjobb regényekben (díjnyertes is van közöttük) a dokumentum értékű hitelesség szerzői leleménnyel, mély átéléssel, kitűnő jellemrajzokkal párosul.

A **22 történelmi regény** örökíti meg a magyar történelem jeles eseményeit, idézi fel a kor nagy személyiségeinek életét. Van romantikus történet, legenda, vagy az egyik szerző kifejezésével élve „kompiláció”, létező és feltételezett forrásokból merített kalandos elbeszélés. Az ősmagyarok életmódjától kezdve a kereszténység felvételéig, a tatár és török veszedelemig követhetjük egy nemzet sokszor vérről írott történelmét. Több regény 1918–1919, majd 1944. augusztus és 1956. október, végül 1989 sorsforduló eseményeit idézi. E kéziratoknak különös vonzereje van, mert a szerzőknek sikerült (szinte kivétel nélkül) felidézni a kor hangulatát, s olyan hősökkel, olyan vérből cselekménnyel társítani a letűnt korok idézetét, amely olvasmányossá, érdekessé teszi a szöveget. A legjobb pályamunkákban a szerző újból átéli a felidézett világot, azonosul hőseivel, így saját véleményét, állásfoglalását adja hozzá a történehez.

A **tudományos-fantasztikus regények** általában a klasszikus módszerekkel ábrázolják az elriasztó, fenyegető jövőt; 17 pályamunka sorolható ide, valamennyi szerző jártas a

műfajban. Viszonylag könnyen engedik szabadjára fantáziájukat, a repülő autók, űrszekerek, idegen bolygók világában jól tájékozottak. Annyira ügyesen fantáziálnak, hogy már gyanús, s a kézirat olvasása után felmerül az utánérzés, sőt a plágium gondolata is.

Kedvelt műfaj a krimi, ugyancsak 17 pályamunka sorolható ebbe a kategóriába. Egyes szerzők tudományos-fantasztikus elemekkel színezik a szöveget, mások a gyors ritmusú cselekményre, váratlan fordulatokra fektetik a fő hangsúlyt. Az írói szöveg viszont erőtlén, sok nyelvi „szeplő”, helytelen megfogalmazás gyengíti az írásokat. Nem véletlen, hogy ebben a kategóriában nem született díjnyertes írás.

A **13 ifjúsági és gyermekregény, mese** érkezett a pályázatra. Közepes színvonalú, néha naiv mesék, elbeszélések. A legjobb írások a romantikus történetek, melyek néha távoli vagy nem létező, fantázia teremtette világba vezetnek az olvasót. Ritkán vagy csak kivételesen sikerül egy-egy szerzőnek beleélnie magát a gyermek szerepébe, ezért a kézirat hitelessége megkérdőjelezhető. Szerkezeti lazaság, egyenetlen stílus szorítja ki a versenyből ezeket a regényeket.

A **társadalmi-politikai szatíra** műfajában szintén 13-an próbálkoztak. Szellemes, fantáziadús írások is érkeztek a pályázatra, melyek közül a legjobbak a regényszerkezet lazasága vagy a nyelvi kifejezés erőtlensége miatt nem juthattak díjhoz. Beszélő állatoktól (állatok szemével a társadalom) bolondul naiv hősökig sokféle figurával találkozunk a pályamunkákban. A legtöbb esetben viszont hiányzik a szellemes csattanó, s a regény végső soron nem éri el a kívánt, remélt hatást.

A **Filmregény vagy forgókönyv**. 9 kézirat sorolható ebbe a műfajba, melyek, szakmai segítséggel, szinte kivétel nélkül hasznosíthatóak. A díjazástól azonban elestek, mert vázlatos, nem kész munkák.

Viszonylag **kevés a kalandregény** mindössze 8 érkezett. Régészeti kutatások bonyodalmai, a szerencsejátékon földíjat nyert szerencsések szerencsétlen sorsa, romantikus utazások, váratlan találkozások adták az indítékot a szerzőknek pályamunkájuk megírására. Szórakoztató olvasmányok, de rendszerint hiányzik belőlük az írói átélés, s nem sugallnak többet, mint múlt kalandot.

Filozófia, esszé, traktátus. 6 szerző próbálkozott ezzel az igényes műfajjal. Valamennyi írás figyelemreméltó, de a legjobb indulattal sem sorolhatjuk a regény kategóriájába.

Az **erotikus regény** kategóriába szintén 6 pályamunka sorolható. Az egészséges erotikától a pornóig minden árnyalat megtalálható. Az igényesebb szerzőknek sikerült megfelelő társadalmi-erkölcsi háttérrel teremteni, mások kiélték fantáziájukat a tobzódó érzékiségben.

A **Vallásos témát** három szerző választott. Egyik sem teljesedik ki igazi regénnyé.

A **Sport témával** 2 regény foglalkozik. Az egyik az autóversenyzők, a másik a jégkorongozók életéből merít. Az írások, bár a témában jártas szerzők munkái, többnyire a riport szintjén maradnak.

A **Irodalomtörténet** kategóriájába 1 regény sorolható, ez Balassi Bálint létező, illetve elképzelt hagyatékára épít több-kevesebb sikerrel.

Az utóbbi évtizedek legnagyobb regénypályázatának kétségtelen nyeresége, hogy megmozgatta az írói társadalmat, a nem hivatásos alkotókat arra ösztönözte, hogy önmagukba nézve megpróbáljanak hangosan gondolkodni, kitárulkozni, vallani egy korral, amelyben élnek. Díjazástól függetlenül ennek az alkotói erőfeszítésnek végső soron csak nyertesei vannak. Az egyik pályázó, aki a 34 díjazásra javasolt mű között nem találta meg pályamunkájának jellegét, a következő sorokat írta az IJ szerkesztőségének:

„Kedves Böszörményi Zoltán, a 283 pályázó egyike vagyok, s mivel a 34 versenyben maradó mű között nem szerepel (...) munkám, ezért nem kötelez a titoktartás. Nem vagyok dilettáns, de még soha nem írtam regényt, néhány cikkem jelent meg csupán, de vannak egyéb irodalmi érdemeim is (...) A regényírásra fordított két hónap életem legszebb ideje volt, megízlelhettem (hála Önnek) az alkotás mámoros örömét, s azóta elemző módon viszonyulok önmagamhoz és a világhoz. Köszönöm a zsűri munkáját, kitartását, türelmét.”

Hinni szeretnénk, hogy a pályamunkák szerzőinek többsége így gondolkodik.

A zsűri

Negyvenezer dolláros regénypályázat

I. díj

SIGMOND ISTVÁN

1936-ban született Tordán, 1959-ben végzett a BBTE jogi karán, író, 1990-től a kolozsvári Helikon szerkesztőségi felelős titkára, 1997-ben Soros-életműdíjat és a Magyar Köztársaság Arany Érdemrendjét kapta, 2005-től a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Legutóbbi kötete *És markukba röhögnek az égiek* címmel 2003-ban jelent meg.

Varjúszerenád (részlet)

Nyolc óra van. Nincs félelem az arcomon. Hétkor még olyan voltam, mint egy mosoly, amelyből letörtek egy darabot. Villámgyorsan dolgozom. Alapozó, arcfesték, puder. A szemöldökkéfé sehol sem találom. Pedig a Vénusz típusú, ovális arcformához elengedhetetlen. Bizontos szemöldökkel megjelenni nem lehet. Tűrkiz színű szemfestéket használok, az egyik gyöngyházszerűen csillog, a másik nem. Fogalmam sincs, hogy az alkalomhoz melyik illene. Pedig valamilyen fontos eseményre kerül sor, azt hiszem. Nem mondták, de az elejtett szavakból erre lehetett következtetni.

– A silány zene – mondta Művész – több szólamban is silány, lihegés, semmi egyéb.

– Az észnek is üríteni kell. – Leendő szereti filozófusnak tudni magát. – Húzd le magad után a vizet – folytatja, és megsimogatja Művész fejét. – Neked már jó, ugye?

– Tudjátok is ti, mi az igazi lihegés. – Az öregasszony nyekkenve szól, mintha valami asszonyi megpróbáltatásról volna szó, amelyben a szólamvezető szereppel őt büntette a sors.

Az öreg semmit sem szólt, úgy nézte a családtagokat sorban, akár egy ragadozó, akinek egyetlen gondja van, hogy áldozatait milyen sorrendben rágszálja darabokra. Én meg azon töprengtem, hogy tulajdonképpen mit akarnak ezek velem?

Hogy a teljes levetközéshez nem elegendő a fél perc, márpedig hosszabb időre nemigen lehetett számítani, kénytelen voltam csalafintasághoz folyamodni, az időnek ugyanis nem adott szemet az istene, becsaphatom bármikor, s ha a szükség hozza magával, még dicséretesnek is tekinthető a ravaszkodás: sminkelés közben levezsem magamról a göncöket, ha egy falásnyi bugyit s egy félig-meddig átlátszó hálóinget egyáltalán göncnek lehet nevezni, a múltba veszett a valamikori kising, ez a bugyi a hálóinggel új helyszínt s új korokat is jelent, közben még arra is jut idő, hogy a paplant a padlóra terítsem, hogy ne horzsolódjék le arcomról a bőr, ha hátulról löknek nagyon, a szőnyegecske gyönyörű ugyan, de méretei miatt a lábam is alig férne rá, gondolom. De még rengeteg munka van, a puderezéssel sem készültem el, félkészruhának nézek ki, a szabásminta talán már életre kelt rajtam, de az igazi modell még sehol. Most már kapkodok. Szőrtűszőgyulladás-félét látok az orrom nyergén, kellene a kénporos puder, de fogalmam sincs, hogy melyik tartóban van. És a pókom már vár odalent. És sűrűsödnek a bajok. Az alapozó, amit ma reggel használtam, valószínűleg nem volt ki-

mondottan okker színű, ezért nem tűnik lebarantoltnak az arcom, az ilyesmi régebben eszembe sem jutott, mármint hogy púdert kell használni, hogy napbarnítottnak lássanak, hiszen örökké napbarnított voltam, milyen lettem volna, ha napon éltem, becsongolygattak egy pólyába, a két karomat lekötötték, s vittek ki a mezőre, piros voltam, mint vihar előtti napon a lenyugvó nap-tányér körül az ég, később aztán legtöbbször napon játszottam, s dolgozni is napon kellett rendszerint, és az első szó, amelyben zsongás volt, pironkodás volt, s a testi virradat első jeleit hozta el nekem, napsütésben hangzott el, alig lehetett hallani, körülnéztem, hogy biztosan hozzám szóltak-e, de csak én voltam a szavak közelében.

– Amikor feljön a hold – mondta a kalapos fia –, nálatok, az istálló ajtaja mögött.

Suttogása rekedtes volt, a levegő ki- és belegzésével akadtak gondjai, arca mintha megnyúlt volna egy kicsit, szikár lett hirtelen, és a szemében kialudtak a tüzek, de én láttam benne a paraszat, attól lett olyan meleg hirtelen, mintha bennem is felkelt volna egy nap, ontotta a forróságot, a lángokat, s éles fogaival, valahol ott belül, szüntelenül belém harapott, és azt is láttam, hogy nincsenek pattanások az arcán, tiszta volt, mint a csillagtalan hajnalok, az én napbarnított, tizennégy éves homlokomat alig szárado és élénken virító pörseések, szökekedékek, kelevények borították váltakozva. Miután rekedtes suttogását otthagytam nekem, hogy tovább ápoljam magamban a szót, lassú léptekkel távolodott el a közelemből, mint aki letett válláról egy terhet, s most ahhoz kell hozzászoknia, hogy ismét szabad lehet, én meg egyedül maradtam egy ideig, s néztem, ahogy remeg rajtam a szoknya, vibrál, lebeg, rázkódik, mintha el akart volna iramodni, ahogy a véreiremben keringő nedvek kergették egymást észveszejtve. Csodálkoztam, hogy a kavicsok mozdulatlanul maradtak körülöttem, nem volt földcsuszamlás, a fények nem beszéltek, testem árnyéka továbbra is ott sötétlett a falon, s ahogy továbbléptem, az árnyék nem szakadt ki belőlem, tüntetően velem maradt.

– Mi van? Békát nyeltél? – Valaki hozzám szólt elmenőben.

– Dehogy – mondtam bizonytalanul. – Azt hiszem, imádkoztam.

– Az utcán?

– Mindenhol lehet. – Neki hazudtam, vagy magamat áltatom?

Beteges lassúsággal csoszognak a mánusok. Gyalog vonszolja magukat, mint a nap az égen.

Vagy csak összejátszanak ellenem. Siettetni, meggyőzni, kérlelni: hasztalan igyekezet. Itt már imát hazudni sem lehet. Egyetlen vigaszom, hogy a kalapos fiából kiveszett a hang, s most biztosan megpróbál rövid mondatokat észben tartani, valamit mondania kell majd nekem, ott, az istálló ajtaja mögött, ha feljön a hold, az én holdam, és az övé, szóval a mi holdunk, igen. Ha a tehén megérzi az idegent, baj lehet. A kalapos fiát ne érezze idegennek, ő a kalapos fia, hát nem? Ezt holdvilágnál hogyan magyarázzam meg neki? Miért, nappal tudnám? Meg fogok halni. A tehén felbőg, Apa kijön, s amikor meglát az ajtó mögött, megáll, rám néz, gyökeret ereszt. Halál. Ez nem kaszával érkezik. Kiszakad a sötétből, és szól: „Na, mi van, kicsi kurva? Holdvilágnál?” Aztán csak visz. Valami mosolyfélét érzek az arcomon, álmukban a jércék mosolyoghatnak így, azt hiszem. Acsarítanak, vagy mi. Megszánt a nap. Ha búcsút intett volna, mielőtt lebukik, hittem volna, hogy karjai nőttek a lovasok szántójának a határában, ahol pihenni szokott éjszaka. Integtetéshez fel kellene hogy emeljem a kezem. Csakhogy ehhez erő kellene. Erő, bizony. Bennem kihűlt a nap, amelyik nemrég még belülről égetett nagyon. De most hidegen is harap. Ezért haldoklik bennem az akarát. Annyi erőm még maradt, hogy megvárjam a holdat az ereszt alatt. Ha odanézek, ott lesz. És ott volt. Lépní kell az istálló felé. Az ajtó félig nyitva van. Magától nyílt meg biztosan. Három lépés? Ha nagyon aprítom, hat.

– Itt vagy?

A gondolat hangosabb. Tudom, hogy ezt kérdezte, pedig semmit sem hallottam. A tehén hallgat. Az ajtó mögött estébb van, mint az udvaron. Ilyenkor egy kutya sem ugat. A neszek is kushadnak. A fülemben lüktet valami. És látom az arcát. A holdvilágnál is különösen áll fején a kalap, az apja éjszaka is a fején tartatja, ezért nevezik kalaposnak a faluban. A fia be szokta húzni a homlokába, ettől olyanok látszik, mint egy bérnyilkos egy ponyva címlapján, járásában is van valami különös magabiztosság, délceg volt és tüzes, nem, nem, a tüzést inkább lovakra mondják, akkor inkább önérzetes volt, mint aki tudja, hogy sikeres lesz, na, megállj csak, mintha én nem tudnék önérzetes lenni, merthogy önérzetesnek lenni biztosan azt is jelenti, hogy rátartinak kell lenni, és gangosnak, és kackiásnak, de én csak egy akarok lenni a holdfényvel, könnyebb lenne testetlenül lebegni az istálló nyitott ajtaja mögött a félsötétben, hogy csak ő tud-

jon szólni, s én ne tudjak beszélni, ne mondjam azt, hogy „jó” vagy „nem”, és behunyam a szemem, nem mintha el akarnék rejtőzni, hogyan rejtőzzem el önmagamtól, hogyan, és a bizsergéstől, ami bennem van, még azt is feledni szeretném, hogy a bizsergés hol pattintotta meg bennem a szégyen rügyeit, ha nem hessegetem el a gondolatot, virágba szökken, és ez a vég, pironkodástól meghalni nem lehet, de a gyalázat a sírgödörbe visz egyenesen, nem, nem, ilyet nem tehetek, behunyam én is a szemem, mindkettőt, igen, és nem leszek gangos és kackiás, megsegít a jóisten, biztosan megmondja, hogy mit szabad érezek, mit mondhatok és mit tehetek, és azt is megtudom időben, hogy mikor nyithatom ki újra a szemem.

A padlódeszka recsenése beleharsog a csendbe. Szerencsémre a paplant időben leterítettem a földre, szükségem van néhány másodpercre, amíg visszaérekem a jelenbe. Eszembe jut az okker színű alapozó, az eltűnt szemöldökfeje, s hogy az ajakrúzsra már nem jutott idő, aztán fejem a padlón, nyújtott lábakkal, hasra feküdve várakozom, hogyha meglökdösik a talpamat, a megtanult leckét ma is fel tudjam mondani. Elfelejtettem kevés arcfestéket tenni a fülcimpámra, s arra sem maradt idő, hogy megmasszírozzam őket egy kicsit.

– Magának sápadt a füle, senki sem mondta? – Az öregasszony egyfolytában háborog, mintha ez lenne a dolga. – Mire tanították odahaza? A sminkelt arc még jobban kiemeli a fülek sápadtságát. Színt kell adni nekik, színt! Miért mosolyog, mint egy halott kutya?!

Hogy puha paplanra fektethetem a fejem, így egész jó. (A halott kutyát azóta sem értem.) Az egyik virágszirmon üldögélő pók fehér színre váltott, s így, fehéren, a szeme is alig látható. Egyébként is, itt, alul, félhomályban vagyunk. Ez a környezet csak árnyéka az igazinak, Művész mondta, hogy a nagy dolgok sötétben fogannak, a dal és a gondolat. Nevet kellene adjak a póknak. Figyel vagy alszik, nem tudom. Vagy halott. Nevet holtan is kaphat. Mégsem emlékezhetem úgy reá, hogy az a pók, amelyik meghalt egy fehér virágszirmon. Nyílik az ajtó. Eleinte becsuktam a szemem. Hinni akartam, hogy álmodom. Bármit álmodhatnék, Apa. Azt is álmodhatom, hogy akkor este megittam a fél vedernyi vizet, az egészet, ami a keserves út után megmaradt. S a tehénnek csak a vizes kezem jutott. Hagytam, hogy puha nyelvével szárazra nyalja. S megköszönte. Nem tehénnyelven, emberi hangon. Vagy álmodhatom újra az igazat, hogy kevésnek találtam azt a néhány kanálnyi vizet, amit nekem szánt aznapra, s bosszúból az egészet a tehénnek adta, s nekem egy csepp sem maradt, miközben féláljult voltam a szomjúságtól?! Attól kezdve sosem köszöntem. Szólni szóltam, ha muszáj volt szólanom, de jó reggelt vagy jó estét nem kívántam magának. S nem imádkoztam, amikor éjszakánként útra kelt. Pedig az én imám segítette néha, legalábbis ebben a hitben éltem annak idején. S a tehenet sem szólítottam többet a nevének. Csak úgy hívtam, hogy tehén. Pedig én mindig mindennek nevet adok. A cserepes virágoknak is adtam nevet, egészen különös neveket találtam ki nekik, de amikor meg kellett volna szólítanom őket, elfelejtettem a nevüket. Az idő miatt. Mire elkezdünk volna beszélgetni, letelt még egy fél perc, nem maradhattam így, kinyújtott lábakkal, hason, a kezdethez fel kellett emelnem egy kicsit a fenekemet, lábaimat meg széjjelnyitnom, hogy Leendő nehezebb tornamutatványok nélkül használatba vegyen. Ettől kezdve már csak gondolkodásra volt idő, beszélni nem nagyon lehetett, mégsem vallhattam be, hogy eltűnt a szemöldökfeje, vagy a pókomról beszéljek, amelyik név nélkül halt meg, mintha számára büntetés lett volna a létezés maga?! Később már nem csuktam be a szemem. Szerettem volna látni magam, de az állótükörig innen nem lehetett ellátni, s egybeült nem voltak tükrök, sem a mennyezeten, sem a falakon, de a párzó mozgás minden egyes részletét követni tudtam, és nem töltöttem jajongással az időt, akartam, nagyon akartam, hogy az én szememen keresztül Apa is lásson. Amikor kenyeret szel, a kenyérben szelje darabokra a testemet, amikor a farkasok elől menekül, látnia kell, hogy engem vetett eléjük eledeleket, amikor kinyitja az énekes könyvet, fekdüjek a lapok között kiterítve, s ahogy éneklő a strófákat sorban, nézze végig, ahogy engem gyaláznak meg a sorvégeken.

Leendő nem szokott matatni rajtam, kiszámítható minden mozdulata. Nyitja az ajtót, nem áll meg az ajtóban soha, hogy számba vegye a lát-

nivalót, biztos benne, hogy mindig a helyemen vagyok, sminkelten, meztelenül és hason fekvé, rendszerint a bal arcomra fektetem a fejem, nem mintha nem volna mindegy, azaz mindegy volt, amíg behunyt szemmel számoltam magamban a lökéseket, nyitott szemmel egészen más, a jobb szememmel jobban látok, ennek felül kell lennie, hogy Apa arcát tisztán kivehessem, a szemébe nézek egyenesen, s akkor is fájdalmat akarok látni benne, ha nincs fájdalom a szemében. Leendő kékje és Apa fájdalma egyetétjű ikrek, még akkor is azok, ha a valóságost és a képzelte egyazon anya, egyazon pillanatban szülte. És szó nem hangzik el, zajok nincsenek, hogy becsukta-e maga után az ajtót vagy kitarva maradt, nem tudom, nem tudhatom, nem is érdekel, képtelen vagyok felfogni a kívülről érkező zörejeket, figyelmemet többfelé kell irányítanom, mondhatnám azt is, hogy figyelmem foglalt teljesen, miközben a pókomtól búcsút veszek – búcsúznom kell tőle, mert nemsokára egészen más leszek, minden alkalommal más leszek, miután használják a testemet –, arról a pókról beszélek, amelyik egy fehér virágsziromra költözött, itt élt, számára ez volt a világ, az otthon s a horizont együtvéve, egy olyan koporsó, amelyben a szemfedőt feltámadásból szöttek a szorgos pók-istenek. Leendő nem szerette, ha megfordulok, ha szólok, ha mozdulok, lélegzetet is halkan kellett vennem, nyitott szájjal hangtalanul is lehet, az orron át hangosan zúdul ki-be a levegő, az orr termelje csak a taknyot, arra jó, mondta, most azonban a megszokott mozdulatokat nem ismertem fel, valahogy nem a régiék, eddig hangtalanul jött végig a szobán, és felkészülten érkezett, felajzva, megmerevedett fityegővel, mozdulataiban a győztesek diadala tombolt, s miután letérdelt mögém, máris megkezdődött a nap, jó reggelt, Apa, mondtam reggelenként, már-már mondtam volna ma is, de megállt bennem a hang, az a belső hang, amelytől szétrepednek a véretek, miközben a gyász ünnepét üli arcodon a tettetett derű, a hőhrlegények állítólag emlékkönyvükben jelzik, ha boldogan mosolyog egyik-másik halott, be kell hunynom a szemem, hogy jobban lássam magam, érzem, ahogy a hátamra feszül a teste, terebélyes, mozdulatlan, súlyos és puha, kapkodva veszi a lélegzetet, mint akinek korai magómlése van, egyik keze a hátam közepére tapad, izzadt tenyere minduntalan helyet változtat, a vállcsontomtól a fenekem hajlatáig bejárja a területet sorban, részeg kezek ödöngenek így, ha nem találják a kulcslyukat, a másik kezével kitapogatja a derekamat, majd a combomat masszírozza, aztán a hasamon, ágyékomon érzem a kezét, futólag a szeméremdombomhoz ér, majd ujjjaival belefésül a szőrzetembe. Közben jobbra-balra hajtogatja a testem, fárasztó a tornamutatvány, nagyokat nyögdecselel közben.

– Tangó – suttogja a fülemben az öregasszony felhevülten. – Látót már tangózni engem?

Lihegése itt zsong a fülem körül, olyan mozdulatokkal próbálok menekülni a közvetlen közeléből, ahogy a darazsak fullánkja elől futamodik meg az ember. Csak kevésbé látványosan. Hogy ne vegye észre. Ingatom jobbra-balra a fejem, mintha az agyamba született örömóda ritmusát követném, arcomon a mennyei élvezet szenvedésként van jelen.

Ülünk egymással szemközt, én meztelen vagyok, ő nem. Egy ideig nem gondolok semmire. Még akkor sem, amikor kinyúl, s marokra veszi az egyik mellemet. Tapogatós mozdulatai hasonlatosak a tésztát dagasztó kezek mozdulataihoz, arcán elismerés, csodálkozás, semmi epekedés, semmi gerjedelem.

– Jó kemény – mondja. – Hogy csinálja? És az ajakrúzt nem tette fel? Micsoda dolog ez? – Két ujjával megcsippenti az alsó ajkamat, elengedi, s csippenti újra. – Maga egyfolytában duzzog, csücsörít, vagy egyszerűen csak beteg?

– Így születtem – mondom. – Ilyen.

– S mikor csókolják, nem reped?

– Nem – mondom. – Nem reped. És engem még soha senki, szóval engem tulajdonképpen még nem csókoltak meg.

– Hülyeség. Lehet, észre sem vette. A forgalom ilyen. Az embert teszik-veszik, forgatják, néha megverik, mi meg szarjuk össze magunkat, hogy ügyesek legyünk, s csak akkor vesszük észre, hogy csókolnak, ha már öt perce a szánkban forog a nyelvük. Én nagyon utáltam az ilyesmit. Magának az a dolga, hogy próbálja behúzni egy kicsikét. Az ajkát. Ért engem? Beszippantja ügyesen, s ha nézik, ha nagyon nézik, jól láthatóan azt nézik, hogy ilyen vékonyka, csenevész alsó ajka nem is lehet senkinek, s akkor hirtelen kiengedi a húst. Érti? Hogy duzzadjon nekik. És az ajakrúzt nem szabad elfelejteni.

– Milyen forgalomról tetszett beszélni? – kérdezem. – Én feleségnek jöttem ide, hozományt nem nagyon hoztam, de a ház asszonya leszek!

– Na, jó, jó, én most magamról beszéltem. Magából lehet feleség, cseléd vagy a ház szeme fénye, teljesen mindegy. Érti, hogy teljesen mindegy?!

– Úgy tudom, hogy a nevünk már ki van függesztve. Nálunk úgy mondják odahaza, ha valakinek ellenkezése van, jelentkezhetsz.

– Mindennel egyetérték. – Ütőgeti a kézfejemet, nem tudom, hogy ez minek a jele, lehet, hogy csak nyugtatni akar, de az is elképzelhető, hogy nem mondja ki a gondolatot, mármint hogy „képzeld csak, édesem!” – Csakhogy tudomásul kell vennie, hogy nálunk illetlenség csúnyának lenni, legyen kérés a talpa és szaros a segge, de ha megjelenik, kellemesnek kell hatnia. És tudjon tangózni. Maga tud tangózni?

– Nem tudok tangózni – mondtam. – De járom a csárdást, a polkát és a keringőt.

– Tangót nem?

– Nem.

– Micsoda világ?! Ki szülte magát? Hihetetlen! – És tudok csepűt fonni, szőni, kukoricát fosztani, és meszelni, kovászolni, dagasztani, kenyéret bevetni, és tudok...

– Befelé! – mondta. – Irány a nagy szoba. Majd én megmutatom magának, hogy mi az élet értelme.

– A bugyit felhúzhatom?

– Felhúzhatja. És mi van a szemöldökével? Jézus Isten! Hogy lehet így élni? Ilyen bozontosan?! Na, jöjjön majd utánam!

Nem tudom, mi következik, a bugyi rajtam van, mehetnék utána félmeztelenül, noha az öreg és Művész is a nagyszobában lehetnek, persze elképzelhető, hogy észre sem venne egyikük sem, az öreg már kora reggeltől gyilkos dühvel szemléli a végtelent, „én tudom, hogy megfogható, csak rá kell jönni a képletre”, ilyesmiket mond, közben az ablakráma kapaszkodik, és számolja a saját lélegzetvételét, nem az örület számoltat meg vele mindent, ami megszámlálható, a matematika nem a számok tudománya, hanem a létezés esszenciája. Ebből természetesen semmit sem értek, Művész izgalmtól viszont át tudom érezni, bal kezében kottalap, jobb kézzel vezényel egy számunkra sosem hallható melódiát, annyit hallani néha, hogy ta-ta-ta-tam, ta-tam. Az ő napja jön, suttogja az öregasszony jelentőségteljesen, nemsokára. És kaján vigyorral az arcán belemarkol a saját fenekébe, összeszarom magam az örömtől, súgja a fülemben, vigyázzon, a kottalap budin nem használható, a hangjegyek szűrhatnak még egy lyukat a seggében. A ta-ta-ta-tam ide nem hallszik át, viszont az ajakrúzsra tényleg nem jutott idő, nem mintha nem tudtam volna hirtelen felkapni egyet, csak hogy ki kell választani, hogy milyen legyen, világos színű, élénk vagy fénylő, hát van nyűg elég, és először az ajkak körvonalaikat kell meghúzni, és ezt is alaposan át kell gondolni, mert ennek az ajakrúzsnál sötétebb árnyalatúnak kell lennie, tónusban viszont egyformának kell hogy legyenek. Amíg az ajakrúzst nem tudom kiválasztani, meg kell állítani az időt. Itt, az ajtó mögött csendben lehetek egy kicsit, s alaposan átgondolhatom a dolgokat. Persze nem vagyok egyedül. A kalapos fia érinthető közelségben van. Az én istenem úgy döntött, hogy nyissam ki a szemem. A tehénnek is kell legyen istene, s Ő tudja, hogy most hallgatni kell. Én sem tudok beszélni, alig érzem a testemet, azt hiszem, lebegek, nappal színes lufi lennék, vérpiros arcomban ezüstösen csillogna a szemem, de a holdfény sejtlemes igézetében lidércnek nézhetne a tehén, s ha félelmében felbődul, mindennek vége. Oly könnyű vagyok, hogy egy isteni kéz tollúként tudna elhessíteni, csak résnyire pattintom meg a szemem, meg kell bizonyosodnom róla, hogy velem történik mindez, tényleg én vagyok itt, a kegyes srác engem választott ki erre a szerepre, hogy lány lehetek, tizenöt éves, vagy annyi sem, a bizonyosság kedvéért rá kellene tegyem saját magamra a kezem, de egymásba kulcsolódó ujjaimat szétválasztani nem tudom, akkor még senki sem mondta, hogy a matematika s a végtelen egy és ugyanaz, s mindezeket együtt úgy hívják, hogy létezés. Felesleges a fohász, ha benne élsz egy imában. Ez nem az a valami, aminek egyszer vége van. Nap mint nap növekszik bennem a hit, abban is hiszek, hogy egyszer érteni fogom mindezeket. A kalapiját viszont alig látom így, édes istenem, enged meg, hogy teljesen nyissam ki a szemem, s ahogy kinyitom, megérezem a kezét, ahogy utat keres a testemen. A fejemnek kezdte. Ujjai remegve vonultak végig koszorúba tekert hajamon, s miközben végigszántott az arcomon, az egyik ujjá becsúszott a füljaramtomba, egyet fordult benne, s egy ideig ott maradt. Nem mertem megkérdezni, hogy ezt miért csinálja, de éreztem, hogy lángot vet tőle a fülem cimpája, pikkelyesedik rajtam a bőr, közben a szemem világított, azt hiszem. Aztán már két kezét éreztem a testemen, ujjai ráfeszültek a derekamra, s mintha

otthon lettek volna, valahogy berendezkedtek végleg, s egy kicsit maga felé húzótt, mintha attól félt volna, hogy az az isteni kéz libbenő tollúként hessint el a közeléből, s egy álom maradok csupán, ahogy tucatnyi szökekedéssel a homlokomon, egy istálló félig megnyitott ajtajában a tehenem faránál várom a kalapos lovagot, hogy aztán tovasuhanjak, mint egy futó gondolat, amelyik akkor is helyet változtat, ha végre maradnia kellene.

– Megfoghatom? – kérdezi, azt hiszem, szótagolt, ahogy vibráló ujjai a mellem közelébe csusszantak.

Édes istenem, adj nekem világosságot, próbáld kiűzni belőlem a dadogást, ne hagyj, hogy a fertő posvány meglegyintse az agyam, legyenem nagylány, de ne kelljen lehajtott fővel járjak a fonóba, ne engedd, hogy forró szuroktengerben teljesedjen be rajtam a nemtudommiyen átok, mit válszoljak, édes istenem, vezesd az eszemet, ilyenkor mit kell mondani?

– Fogd meg – mondtam. – Fogd meg, ha akarod.

– Nagyon akarom – mondta.

Annyira rángatózott a két keze, hogy nem tudta rendesen megmarkolni a mellemet, vagy megfogta, de nem tudott megállapodni rajta.

– Meddig fogjam? – kérdezte. – Nem tudod, meddig kell fogni?

– Nem tudom – mondtam. – Csak ne legyen semmi baj.

Aztán a nyakam körül matarászott, ujjai megpróbálták átvérődni az ujjasom alatt, félttem, hogy nagy akarásában alulról is próbálkozik, s még benyúl a fersingem alá, Jézus Urunk, ne hagyj el, mi lesz velem?

– Nem veszed ki? – kérdezte a kalapos fia.

– Soha! – mondtam gyorsan, ide már nem kellett a jóisten. Elég volt hallani a fonóban a szabómester leányát, neki is azt mondták, hogy vegye ki, aztán a bolond kivette.

– És mit csinált vele? – kérdeztük.

– Egy ideig csak nézte, nézte, az ádámcsutkája el akart repülni, szeme véresem volt, mint a veszett kutyaé, az istenért, mondtam, csinálj már valamit!

– Nem tudta? – csodálkozott valaki. – Vagy csak nem akarta csinálni?

– Mindegyik akarja csinálni! – mondott ellen egy másik. – Ezek fajzatok mind!

– Mintha éreztem volna, hogy egyszer ez bekövetkezik – mesélte tovább a szabómester leánya –, anyámtól tudokaltam meg, hogyha egyszer ilyesmi történne, mit kell csinálni, de csak annyit mondott, hogy a rosszféleket megveri a jóisten, az ilyenek farkasfogú lesz a gyermeke, és nyúlászajjal születik. Ezeket aztán megváltják az ördögök, szörös lesz a bőrük, aztán meg főzni kell őket, hogy vissza lehessen váltani. Szóval aki engedi, hogy szájba vegyék, bizony.

– És mégis szájba vette? – szörnyülködtem.

– Lányok, énekeljünk inkább – szólalt meg valaki könyörgőve, kornyikálási is kezdett valamit, de torkára akadt a dallam, láthatva rajtunk, hogy rögvést felnyársaljuk. A mészáros leányának a szemében egy hentesbárd emelkedett a magasba.

– Ne üsd agyon – mondtam –, meggondolta magát, elhallgatott.

– Na, csak azért! – A bárd eltűnt a szeméből szerencsére. – S bévette? – Suttogott, vagy hörögött, vagy suttogva hörögött, már nem is tudom.

– Bé! – mondta a szabómester leánya. – Nagyon bévette.

Szédültünk erősen, de az is jó volt nagyon, az éneklő halkan fohászzkodott, hogy az anyja ne tudja meg, hogy ő is jelen volt, behunyt szemünk mögött is jól láttuk, ahogy a lány bimbáját használni kezdte az az istenverte, én meg azért fohászkodtam, hogy ne jöjjenek még erre a legények, legyen idő megtudni az összes részleteket, ha egyáltalán elmondja nekünk, nehezen lehetett szóra bírni, az az igazság, pedig nekem mindent meg kell tudnom, a legapróbb részletekig, valahogy kényszeríteni kellene a szabómester leányát, hogy ne titkoljon el semmit se, hogy például tudott-e lélegzetet venni, vagy csak fulladozva kapkodta a levegőt közben, közben?, mi közben?, édes istenem, egyezzünk meg valamiben, én soha nem veszem ki, esküszöm az életemre, hogy soha nem mutatom meg senkinek, de vedd rá a szabómester leányát, hogy ömöljön belőle a szó, mert meg kell hogy tudjam, feltétlenül tudnom kell, hogyha a legény béveszi, az milyen?

Valaki benézett a fonó ablakán, vagy csak egy árnyék suhant el az eresze hajló faágak között, a kíváncsiság mindenkit gyötört, holtat, elevenet, kapkodtuk a fejünket, mintha körülvettek volna a láthatatlan szellemek, ha volna zajos csend, ez olyan volt, a kimondatlan kérdések biztosan zajban születnek odabent.

– Na, mondd tovább! – kérléltük, de csendben maradt hosszabb ideig, nem szólt, csak nézett maga elé. – Mondjad már, az istenit neki! – Az

istenes lány szinte már a haját tépte, a vágy eltorzította az arcát, az ilyenek már úgy érzik, hogy mindkét bimbajuk gazdára talál.

– Nem mondom tovább! – makacskodott a szabómester leánya. – Azért se!

– Hát, akkor te kurva vagy, tudod?! – A torzarcú majdnem sírva fakadt, közben vesztettül hadonászott az orsójával, az ilyenek szoktak időnap előtt megháborodni. – És istened sincs! És megátkozlak, ha titokban tartod!

– Megharapta! – ordított fel a szabómester leánya. – Majdnem leharapta, a latorja!

– A bimbáját? Vagy az egészet? – Közvetlenül eszméletvesztés előtt bármit kérdezhetsz.

– A bimbáját! – mondta a szabómester leánya. – Az egészet!

– Jesszus! – Ez én voltam, azt hiszem. Senki sem font egy ideig, és semerre sem néztünk, a torzarcú suttogott valamit, mintha azt mondta volna, hogy „nem akarok lány lenni, nem akarok!”, mi meg magunkban mondtuk ugyanezt, még olyan is lehetett közöttünk, aki elhitette magával, hogy tényleg. Kezem a tehén farán, sosem vettem észre, hogy a tehénnek selymes a szőre, hogy itt-ott gubancok vannak a hátán, melyekbe beleakadnak az ujjbegyek, hát, istenem, az én homlokom is kelevényes, mégis én reszketek itt a sötétben, aludjál, kicsi szentem, aludjál szépen, kérlelem magamban a tehenet, ha nevének szólítottam volna, talán foganatja volna a könyörgésnek. Közben a forró levegő csak úgy utazott bennem fel-alá, karjaimat széttártam, Krisztus Urunk ne vegye zokon, de úgy éreztem, hogy engem is keresztre feszítettek, gondoltam, sírok egy keveset, de miért sírnék, hiszen nem bánt senki sem.

– A nyelved hol van? – kérdezte a kalapos fia.

– Hol legyen? – kérdeztem én is, merthogy nem értettem.

– Nyújtsd ki – mondta –, hogy a számba vegyem.

– Mér, így kell?

– Azt mondták. – A kalapos fia megemelte a hangját, biztosan férfiasabbnak érezte, ha emeltebb hangon követeli a jussát, s úgy csapta ki-nyújtott nyelvemre a száját, hogy félig-meddig az egyensúlyomat veszítve ráestem a tehénre; a tehén felbődült. A kutya is felriadtak, s ahelyett, hogy megvárták volna a hajnalt, hogy a felkelő nap sugarait tisztességesen megugassák, olyan zenebonát csaptak az éjszakában, hogy megdermedt tőle a lábunk, tartós gyökeret eresztetni ilyenkor lehet, most már senki sem segíthet, Apa alakja tűnik fel az udvaron, kezében égő gyertya, arca olyan vámpírszerű, érzelmek ugyan nem látszanak rajta, de a szeméből kiolvasható, hogy vért akar. Várunk.

Leendőt jelenésként látom az ajtónyílásban, félig behunyt szemmel sejtelmesnek tűnik, a hajamat már nem viselem koszorúban, kiengedtem, olyan lobogóóra, a tangó miatt is persze, de Leendő szereti néha megragadni a tincseket, s addig szorongatja, amíg felszisszenek, majd csupa nyöszörgés leszek, „jó, mi?” , kérdezi, „a fájdalom megszépíti a lelkedet!”, ma reggel sokat szépültem, azt hiszem, „miért nincs a padlón a fejed?”, válaszolnom csak akkor szabad, ha kétszer kérdezi, ezeket a szabályokat már az első napokban megtanultam, fejemből sorban szakadnak ki a szálak, ilyenkor a csenevészebbek távoznak bizonyára, bal kézzel dolgozik, meg-megbillenti közben a kezét, hogy a fejtető minden falásnyi területe arányosan ritkuljon, csakhogy a hajszálak makacsak, a bölcsőhöz való meggondolatlan ragaszkodásnak az lehet az eredménye, hogy itt-ott kopasz maradok, máshol meg a tincsek épen maradnak, Leendő meg is jegyezte egyszer, hogy a kopasz nőnél nincs otrombább fajzat, legyél inkább leprás, vagy végezd tömegsírban, csak kopasz ne legyél, kérdezd meg az öreget, ha nekem nem hiszel, ezeket még a végtelen is elkerüli. Hogy a bal keze foglalt, jobb kézzel csépel a fenekemet rendszerint, olyan csattanásokat lehet hallani, hogy visszhangzik tőle a hálószobám, otthon szerettem hallani a visszhangot, nem a szobában persze, hanem fent, a lovasok legelőinél, a nagy szikla alatt, de csak akkor, ha senki sem volt a közelben, a lovasok portyáztak valahol, ezt onnan lehetett tudni, hogy azok a vad csöddörök nem voltak a karámban, kergették a vízfordókat valamelyik határszélen. Visszhangból ki tudtam ütni a csárdás ritmusát, táncolni ugyan nem lehetett közben, de jó volt hallani, hogy a visszhang is járja; őriztem, erősen őriztem ezt a titkot, ahogy három, kiesett tejfogamat is eldugtam az istálló keresztgerendájának egyik mélyedésében.

– Megölnöd, mielőtt megtanítom tangózni? – Az öregasszony megpróbálja letépni rólam a fiát. – Nem elég kétnaponként ütlelni? Tudod te egyáltalán, hogyan kell betörni egy állatot?

Negyvenezer dolláros regénypályázat

II. díj

NAGY KOPPÁNY ZSOLT

1978-ban született Marosvásárhelyen, tanár, jelenleg Budapesten él, angoltanárként és fordítóként dolgozik, Faludy-, Székelyföld-díjas író, legutóbbi kötete, *A vendégmunkás dalai* címmel 2005-ben jelent meg.

Jozefát úr, avagy a regénykedés (részlet)

Jozefát úr életében nem találkozott még olyan fájdalommal, mint amilyent az elmúlt éjszaka érzett, midőn arra ébredt, hogy tükörön rúgták. Miután meggyőződött, hogy nyugodtan szuszogó feleségén kívül senki sincs a közelben, sikított egyet, és karika alakban összegörnyedt. Ebben az alakzatban minden ember úgy érzi, hogy jobban elviselhető a fájdalom, kiváltéppen az alhasi, pedig dehogy, mint azt Jozefát úr példája hamarosan bizonyítja. Közben felébredt a felesége, és kikérte magának, hogy álmában kárt tett volna a számára oly drága szervben, majd aggódó szemmel vizsgálta a nyüszítő Jozefát urat. Jozefát úr azért nyüszített, mert a fájdalomnak, amit érzett, a karika alakzat ellenére sem akart vége szakadni, pedig időközben négykézláb körbemászta az egész lakást, nyomában a kezét riadtan tördelő feleségével, aki csak arra a kis időre hagyta abba a kéztördelést, amíg – Jozefát úr nyögve és szótagolva kiejtett útmutatásai alapján – egy műanyag tálcát szaladt a fürdőszobába. Ettől kezdve már azt a tálát szorongatta ijedten, s abba a tálba Jozefát úr időről időre nem sokat teketóriázva belehánt. Közben pedig sírt, nagy és kövér könnyeket potyogtatott a szőnyegre, arra a szőnyegre, amely a hivatalnoki lakások egyik fő ismertetőjele, ezzel is jelezve egy olyan közönséget, amely láthatatlanul bár, de biztosan összeköti a világ e jeles és nélkülözhetetlen szakmájának képviselőit. Ennek a fajta szőnyegnek fő jellegzetessége az egyszerű minta, az egy (esetleg egy vékony csíki második) szín, az(ok) is kikopva, illetve hogy csupán a padló legcsúnyább részeit fedi el. Ezen a szőnyegen kúszott tehát körbe Jozefát úr, egyszer-kétszer még káromkodott is (s bár sokszor elcsuklott a hangja, mégsem neveznénk ezt isteni büntetésnek, mert ahol Büntetés van, ott Gondviselésnek is lennie kell, márpedig abban a szobában, pontosabban azon a szőnyegen Jozefát úr a gondviselésnek semmiféle jelét nem tapasztalta), a felesége elborzadva kapta a fülére a kezét, amitől a hányás a tálból a szőnyeg kifakult, de azért még (a bútorokhoz képest) élénk színű közepére borult. Jozefát úr ebbe belefeküdt, és csak jajgatott, sírt, az édesanyját is említette, rúgkapált néha, folyt a nyála, összekeveredett a hányadékkal, de úgy tűnt, hogy ez most nem zavarja a máskor oly pedáns Jozefát urat, sőt, egyenesen mindegy, sőt, tökéletesen mindegy neki. És a fájdalom csak nem akart elmúlni, pedig Jozefát úr határozottan érezte, hogy kész, eddig tart az emberi tűrőképesség (legalábbis az övé nem tovább), itt lesz vége neki (mármint a tűrőkép-

pességnek és Jozefát úrnak, magának is), azaz vagy el kell múlnia ennek a szörnyűségnek, ennek a keserű pohárnak, vagy hamarosan (és Jozefát úr ezt a pontatlan kifejezést most egy percre pontosítaná, ha nem lenne kisebb gondja is nagyobb ennél) eljön a halál, de legalábbis az eszméletvesztés. És csodák csodája, jegyezhetné volna meg Jozefát úr, egyik kedvenc szavajárását alkalmazva, ha éppen ő kísérné figyelemmel egy másik ember szenvedését, nem pedig mi az övét, elérkezett a következő pillanat, sőt, perc, és ő még mindig élt, és a „lehető legteljesebb mértékben” eszméleténél volt, és a dereka, de a derékon most nem csak a test anatómiaiilag meghatározható részét értjük, hanem combtól fel hónaljig mindent, egyszerűen mindent, még jobban fáj, mint addig, és Jozefát úr már csak nyögni tudott, azt is igen elhaló hangon, és a boldog (vagy inkább boldogító) ájulás csak nem akart, és továbbra sem akart bekövetkezni, az istennek sem.

– Vesekő, igen szép, nagy vesekő – hallja Keresztély doktor hangját a morfiutól üdvözlően hunyorgó, kisimult arcú Jozefát úr. – Bizony, uram, én tudom, hogy szörnyű ez a fájdalom, nekem is volt, meg a feleségemnek is, ő azt mondta, a gyerekszülés kutyafasza volt ehhez képest, hát nem irigylem magát. Pihenjen, örüljön, hogy most nem fáj, megmozdult, nem csoda, húsz éve nőhet, de lehet öregebb is... Sok jót nem ígérhetek, de meghalni nem fog bele, azért az nem megy olyan könnyen, hehehe, na így na, vigyorogjon már egy kicsit, hiába vág ilyen savanyú pofát, attól bizony el nem múlik, s könnyen lehet, hogy műtét lesz a vége. Nem kell aggódni, felvezetünk egy drótcskákat, igen, ott, de ne ájullozzon itt nekem, elaltatjuk, még szép, s már kinn is lesz, de azért egyelőre most megpróbáljuk kihajtani.

– Megint szúr, derékban... – nyögte elhaló hangon Jozefát úr. – Megint kezdődik!

– Hát, kedves uram, bizony, mindig derékban szúr először, de ne örüljön, szúr mindjárt máshol is, csak ki kell várni, no, adunk még egy fájdalomcsillapítót, Elvira nővérke beadja, aztán szépen befekteti a 12-es kórterembe, majd pedig imádkozunk, hogy ez a görcs ne tartson olyan sokáig, mint az éjszakaiak, s ha elmúlt a fájdalom, elkezdjük a kihajtást!

Nem részletezzük, mi mindent megtett a derék orvos ettől a perctől kezdve, hogy Jozefát úr követ kihajtsa, elég legyen csupán annyit mondanunk, hogy nemsokára két túból ömlött Jozefát úr karjába a rengeteg folyadék, s hogy a kacsát félóránként vitette ki a csinos nővérekével, de

azon kívül, hogy kétóránként megmozdult a kö, újabb földön-körbeforgásokat idézve elő immár a kórteremben, ahová Jozefát urat ideiglenesen (értjük ezalatt azt az időt, ami a gyógyulásig szükséges, hiszen minden gyógyuláshoz szükséges idő ideiglenes, ellenkező esetben már a halálról beszélhetünk, hogy egy kicsit Jozefát úr stílusában bölcseledjünk) befektették, nem sok minden történt.

És ekkor – bizony, kiismerhetetlenek a csodálatos emberi elme működésének útjai –, a két fájás közötti, morfiumból némileg feltisztult, de elég kellemesen zsongó állapot egy ennél pontosabban meg nem nevezhető pillanatában Jozefát úr arra gondolt, hogy regényt fog írni. És nyomban utána arra, hogy élete nagy regényét. Am ezt azonnal el is vetette, mert miért lenne ez élete nagy regénye, lehet, hogy a következő lesz az, hiszen írhat mindjárt akár kettőt is, aki annyit szenvedett, mint ő. (Könyvének szerkesztője mondogatta mindig: „Ezeknek a fiatal íróknak az a bajuk, hogy nincs élményanyaguk – mind-egyiknek le kéne verni legalább az egyik veséjét, hadd érezzék, mi a szenvedés, hogy beleélés tudjanak írni róla.” „No hiszen”, gondolta Jozefát úr.) Aztán eszébe jutott, hogy semmiféle ép-kézláb regényötlet nem jut eszébe, a gondolat azonban továbbra is ott csörtetett fel-alá a fejében, és csak az újabb és újabb vesegörcsök közben nyugodott meg kicsit.

„Életem nagy regényét fogom megírni”, morfondírozott magában Jozefát úr, aki, mint látható, ebben a drámai és szörnyű, fájdalmas időszakban is megmaradt javíthatatlan írni akaró írónak (és azzal, hogy a magunk részéről pontosan most neveztük másodszer írónak őt, igen nagy szívességet tettünk neki – még akkor is, ha ez egy beteg ember felé tett gesztusként értelmezhető –, és könnyen meglehet, hogy erre, ha esetleg megfedkezne róla, figyelmeztetni fogjuk). És bár eddig meglehetősen távolságtartóan beszéltünk róla, most kicsit közelebb kell engednünk őt magunkhoz, azért, hogy jobban beláthassunk, hogy láthassuk mindazt az össze-tévőt, ami benne munkál, hogy határozottan és joggal jelenthessük ki: Jozefát úr ezt nagyon komolyan gondolta. Szóval nem valami hétköznapi drámai elhatározás volt ez, amilyenektől hemzseg az ember élete, mint például, hogy holnaptól nem dohányzunk, esetleg csak öt szálát, hanem valahonnan egészen mélyről (alighanem a vesék kútjának tájékáról, mondhatnánk, ha nem röstellnénk Jozefát úr rovására irodalomtörténeti élceket elsűtni) feltörő, megszenvedett, vad meg-

világosodás, megélt, kínna született gondolat. És egy pillanatil Jozefát úr úgy érezte magát, mint az, akinek elmegy a vesekőve, és megszűnik a nyilalló és elviselhetetlen fájdalom, de mivel Jozefát úrnak sosem ment még el vesekőve, joggal állíthatjuk, hogy ez az érzés kicsit túlzott volt ahhoz képest, ami a valóság (ez volt Jozefát úr első és ezidáig egyetlen kötetének a címe, csak éppen nagybetűvel, és három ponttal a végén, így ni: Ami a valóság...), mindazonáltal igen kellemesen el lehetett lubickolni benne, ebben a gondolatban. Jozefát úr tudta, hogy menni fog, hogy mennie kell, és hogy mindent összetör, ha nem fog menni, persze csak ha meggyógyul, és elképesztően anarchista további ötletei is voltak, nem beszélve arról a dühről, amivel magára gondolt, hogy miért nem jut eszébe egyetlen ép-kézláb ötlet sem, mikor ennyire nagyon érzi, hogy milyen tökéletes regényt volna képes írni. És elképzelt mindenfélét, mindenféle kínzási módszert, amivel majd az ihletet fogja magához csalogatni, édesgetni, kesergetni, hogy hozzácsapja irányához, amelynek meglétéről Jozefát úr első és ezidáig egyetlen könyvének megjelenése óta meg volt győződve, hogy azon nyomban írni kezdhesen, de aztán eszébe jutott, hogy ez a vesegörcs éppen elégséges ahhoz, hogy az ihlet közelebb jöjjön, és ha végre ki tud egyenesedni ebből a szörnyűséges görnyedtségből, azonnal elkapja a nyakát. És ezen a szent eltökéltségen az a belső hang sem tudott változtatni, amelyik, ha ismét egy Jozefát úr-képpel szeretnénk magunkat kifejezni egy (belső) hangszóróból szólt hozzá, s amely hangot nevezhetnénk mind a lelkiismeret, mind pedig a józan ész hangjának, attól függően, hogy éppen mit gondolt vagy tett élete egyes pillanataiban Jozefát úr (mert természetesen ez a hangszóró nem most először reccsen Jozefát úr – belső – fülébe: ott rikácsolt már fiatalokorában, valahányszor udvarolni próbált, az első csóknál, vagy amikor fizetésemelést kért, egyszerűen élete minden kínos vagy izgalmas pillanatában, ott lihegett, pofákat vágott, ha mondhatjuk ezt, s gúnyos megjegyzéseket tett), s ez a hangszóróból áradó hang, mely – mint nemrég említettük – hol csúfondárosan szólt, hol dühösen tiltakozott, hol egyszerűen csak kiröhögte Jozefát urat, szóval ez a Hang, sőt, Hang úr most igen megfontolt hangon azt mondta neki:

– És mégis mit gondolsz, édes fiam, milyen regény születhet abból az isteni szikrából, amelyik nem is szikra, hanem csak egy vesekő, mi születhet a fájdalomból, hol élsz te, Jozefát*, azok az idők elmúltak már, izzadásból és lihegésből és hörgésből és szenvedésből nem lesz más, csupán izzadás meg lihegés meg szenvedés meg hörgés, és nem kell neked magyaráznom, hogy az ilyesmit bizony a mai olvasók kinevetik...

De Jozefát úrban olyan erősen tört fel a megvilágosodás, hogy neki regényt kell írnia, hogy nem hallgatott Hang úrra, arra, hogy hogyan próbálja kedvét szegni, „Megírom, ha addig élek is”, suttogta eltorzult arccal (mármint Jozefát úr), és majd elvesztette az eszméletét attól a nyilallástól, amelyet a menetrendszerűen érkező vesegörcs a derekában elhelyezett. Ekkor végzetesen találkozott Jozefát úrban a nagy akarás és elszántság a szörnyű fájdalommal, és igen elviselhetetlenné növesztették egymást, annyira, hogy egy óra múlva ceruzát és papírt kért, és ez a pedáns úriember ott, a kórházi ágyon, háta mögött a párnával, dereka körül a veséjéig felhúzott takaróval, egyszerűen olyan rendetlenségecske közepette, amely még nem érte el az ingerküszöböt, nekilátott a regényírásnak.

II. fejezet, melyben megemlíjtük Jozefát úr fiatalkori gyöngyszemeinek egyikét, s kételyeinkről is beszélünk

Mielőtt azonban Jozefát úr kórházi ágyához közelebb lépve megpróbálnánk bepillantani a készülő műbe, amelyen hősünk kidugott nyelvvel s időnként a mennyezetre szegeződő pillantással dolgozik, érdemes megismerkednünk első és ezidáig egyetlen kötetének egyik darabjával.

Ha már vesszük a bátorságot, hogy Jozefát úr műveiből egyet kiválasszunk, nincs mit veszítenünk, hogyha további ítéleteket is alkotunk a művekről, úgyhogy íme: az egyetlen kiválasztott szöveg egyáltalán nem sikerült jobban a többinél,

hiszen ebben a kötetben nagyjából azonos színvonalon mozgó írások kaptak helyet, és ez a színvonal, bár mutat hullámhegyeket és (gyakrabban) -völgyeket, azért továbbra is egy nem releváns referenciartományban mozog.

Azért fontos, hogy Jozefát úrtól (együtt) olvassunk valamit, mert ha eme darab esetleg nem üti meg azt a mércét, amely ahhoz kell, hogy továbbra is szerzője életével és munkásságával foglalkozzunk, akkor a történetnek ezen a pontján még nem késő másra irányítani figyelmünket (mármint a szerző és olvasók figyelmét egyaránt), hiszen rengeteg érdekes szereplő közül választhatunk hőst magunknak, hogy csak Jozefát úr feleségét, Jozefátné Emmát, vagy éppenséggel Kerestély doktort említsük, nem beszélve a doktor feleségéről (Kerestélyné Alizról; kérésére így kell beszélnünk róla, az „Alizról” ugyanis túl póriás neki), vagy a csinos nővéréről, akinek regényünk kereszttségében az Elvira nevet adtuk.

Az ő életük (és munkásságuk) egyelőre pontosan annyira megérdemli a figyelmet, mint a Jozefát uré, sőt, gondoljunk csak például azokra a lehetőségekre, amelyeket a doktor feleségének a története tartogat számunkra: a szülés meg a vesegőrcsök krónikája, mindez egy nő szemszögéből nézve (Naná!), az anyaság érzése, kínja és öröme, meg a fájdalom (amiről már tudjuk, hogy – Kerestélyné szerint legalábbis – magánál a szintén átélt szülésnél is szörnyűbb), egyáltalán, a női lét, bizony, ezek mind olyan témák, amelyeket ugyan ézerszer kiaknáztak már előttünk mások is, mégis tele vannak felfedezetlen vagy új szemszögből megvilágítható meglepetésekkel. És akkor nem beszéltünk még arról, hogy Elvira kisasszony micsoda lehetőségeket tartogat számunkra, micsoda pikáns történeteket lehetne róla elmesélni, róla, erről a bimbózó, fiatal leányról, akinek mellén és farán majd végigreped a fehér köpeny, és akit eddig mindössze a Jozefát úr mellett gyülekező kacsák üritgetésének nemtelen feladatával bízunk meg. Hirtelen azzal a megdöbbenő ténnyel kell szembesülnünk, hogy alig fogtunk hozzá ehhez a regényhez, máris egy sereg dühösen tiltakozó szereplő tüntet módszereink ellen és követel nagyobb nyilvánosságot, teret magának, és az az igazság, hogy mi magunk sem tudjuk igazán megindokolni (legfeljebb kényelmi okokkal) azt, hogy miért tartunk ki továbbra is Jozefát úr mellett, aki erre egyáltalán nem szolgált rá, esetleg csupán a száználunkat vívta ki. Egyelőre annyit tehetünk, hogy megígérjük ezeknek a szereplőknek, hogy – nagyobb részük – mindenképpen szerepelni fog könyvünk további fejezeteiben, és türelmüket, valamint megértésüket kérjük – ha pedig, sőt, ha viszont nem értenek a szóból, kénytelenek leszünk kihúzni őket az eddig elkészült bekezdésekből is.

Jozefát úr első és mindeddig egyetlen kötete harminc szöveget tartalmaz (hogyha megint szeretnénk egy gesztust tenni Jozefát úr irányába, most novellákat írának, de egyelőre még semmivel sem látszik kiérdemelni ezt a nagy jólelkűséget, eltekintve attól, ami közben jutott eszünkbe, éspedig, hogy témát adott a kulcsfontosságú első fejezet megírásához), melyeket Jozefát úr két ciklusba szeretett volna válogatni, úgymint viccesebb és kevésbé vicces, vagy egyenesen komoly szövegeket, és ilyenféle cikluscím-ötletei voltak, hogy „Vidám történetek” és „Komor történetek”, de a könyv alaposan megfizetett szerkesztője erről lebeszélte, mondván, hogy ha elegyednek a kétféle írásmódot képviselő szövegek, erősebb (ezt a szót használta, Jozefát úr kitűnően emlékezett mind a szó okozta kellemes borzongásra, mind arra a kicsi aggodalomra, hogy a jelző csupán középfokban használtatott) kötet lesz Jozefát úr első könyve. Ennek ellenére Jozefát úr ragaszkodott a két ciklushoz, mivel úgy vélte, hogy két ciklusba rendezve ezek a kétféle írásmód képviselő szövegek még erősebb kötetet eredményeznek, tömörszerűségük folytán impozánsabbra nővelik egymást. A szerkesztő nem tudott ellenérvet találni Jozefát úr eme gondolatfutamára, és miután arra gondolt, hogy – mivel már úgyis eladta magát – ebbe is nyugodtan belemehet, feladhatja elveit, életében először igazat adott egy szerzőnek.

Azonban újfent azzal a problémával szembesülünk, hogy egyre nehezebb a Jozefát úrról elkezdett történet, hiszen időközben már kétszer jelent meg egy szerkesztő is (nevezetessék ehelyütt Tatár Illésnek), aki a maga idejében szintén tudna (tudott volna) mesélni egyetsmást az életéből, és nekünk már csak le kellene (kellett volna) írni ezeket a történeteket, mert „olyan az én életem, tisztelt uram, hogy olyant még regényben sem olvas, kár, hogy én nem tudom megírni, de szívesen tollba mondom magának, ha a nevemet nem változtatja meg, volt például egy motorbi-

ciklim, tudja, még magyartanár koromban...”, és így tovább és így tovább, de ő még csak a kisebbik baj, a nagyobbik az volna, hogy a címben még csupán egy szöveget ígértünk, ám mivel éppen az előbb derült ki, hogy vidám és szomorkás, avagy komor történeteket is alkotott szerzőnk (ráadásul ezek külön ciklusba szerveződnek), az a nehézség állt elő, hogy nem tudunk a kötet harminc írásából egyetlen reprezentatív szöveget választani, hanem mindjárt kettőt kell bemutatnunk, jelentősen megnövelve ezáltal a terjedelmet, és komoly próbára téve az olvasók türelmét, hiszen joggal merülhet fel bennük a kérdés: miért a régi kísérleteket vizsgáljuk, miért nem inkább rögtön a Jozefát úr készülő regényéből maszsolázunk, ha már ennyi szót és időt (nem pedig időt és szót) vesztegettünk eddig is erre a betegeskedő úriemberre?

Erre a kérdésre – szerencsénkre – több választ is tudunk adni, mindenekelőtt azonban a kedves olvasók szíves türelmére és megértésére apelálunk, mert nem könnyű egy ilyen könyvet megírni, és nemcsak mi állítjuk ezt, hanem sokan mások is, nagynevű, komoly és joggal megbecsült szerző urak, többnyire könyvük „A történetmondás nehézségeiről” vagy ehhez hasonló című fejezetében. Válaszaink közül az első (nem fontosságát, hanem eszünkbe jutásának sorrendjét tekintve) mindjárt az, hogy ha már így nekiláttunk a Jozefát úr életével és művészetével való megismerkedésnek, akkor azt pontosan és szépen tegyük, mint ahogy mondjuk a csillag megy az égen, hiszen rend a lelke mindennek, ahogy azt Jozefát úr szokta mondani, és lám-lám, kedves olvasók, bizonyára Önök is egy kis örömmel, de ha nem is azzal, legalább egy csepp melegséggel (ott, ott, a gyomor körül) nyugtázzák, hogy igen, megint itt van a Jozefát meg az örökös közhelyei, a régi jó ismerős, az a drága ember! Említsük meg továbbá – vagy ugyanakkor – azt a másik, nem elhanyagolható, de gyakran mégis elhanyagolt jelenséget is, hogy talán nem egészen érdektelen történeteket olvashatunk ennek az embernek a fiatalkori tolalából, mert bizony könnyen eshetett úgy, hogy annak idején méltatlanul, mondhatni aljas és szörnyű félreértéstől terhelt módon nem esett szó a könyvről. Hiszen ne feledjük, önfinanszírozású kötetről volt szó (mely jelenség beható és roppant szellemes körbejárása olvasható Eco úr A Foucault-inga című művében), s bátran feltételezhetjük, hogy ez eleve rossz irányba mozdította el a könyv recepcióját, annyira rosszba, hogy nem is lett belőle semmi. Mármint a recepcióból.

Mert valljuk be, kedves olvasók, bizony mi is azonnal valami gyanús dologra gondolunk, ha egy olyan szerző kerül szóba vagy elő, akinek nincs kiadója, aki a saját könyveit a saját pénzén adja vagy adatja ki. Nyomban arra gondolunk, hogy ez a könyv nem éri meg, hogy elolvassuk, mert lám-lám, a könyvkiadói urak (akiknek az ízlésében és ítéletük helyességében azért csak meg kell bízunk, hiszen ha nem, akkor semmi bizonyosságot ígérő támaszunk nem marad ebben a mai, modern utánainak nevezett világban – és főként irodalomban –) is visszaadták, ők meg csak értik a dolgukat, és tudják, hogy miért rossz a könyv, vidám meg komor történeteivel, ciklusaival egyetemben, szóval erre gondolunk, és félretesszük a könyvet, úgy, hogy még csak fel sem lapozzunk.

Ha azonban ez sem tűnne a szövegek olvasásának szükségszerűsége mellett szóló, eléggé meggyőző érvnek, íme a harmadik ok (sőt, érv), amiért fontosnak tartjuk, hogy igenis elolvassuk Jozefát úr zsengeit, hogy immár alig másfél fejezetben belül ezt a sokadik gesztust is megtegyük arra még mindig ugyanannyira érdemtelen hö-sünknek, tehát a harmadik érv az, hogy érdemes megvizsgálni, vajon az egyes motívumok (ha ugyan beszélhetünk motívumokról egy ilyen fiatal szerző esetében), vagy egyenesen maga a stílus nem térnek-e vissza a kórházi ágyon a vesegőrcsök közötti szünetekben most fogalmazódó regényben, mely regény – könnyen lehet – szintén egyik szereplője lesz regényünknek, s mint ilyen, igen behatóan megismerkedünk majd vele is, kedves és türelmes olvasók!

Feltételezzük, hogy most már Önök is egyre izgatottabban várják azt a fiatalkori szöveget, illetve, mint kiderült, szövegeket, melyeket hamarosan a szemük elé bocsátunk, viszont mielőtt ezt tennénk, visszakoznunk kell, és mentegetőznünk is szükséges, mivel könnyen meglehet, hogy az előző bekezdések során igencsak felsrófoltuk a tisztelt olvasók tisztelt elvárásait, sőt, elváráshorizontjait, mert van, akinek a sok elvárás horizontta áll össze az olvasót a szövegtől elválasztó távolságban, úgyhogy előre és gyorsan védelmünkbe vesszük Jozefát úr írásait (melyeket hamarosan bemutatunk), és máris elmondjuk, hogy ne várjanak sokat, hiszen ezek mégiscsak

egy jobb szó híján amatőrnek nevezett, fiatal, hivatalnoknak készülő férfiú prózakísérletei, mégpedig olyan kísérletek, amelyeket – mint arról már beszéltünk – eleve halálra ítelt az a tény, hogy Jozefát úr két kiadónál való meddő próbálkozása után gondolt egy nagyot, és apai örökségének jelentős részét feláldozva saját költségén adatta ki a könyvet, méghozzá ötszáz keménykötéses (milyen nagy hiba, sóhajtanak fel most Önök közül páran, akik jobban értenek azokhoz a ki nem mondott dolgokhoz, melyek az irodalomírást és befogadást, vagy a könyvkiadást jellemzik, milyen nagy hiba volt az a keménykötés...) példányban.

Azért időztünk el ilyen hosszasan ennél a befogadási nehézségeket taglaló gondolatsornál, mert mi már elvileg ismerjük a szövegeket (jól is néznénk ki, ha nem így volna, ha most vakaróznánk, ha most próbálnánk kitalálni valamit, ha álnok módon mi próbálnánk megírni ezeket a történeteket, most, amikor az Önök fantáziája már a legrosszabbtól a zseniálisig mindenféle fiatalkori Jozefát úr-művet elképzelt), és tényleg senkit sem szeretnénk becsapni: tucatírásokról van szó (vajon milyen nyelvtörténeti változások hozták létre a tucatnak ezt a pejoratív jelentését, hiszen például apostolból is tizenkettő van, azaz egy tucat, mégsem mondjuk egyikükre sem, hogy tucatapostol), amelyek mégis attól egyedi, hogy bár bárki leírhatta volna őket, mégiscsak Jozefát úr tette ezt, hozzáadva valamit abból a Jozefátiságból, ami csak az övé, ami csak őt jellemzi, pontosabban jellemezte fiatal korában (mostanra ez a Jozefátiság érettebb lett, tapasztalatokkal – legutóbb például a szörnyű fájdalom tapasztalatával – gazdagodott), és amely talán bennünket (és Önöket, olvasókat) is érintő, megérintő módon aranyozta be azokat a mondatokat, amelyeket amúgy – mint mondtuk – bárki – akár Önök közül is – leírhatott volna vagy leírhatna. (Természetesen akkor a szövegek az ő Bárkiségének az aranyozását viselnék magukon.)

Élég kínosan feszünk a kedves olvasók előtt, mivel egyfelől a címben csupán egy gyöngyszemről beszéltünk (lássuk be, picit ironikus a szó, talán ezzel próbáltuk meg ellensúlyozni a mai napon Jozefát úrnak tett gesztusaink indokolatlannal nagy számát, hogy oly sokszor megadtuk Jozefát úrnak azt, ami nem is az övé, de tudjuk, hogy – ha majd olvas minket – boldoggá teszi az a tudat, hogy néhány percig birtokolhatja, vagy néhány percig azt hiheti, hogy birtokolja – ami, ugye tudjuk mindannyian, azért nem ugyanaz, gondoljunk csak a szerelmes vagy az erotikus versekre, amelyek jobbra be nem teljesült vágyakról szólnak), viszont időközben kiderült, hogy minden bizonnyal két „gyöngyszemet” leszünk kénytelenek idézni (olvasáskor természetesen kihagyható a két írás, az olvasónak nem kell annyira türelmesnek lennie, mint amilyen türelmesek mi leszünk Jozefát úr fiatalkori szövegeivel – nyomban azáltal például, hogy egyáltalán beemeljük őket készülő regényünkbe), másfelől viszont maga az idézés egyre csak késik és késik. Azért meg kell adni, hogy ez egy igen kellemes érzés, mármint ez a késleltetés (sweet delaynek is nevezhetnénk ezt, egy kövér, énekes ismerősünk szavait idézve, ha nem lennénk annyira arisztokratikusak és gögősek, hogy a latinon kívül minden más idegen nyelvet száműzzünk Jozefát úr történetéből), hogy egyelőre csak mi ismerjük ezeket a szövegeket, úgyhogy még egy kicsit feszítjük a húrt, engedelmiükkel, de ne haragudjanak meg ezért, hiszen azt sejtetik, hogy az idézések után minden bizonnyal gúnyos megjegyzéseket leszünk kénytelenek tenni, nem köszívűségből, nem azért, hogy bántuk ezt a szegény embert, hanem azért, hogy ennek révén visszaszerezzük a feléje tett gesztusok vámján elvesztett méltóságunkat, hiszen mégiscsak ő a mi teremtményünk, és nem fordítva, és most még milyen kellemesen elvagyunk, nemde, kedves olvasók, s milyen jó az is, hogy a véres dolgok, amelyekre hamarosan ragadtatni fogjuk magunkat, egyelőre késnek.

Nem szóltunk azonban egy sokkal fontosabb, de legalábbis nagyobb problémáról, egy olyan gondról, amely ugyan nem most jut eszünkbe, de csak most vetjük papírra, mert várjuk, hogy a kedves olvasóban megfogalmazódjék a tiltakozás, s akkor itt most szépen szembetalálkozzon vele, a cáfolatával, a magyarázatával vagy azzal, hogy erre mi magunk is idejében gondoltunk (hátstalanítva ezáltal valamit abból a kritikai elváráshorizontból, mely gomba alakú felhő képében kísérti gyöngö szívünket), szóval az lebeg még egyfolytában a szemünk előtt, hogy könnyen lehet szerencsétlen kísérlet abból, amit itt művelünk, és ha a jóisten megsegít, még fejezeteken át művelni fogunk, hiszen még belegondolni is rossz abba, ki mindenki csinálta már ezt a dolgot, mármint ezt a szöveg-beemelést (mert ugye nem

felejtették el, hogy Jozefát úr fiatalkori szövegeinek a bemutatására készülődünk, sőt, hogy Jozefát úr most készülő regénye is a szereplők egyike, s mint ilyen, a szerény Regény úr névre hallgat), Gide úrtól Bulgakov és Borges úron keresztül mondjuk Ottlik úrig, de ez csak egy sor, egy lehetőség, a sok csoportból (és lehetőségből), amit kialakíthatnánk, hiszen ezer és ezer névsort sorolhatnánk itt fel, ha volna rá érkezésünk, szóval kissé kóvályog a fejük, ha ebbe belegondolunk, s bizony egyelőre csupán annyit tudunk mondani, mintegy előre mentetgetve magunkat, hogy azért a kedves olvasók örülhetnek annak, hogy Jozefát úrnak nem azt a nevet adtuk például, hogy Édouard úr vagy Örley úr, mert akkor lehet ugyan, hogy szép és irodalomtörténetileg is érdekes gesztust tettünk volna (sajnos azonban ezeknek a gesztusoknak a kora lejárt), de azonkívül, hogy véglegesen összekuszálódott volna minden, és az olvasó urak (és hölgyek) bizonyára az első csomók kibogozása után félredobták volna, vagy ami még rosszabb, könyvespolcuk hátsó sorába helyezték volna el ezt a könyvet, így fejezvé ki rosszallásukat a sok nyakatekert, összevissza utalgatásért, amelyeknek, valljuk be, nem mindig van értelme utánuk járni, szóval ezen kívül még olyan kegyetlen kritikákkal is szembe kellett volna néznünk, mint: „aki arra vállalkozik, hogy több hangnemben ír, az tudjon is több hangnemben írni” (amire, mondjuk, csupán hüvösen pillantottunk volna egyet), vagy: „az irodalomban a »talált kézirat« és »az elbeszélés nehézségei« néven meghonosodott, de már többször megírt toposzokat írja újra, de semmi újat nem ad hozzájuk, sőt, az eddigi mélységét, könnyedségét és virtuozitását is nélkülözi” (amitől kissé émelyegni kezdtünk volna), vagy neadjisten, hogy: „a könyv olvasván a posztmodern furfangokon edződött kritikus kénytelen elfojtani egy aprócska, de árulkodó ásitást, amikor azt látja, hogy teremtett világok keverednek nem túl eredeti módon” (ami után elámultunk volna azon, hogy milyen szellemes a kritikus úr, és hogy mennyire plasztikusan ki tudja fejezni a gondolatait).

Beszélhetnénk még a regényírás ezernyi apró nyűgéről, bajáról, és persze örömről is, hiszen ezekkel mi magunk is most ismerkedünk, és olyan jó lenne beszélni róluk, úgy elmondanánk őket valakinek, és szólhatnánk arról is, micsoda erős kísértést kellett legyőznünk, hogy ne saját fiatalkori műveink egyikét másoljuk be ide, elhítetvén az ártatlan és tehetetlen olvasóval, hogy Jozefát úr írta, jól agyba-főbe dicsérjük, de látjuk a kedves olvasók szemeiben az indulatosan fellobbanó lángot, és érezni véljük a karjaikban található izmok pattanásig feszülését (hölgyek esetében az éles körmök megborzongó és borzongató nyújtózkodását), mellyel hamarosan szétépik, de legalábbis a sarokba hajítják a könyvet, úgyhogy (azért persze méltósággal) hajbókolva bemutatjuk a következő fejezetet, melynek címe:

III. fejezet, melyben végre idézünk is Jozefát úrtól, s megteesszük megjegyzéseinket

Minthogy mindannyian izgatottan várjuk már Jozefát úr fiatalkori műveit, még csupán egyetlen kisebb kételyünkről számolunk be, amely épp most az előbb tűnt fel nekünk, és nyugodtak vagyunk immár, hiszen aki idáig eljutott az olvasásban, az valószínűleg nem teszi le a könyvet, ha ezt a piciny kitérőt meg megengedjük magunknak, hanem velünk együtt türelmesen kivárja mindazt, amit ez a történet tartogat még Jozefát úrról és írásairól, nem beszélve más szereplőkről, és velünk együtt deríti fel azokat a rétegeket, amelyek felderíthetők egy könyvben, bárként, de partner is mondhatnánk, hogyha elméletibb, már-már hermeneutikai nyelven óhajtánánk szólani. Ez a kétely azt a súlyos kérdést övezi, hogy mi, mint eme történetnek és irodalomnak krónikásai, megszeghetjük-e a krónikási hűséget és hitelességet azzal, hogy (kicsit) belejavítunk Jozefát úr fiatalkori írásaiba? Más szóval: bűn-e az, ha innen (kicsit) lecsípünk, oda meg hozzáírunk néhány sornyt úgy, hogy a szövegke kvintesszenciája ne sérüljön, ellenben olvashatóságuk nagyban növekedjék... Hiszen, mint fennebb többször is utaltunk rá, mi már ismerjük a szövegeket, és elég könnyűnek találjuk őket, viszont azt is megbeszéltük, hogy idézésük mindenképpen szükséges. Itt, ezen a ponton bevalljuk, hogy jelentős stilisztikai, sőt, helyesírási javításokra szorulnak, és igencsak életképes és megalapozott kételyeink támadnának Tatár Illésnek, ennek a botcsinálta szerkesztőnek a kompetenciájáról, ha nem lenne már két éve halott, Isten nyugtassa.

Negyvenezer dolláros regénypályázat

III. díj

BALOGH ROBERT

1972-ben született Pécsen, végzettsége magyar szakos bölcsész, Sziveri- és Lilla-díjas költő, író, *Schvab legendariom*, (2004) című regényéből hangjáték is készült a Magyar Rádióban.

Elveszett (részlet)

Hirtelen megélnék a buli, túllendült akár-hányadik holtpontján. Kinn nagyon lehűlt már a levegő, cigizni sem ment ki senki a teraszra, az eső is megeregett, egyre erősebben fújt a szél. Az őszről kezdtem szavalni, nem lehetett érteni minden szavam, mert egy osztrák fiú akadozva ugyan, de a Lili Marlent kántálta, majd később ütemesen dübörögve menetelni kezdett és rázendített egy Brecht-songra, a Cápa-dalra hasonlított leginkább, de lehurrogták, hogy menjen ki az esőre karaoke-estet tartani, én meg elfelejtettem, milyen verset is kezdtem el.

Furcsa évszak ez ilyenkor Európában, se nyár, se ősz, ez is, az is, holtidő. Pénteken kristálytisztán égolt, rekkenő hőség délben, de szombaton a Brit-szigetek térségében elhelyezkedő anticiklon és a középpontjával az Ural északi része felett található ciklon közös áramlási rendszerében hideg levegő zúdul viharos sebességgel dél, délkelet felé. A hidegfront átvonult a balti államokon és Oroszország északnyugati vidékén, s ezután elérte a Kárpát-medencét. Az élénk, erős szelet viharos lökések kísérik, a meg-növekedett felhőzetből időnként zápor, zivatar várható, a hőmérséklet jelentősen visszaesik, hajnalban, foltokban talaj menti fagy is előfordulhat, gyengül a nappali felmelegedés. Éjfélkor a hőmérő tizenegy fokot mutatott, hajnalban az erdőből szépen ringó párácskák emelkedtek az ég felé, mint a füst, de a Grossglocknerre már hólánc kellett, legalábbis ezt tanácsolta az autótól útra indulóknak a rádió... Az atmoszféra és a gazdaság legapróbb rezdülései is lecsapódnak itt, globálisan emelkedik a hőmérséklet és az olajár, mindenhol kínai boltok nyílnak és a nemzeti sajtósságok éppúgy eltűnnek, mint a szívbeteg hidegfront idején. A közép-kelet-európai térségben ilyenkor végképp megváltozik minden, talán úgy augusztus huszadika körül kezdődik el. Hogy miért? Ki tudja, a globális klímaváltozásra éppúgy rá lehet fogni, mint az állami ünnepekre. Mintha vége lenne a nyárnak. Szeptember elejéig azt a tizenvalahány napot akár teljes öntudatlanságban is eltöltheti az ember, előtörnek belőle olyan szenvedélyek, amelyek valami kényszeres ünneplési hajlamba torkollanak. Talán a tűzijáték okozza, talán a fél fővárosokat felölelő, csak részegen, extasyval, speeddel felpörgetve élvezhető techno-partyk, a félmeztelenül kamionokon táncoló lányokkal, talán a Perseidák nevű meteorraj miatt történik, amint az űrben keringő, parafa sűrűségű anyagdarabka-áramlat a légkör atomjainak ütközik, s éjszakánként fel-felvillannak, mint hullócsillagok, melyek láttán ezerszámra

egymást keresztezik a kívánságok. Talán az ösztönök mégiscsak képviselnek valamit, örömet szerezni magunknak, bármi áron, végül is, csak ez az érdekes, ez az egyetlen elv működtet mindenkit, mindegy miképpen, csak örömet szerezzen magának.

Valaki betette Mozart Rekviemjét, csak úgy, poénból, hogy felébressze az eltompult társaságot.

– Kinn szakad a rohadt eső, hideg van, baszod, de ez neked nem elég, jössz itt a temetőszaggal! Nincs még november! – dohogtam, mint hangulatfelelős, mint új házigazda, és lassan, hiába kapálóztam, menthetetlenül leült a hangulat. Csüggedten ücsörgött a spanyol fiú, mert a török kisajátította a két napja közösen főzött engedékeny, szomorú csaj, ő meg leszorult a matracról. Mint egy beteg kutya, úgy bámult maga elé, a pár fetrengett a matracon, fel-felhorkantak, senkivel nem törődve keféltek, néhányan zavarukban kioldalogtak a nappaliból, de a legtöbben csak röhögtek és végignézték az előadást, volt, aki a mobiltelefonjába épített videokamerát is rájuk irányította. A spanyol egészen kutyaszerű lett, még mindig hátat fordított nekik, bámult maga elé üresen. Ha tényleg kutya lett volna, akkor is ugyanilyen bambán meredt volna maga elé, persze, csak abban az esetben, ha összeragadt a másikkal.

– Ez a világ megalázottakból áll, és a magukat megalázókból – dünnyögte felém, vagy ezt csak kitaláltam, nem emlékszem, de az biztos, hogy nem figyeltem rá különösebben, ahogy senki más sem, inkább az aktust néztük, és az eső is hangosan dobolt az ablakon, ráadásul még mindig üvöltött a Rekviem a hangszóróból. A lány akkor kezdett magához térni, amikor a fiú kielégült, megzavarodott, mert nem jutott eszébe, hogy bevette-e ma a fogamzásgátlót, és hogy ma van-e már, vagy még tegnap, egy hőmérőt kért tőlem, de nem tudtam, hol a hőmérő, hiszen még csak pár órája voltam otthon. A spanyolra néztem, megint eszembe jutottak a kutyák, igen, a kutyák azok tudják, hogyan kell ezt csinálni, ha jön a gerjedelem, összeragadnak, aztán, ha szétválnak, egymást szagolgatják, néhányszor meg is kerülük a másikat, talán csóválnak is egy kicsit, de ebben nem vagyok biztos, és szevasz, ki-ki lohol, amerre az orra viszi, a szuka, meg ha úgy marad, az az ő baja. A megkettőzött csajjal közöltem, szerintem nincsen hőmérő a lakásban, de kóla még van, próbálja ki, állítólag hatásos hüvelyöblítő, sőt Afrikában még permeteznek is vele, mert a cukros lére jönnek a hangyák és elviszik a tetveket. Arra kértem, legyen erős, ne

nagyon idegeskedjen, mert a nyugtató sajnos már tegnap elfogyott, falánkak voltunk, pedig az igazán ellazítana. De találtam az előbb egy fél palack vörösbort, igaz, hogy tele ment a dugó morzsáival, de ha kéred, szivi, ha igazán kéred, megosztom veled a testes vörösbort, feltéve, ha felkísérhetlek az öblítésre. Elvégre ez az én bulim, és lassan immáron negyven órája döglöttem lóg a lábam között a farkam! A lány csak vállat vont, mint akinek már édes mindegy, mi történik vele, álmosan belekörtölyt a boromba, keresztet vetett, és még egyszer meghúzta az üveget, de félrenyelt, legalább a fele félre-csorgott, le se törölte, csak köpködté a parafadarabokat, köhögött, dülöngélve elindult felfelé a lépcsőn, én meg utána, négykézlábra ereszkedtem és valami miatt ellenállhatatlan vágy töltött el, hogy röfögni kezdjek.

Aztán jazz szólt, Glenn Millerék játszották az American patrolt, valami kurva jó cuccot hagyott itt a haverom, kettős ezüstkábelezés, előerősítő, félméteres hangfalak... úgy szólt, mint az állat, táncoltak is néhányan, a számítógépen még mindig pornót néztek, csak most két nő nyalogatta egymást, kaffogtak, mint a pincsikutyák, a konyhaasztal alatt még mindig röhögtek, összefüggés nélkül, folyamatosan. Értelmetlen szavakon nevettek, kólát ittak szívószállal, az egyik fiú félig lecsukott szemhéjjal guggolt, csak a szemféhére látszott, mintha egy öreg kotlóstyúk aludna. A vízállásjelentős lány a hűtőhöz lépett, csak citromot talált és jeget. Megpróbálta felszeletelni a citromot, nehezen ment neki, többször is elkasabolta a kezét, szíszeggett, csípte a sebeit a citromlé. A mélyhűtőből tequilát vett ki, talba öntötte, bele-szórta a citromszeleteket, a jeget, elüvöltötte magát, véres a limó, csak tessék, véres a limó!

En látványosan szenvedtem, a földön fetrengtem, nyöszörögtem, hogy a csaj, mikor felkísértem a fürdőszobába, alig kezdtünk bele a mókába, direkt elaludt, megmutattam a pózt, ahogy feküdt, de nem ám akárhogy, hanem zárt combokkal, vigyázzállásban. Elég veszélyesembe került széttenni a lábát, aztán rángattam a ruháit, nyakig gombolkozva mégsem dughattam meg, de sehoggy sem ment, és nem is volt kedvem szenvedni vele, otthagytam a fenébe, dugja meg, aki akarja.

Újabb vendégek érkeztek, három olasz fiú, ázóttak voltak, a taxi nem jött be a kapun a sár miatt, ötven méter alatt ronggyá áztak. Az egyik levette az ingét, rettenetesen szőrös volt, a másik zömök, húsos, feszült rajta a nedves nadrág, a combjai egészen nőiesen domborodtak, az ágyéka alatt kis rés, a harmadik arca forradásos,

az ajka keskeny, szigorú, a hajából csöpögött a víz. Egy szatyorban pár üveg Chiantit hoztak és whiskyt, néhány doboz ázott kekszet, és még nem voltak részegek, bár józanok sem, nem tudtam megállapítani, mi van bennük. Nem találtam kaját, valaki pizzát rendelt a mobilján. Mindenki azt remélte, hogy az új vendégek felélenkítik a bulit, de sokáig csak egymással dumáltak. Aki levette az ingét, ezt kérdezte, lehet-e fűteni, majd a gázkonvektor elé ült, letolta a nadrágját, arrébb rúgott néhány csikket, és szakadt alsóban ült a parketten. A nyakától a bokáig csupa göndörödő szőr borította. A melegre odahúzódott a másik két olasz, azok is levették alsógatyára. Talán ettől zavarodott meg az összes lány. Hiába nyúláltunk a szoknyájuk alá, nem engedték át magukat nekünk. Guvadó szemekkel méregették a szőrös hasát vakargató olaszt, hogy majdnem olyan, mint egy majom. A konyhából kiáradt az odakapott zsír szaga, rájuk üvöltöttem:

– Már rendeltünk pizzát, dobjátok ki azt a kurva lábost az esőre!

Egészen leült akkor a buli, csak néztem az üres arcokat, a tétova tekinteteket, hogy nem tudtak mit kezdeni az alkoholtól elhomályosult agyukkal, magatehetetlenül, csüggedten ücsörögtek, és lassan megindult egy parttalan beszélgetés a nappaliban, hogy mennyire iszonyatos és spontán módon történik ma minden. Egy filozófia szakos fiú azt fejtegette, hogy a zárt rendszerek entrópiája növekszik, és hogy ez a buli, ebben az erdőszéli házban teljesen olyan, mint egy novellában, csak az Washington DC-ben játszódik, ha jól emlékszik, Entropy a címe, nem jutott eszébe, ki írta, valami poszt-modern csávó, még a múlt században, úgy hatvan körül jelent meg. És hogy semmi sem működhet tökéletesen, de ez a hasonlóság mégis olyan zavarba ejtő. Mi csak most tartunk ott, ahol az amcsi ötven éve? És ott is esett az a kurva eső... A szeme túl fényesen ragyogott, majd elkezdett sírni.

– Buzi vagy? Befűvezte, te érzelmi atléta? Mit sírsz? – kérdeztem tőle és röhögött mindenki. A filozófia szakos fiú odalépett a lemezekhez, kiválasztott egyet, aztán Glenn Miller Chata-nooga Choo-Choo-ját bálnahangok váltották fel mind a hat hangszóróban, ráadásul a basszusnyomóban is, annyira felhangosította az erősítőt, hogy tengeriemlős-üvöltés rezgettette meg az ablakokat. Később könnyes szemmel az öncsalásról beszélt, hogy az érzékek kielégítése csak önámítás, két tiszta férfit tudott csak megemlíteni egész Európából, Isaac Newtont és Immanuel Kantot, csak ők őrizték meg úgy a szüzességüket halálukig, hogy nem hivatkoztak közben folyton az istenre. És hogy minden döntésünk visszacsap ránk. Ő, ha nincsen pénze, elmegy a klinikára, és ad egy kis anyagot. Kell a mesterséges megtermékenyítéshez. Van egy szoba, lehet videót nézni, meg klafa magazinok vannak szopó-nyaló tejszárdákkal, azt nagyon bírja. A köbcentitől függ a fizetség, anyag meg van elég, percenként 1000-1500 bevetésre kész csapkodó egysejtű termel. De most komolyan szerelmes, és nem tudja, ha gyereke lesz egyszer, majd nem a féltéstvérebe fog beleszerelmesedni, mert már többször adott anyagot, ki tudja, hová került? Átértékelni az életet! Ez a feladat szerinte. Amióta egyetemista, hét közben buliról bulira járt velem, hétvégén meg egyet ráhúzott otthon is, időnként a kollégiumban összejött neki valami kis kefélés, mert nő volt annyi, mint a szemét, még neki is jutott, és csak a délutáni előadásokra járt be, oda is főleg pihenni. Azt mondta, megunt az enervált hétköznapiakat. Valamit tenni kéne, cselekedni, nem csak füvezni, meg inni, mint az állat... ezt hajtogatta, mint a vidéki tanító egy agyonjátszott orosz darabban. En röhögni kezdtem, hogy nézzed már, nekem is ez a bajom, mégsem böögök itt, de csak dölt belőle a szó:

– Ugyis vége lesz az egésznek, még húsz-harminc év, legfeljebb ötven, és kifulladás fenntartható fejlődés, az üvegházhatás, a globális katasztrófák kiirtják a rothadó nyugati kultúrát az egész földről, az emberiség olyan, mint az a kibaszott rák... Vitakozni kezdett vele egy földrajzos, hogy hülyeség ez az üvegházhatás, minek beszél közhelyeket, az egészet a Föld pályaingadozása okozza, hogy egy hangyányit közelebb, vagy távolabb kerülünk a Naptól, megsülünk, vagy didergünk. Ennyin múlik az egész jégkorszak, nem az emberen. Az ember? Az nem tud semmit, érted... Aztán egyre kevesebben tudták követni a beszélgetést, meg nem is érdekelte őket, a

pizzát várták, de hiába bámultak ki az ablakon, ezért újra visszatérnénk a beszélgetőkhöz. Már egy reikis fiú vitte a szót, aki ugyan nagyon részeg volt, szinte sohasem volt józan, amúgy biciklivel járt, plakátragasztásból élt, és nagyon szeretett magyarázni arról, hogy a fény, mágnesesség, elektromosság, anyag, antianyag, hogy minden ugyanaz, csak fagyott energia, és hogy amit látunk, az Maya fátyla. Ez az Örökkévaló, ez az Isten. És a Föld nemcsak forog, kering, hanem pörögve belezuhan a feneketlen mélységű árokba. Agitálni kezdett a szombat esti összejövetelükre, fél hatra egy művelődési házba, a klubjukba, ahol erről van szó nyolcig, aztán meg jól berúgnak. Egy reklámügynökségen dolgozó fiú azt mondta neki, hogy ilyen marketinggel senki nem fog hallgatni rá. Legyen személyesebb, mondja el átélhetőbben a szövegét, és ha már téríteni szeretne, a szívhez szóljon, ne az észhez, vagy legalább mindkettőhöz, elvégre az istennek sem árt egy kis marketing. Ekkor csöngettek: megérkezett a pizzafutár. Hat óriáspizza, nyolc karton sör, négy karton energiatalt és húsz üveg bor. Nagy nehezen összedobtuk a pénzt, a farzsebekben tárolt gyűrt papírpénz nem volt elég, de ki a franc ment házbiluliba komolyabb összeggel, még az aprót is össze kellett kotorni, a pizzás gyerek már rohögött, kérdezte, hogy ő is szálljon be valamennyivel? Az olaszok nem adtak be semmit, de zabáltak rendesen, páran morogtak rájuk, erre ronggyá ázott bankókat hajítottak az asztalra.

Aki jól lakott, visszatért a nappaliba és rágyújtott, nőügyekről beszélgettek. Egy kommunikációs szakos lány szerint a férfiak a szexuális kompetíciójukból fakadóan várhatóan kockázatvállalóbb és szabályszerűbb magatartást tanúsítanak, mint a nők... Ebbe bődült bele újságíró:

– Hű, de komoly vagy, Husikám! Szexuális kompetencia... izé! Szóval ez azt jelenti, ahol tudunk, dugunk... A lány visszavette a szót:

– Jó, a promiskuitás...

Hogy a faszomba mondat? – fortyant fel az újságíró.

Akkor dugtok, mert ez is csak a kockázatvállalási hajlam, ami a férfi viselkedési repertoárjának része, no, de kivel dugtok, ez a kérdés! Velünk! Az újságíró bólogatott:

– Veletek, drágám, de még mennyire, hogy veletek. Én is, mennyi vagyok? Harmincöt, a csajom huszonhárom. Most végez az egyetemen. Azt akarja, vegyem el. Minek?! Mit csináljak egy feleséggel? Köszönöm az evolúciós sztorit, ugyan már! Nem akarok gyereket. Harminc és negyven között már sorban rohadsz el a haverok. Amíg tudok, felszedek egyetemistákat, elvagyok. Kapcsolat kell, persze, kell, de ne működjön határozott szabályok szerint, csak napról napra, alakuljon, nem kell ide perspektíva. Nem tervezek, minek? Magasról tojok a kommunikációelméletre! Nem érdekelnek a fundamentumok! Alap, felépítmény? Ez csak olyan komcsi duma.

– Ne is érdekeljen semmi. És ne menj mélyebre – vágott közbe a filozófus, aki a hangfalon ült és folyamatosan dohányszagot, és alig lehetett követni a gondolatait, mert azt ecsetelte, hogy amit képviselünk a világból, az csakis valami titokszerűség alapul. Senkihez és semmihez nem hasonlíthatjuk magunkat, még a szavainkkal sem tudunk bánni, nemhogy az ösztöneinkkel. És hagyjuk a beszédaktust, tudod, meghatározott szavakkal cselekvést is végrehajthatunk... – itt megint benyögte valaki, hogy mi a faszom, baszd meg, na, erre a filozófus gyerek másként folytatta:

Vagy mégsem! Amikor a volt amerikai elnök kijelentette, tudod, az az ősz hajú, szaxofonos, hogy az orális szex az tulajdonképpen nem is szex, tehát, amikor ő azzal az ótvaros pófájú gyakornokával leszopatta magát, ott az ovális irodában, az nem volt szex, és ő nem hazudott, amikor erre megesküdt... Ja, és nem szex, fel is szabadultak a protestáns iga alatt nyögő amerikai gimnazisták: szoptak, nyaltak, mert az nem az. És, mi lett ebből? Na mi? Száj- és nemi-szervherpesz-járvány söpört végig egész Észak-Amerikában, és terjedt a gonorrhoea meg a szifilisz, úgyhogy, ennyit a lokúciós, illokúciós és a perlokúciós és az orális aktusok keveredésének eredményéről. Van egy játéuk ott kinn a kölyköknek, házbilulikon szokták csinálni, úgy hívják: szivárvány. A lányok kirúszozzák magukat vastagon, és az a srác nyer, amelyiknek a végén legszínesebb a farka, miután mindenki mindenki, és ezek még csak tizenhárom évesek, érted. Rohögtek, hogy mihez kezdenek ezek majd harmincévesen, mert ezekhez képest már ők is konzervatív vén faszok, és hogy régen, régen azért tényleg másképp mentek a dolgok, bár ki nem hallott még a professzorok konferen-

ciaszex mániájáról, ahol mindegy kivel, csak legyen meg az esti dugás. És a levelezősök? Havi egyszer gruppszex a kollégiumban, otthon háromgyerekes anyuka, de ha kimozdul, akkor baszódémon! A mai kiscsajokkal tényleg csak dugni lehet, ezek már nem tanultak oroszul, ezek mindig csak tévét néztek, nekünk még, érted, nekünk még volt hétfőn adásszünet, tudtunk mikor olvasni. Mert most micsoda tülekedés, nyüzsgés, sürgés-forgás van mindenütt! És ricsaj, zaj, nyomakodás... Menthettetlen a Föld, mindennek a posztmodern káosz az oka! Meg azok a rohadt műholdak, a megfigyelő megfigyelése, meg annak is a megfigyelése, mert kell valaki, aki ellenőrzi az ellenőrzőt, és ez a rohadt globális helymeghatározó rendszer, már el se lehet tévedni rendesen... Meg a túlnépesedés, érted, mindent ellepnek majd a kínaiak, mert azok aztán marha sokan vannak, meg a környezetszennyezés, az öko-terroristák, a brand és a hamburger-kultúra, az egydimenziós emberek, az antiszemitizmus, a cionizmus, a nacionalizmus meg a liberalizmus... Ervek pufogtak összevissza, ki-ki a saját szakmaiságát és az utolsó újságcikkekéből vett sommás megállapításokat citálta, humán etológia, nyelvfizika, génkutatás... Egy hegedűszakos lány szerint mindez pocskolós. Ő tizenvalahány éves zeneiskolai fűrészelés után jött rá, nem elég tehetséges, nem is szép, csak másodrangú zenekarban játszogathat, dehogy lesz ő szólamvezető, nem hogy elsőhegedűs! És abban a kis vidéki zenekarban is csak úgy, ha naponta öt-hat órán át, kínkeservvel gyakorol, jobban járt volna, ha elmegy kapálni a nagyanyjával, nem lenne semmi baja. A filozófus gyerek feldöntötte a hangfalat, belehamuzott a hangszóró öblébe, azt nézegette, hogyan táncolt a rezgésre.

– Hiába költötték rám a pénzt, de rátok is! – harsogtak túl mindenkit, és csak folytattam:

– Minek is? Mire föl zabrált el mindent ez a sok agyonspecializált köldöknéző barom? Én is, érted, baszki, nem értek semmihez! Végigtanultam a történelmet, de levest csak zacskósát tudok főzni! Jó, érted, írni tudok, mint állat, de mennyi pénzbe kerül ez a gondoskodó állambácsiak? És egy tehetségtelen másodhegedűs a malacbandából?

– Nem lehet mindenki zseni, vazeg, kell a másodhegedűs is, kik elé álljon a karmester? – vágott közbe a szinkronszínész. Ha sokáig vagy elsőhegedűs, azt is megunod, mert az is csak munka. Vagy-vagy. Tudod, ez a kergekór. Ha ezt csinálod, akkor is meghalsz, ha nem ezt csinálod, akkor is meghalsz. Így is meghalsz, meg úgy is meghalsz, vazze! De a család, érted, legyen hová hazamenni, egy tányér leves, tiszta ruha, a csaj szép, fiatal, te elveszed, aztán kell a lakás, mész, hahnizzol, bevállalsz minden szart, nyomod az ipart, összehozod a házat, bajlódz koművesekkel, segítenek a szülők, hitelt vesz fel... Mire elkészül, már adhatod el, baszki. A szemét kurva nem lelépett.

Megint beleszóltam, hogy:

– Ejnye, Trepljovkám, piszkíts már magad alá, megvolt neked a fél színházi kórus, csak a pasik nem, bár ki tudja, és nem csak a takarásban dugtál, hanem a parkban is, ezért lépett le az asszony, ne már, hogy ilyen szent család dumával gyere elő, baszd! Meg mindig részegen értél haza, ha hazáértél, most is itt nyomod a gyümölcsös vodkát vagy két napja! – és megint csak négykézláb másztam a parkettán, négykézláb bírtam csak tartani magam, de azért elrikkantottam, hogy tanogót!

– Tegyen már be valaki egy lemezt, nem bírom ezt a nyavalygást, és a bálnabölgést is unom már, mint a szart, ez nem akvárium, vazze, és elég már az alakoskodásból, mindenki megcsalja a másikat, naponta ötvenszer hazudunk, megmondta a pszichiáter a tévébe', akkor meg mi a baj?! Aki maradni akar, ne dumáljon annyit, úgyis csak hazudik. Egyen, igyon, menjen fel kefélni, ha van kivel, vagy csapjam le a biztosítékot, sőtétben úgysem lehet mást csinálni, csak dugni!

Kinn már nem esett annyira. L'assan hajnalodott, a ház feletti erdőt egyre cibálta a szél, ágak törtek le. Benn fűtöttünk, a nappaliban ontotta a meleget a gázkonvektor, a konyhában a gázkályában összes rőzsáját meggyújtottuk. A fürdőszobában éppen a vécébe hányt a hegedűs lány, tartottam a fejét, majd lehúztam a vécét, együtt néztük, ahogyan a félig emésztett pizzadarabok pörögve eltűnnek az örvényben.

– Mocskosnak érzem magam – mondta a lány és megnevetsített egy törölközőt, az arcát simogatta vele, a halántékát, aztán a nyakát is. Ott álltam a vécé mellett és bámultam. Mondtam neki, hogy a mozdulataiban volt valami erotikus.

Azt mondta, hanyagoljam, gondoljak a hányására, és rögtön elmúlik a dughatnékom. Keresgéltni kezdett, mert lázasnak érezte magát, és fázott, én is segíteni próbáltam, hátha együtt találunk egy hőmérőt, vagy fájdalomcsillapítót, vagy egyáltalán valamit, ami segíthet, de csak a villanyborotvám találtuk meg, arcszeszt, hajszelét és fogkefét és univerzális mosóport. Bedugta a kád lefolyójába a dugót és megnyitotta a melegvizet, azt mondta, ha jól viselkedem, maradhatok. Amíg zubogott a víz, alaposan megmosta a fogát. Azt mondta, szerinte mindent kihányt, amit nemrég evett, és végre sokkal könnyebbnek érzi magát, már nem is émelyeg annyira. Amikor félig megtelt a kád, el akarta zárni a csapot, megkérdeztem, miért, erre elrohögte magát, hogy otthon nem szabad teleengedni a kádat, mert drága a melegvíz, és különben is, ő környezettudatos... Nyúlt, hogy elzárja, de megfogtam a kezét, mondtam neki, hogy le van szarva az ökológia, most csak mi ketten számítunk a világon. Már a túlfolyóig ért a víz, amikor elengedtem, akkor vetközni kezdett. L'erúgta a szoknyáját, tusfürdőt keresgált, ráült a vécére, azt mondta, forduljak el, de rögtön, mert úgy nem tud pisilni, ha nézem, és nagyon kell. Ahogy a csempéket bámultam, hallgattam a csobogást, felrémettem egy holtrészeg öregember, akit még idefelé láttam két napja a buszmegállónál a kocsmá előtt. Nagyon kóvér volt, és annyira részeg, hogy képtelenségnek tűnt az, hogy valaha is fel tudt volna lépni a társaságtól. A felesége, apró, sovány asszonyka, erőlködött és a kocsmárosokat szidta, meg az egész rendszert, amelyik megengedi, hogy az ő párja halálra igya magát. Lentről beszűrődött a ritmus lüktetése, ahogy visszafordultam, a lány a blúzá gombolta, de nem ment neki. Beleállt a kádba, odaintett, hogy segítsek már levetni a blúzá, vagy nem ezért vagyok itt. Leszakadt az egyik gomb, a melltartó pántjával is nehezen boldogultam, beleakadt a hajába, de összeszedtem magam és sikerült. Azt mondta, már nem is émelyeg a hányástól, egészen jól érzi magát, csak sehogy sem múlik el a hányásíz a szájából. A nyelvemre nyomtam egy csomó fogkrémet, magamhoz húztam és megcsókoltam. Azt mondta, tisztára hülye vagyok, de nehogy lenyeljem le a fogkrémet, mert tele van rákkeltő anyagokkal, de látszott, hogy meghatódik a gesztustól és visszacsókolt. Egyik kezemmel elkaptam a fenekét, a másikkal a mellével játszadoztam. Topantott és ettől csurmogó vizes lettem, erre hosszan vihagott. Lerúgtam magamról a ruháimat, már azon rohögött, hogy nekem elég egy csók, és rögtön ennyire feláll a farkam, és ahogy hátrádott a kádban, megborrongott, azt mondta, nagyon finom a víz, igyekezzek, mert ő most beindult, aztán a száját öblögette. Hamar beszálltam a kádba, mögé ültem, ahogy a mellét simogattam, ő hátranyúlt és megdicsérte a farkam. Ugyis ki akartalak próbálni már végre egyszer, hallottam már rólad, mondta, és lassacskán magába vezetett. Lenn a zene újra felerősödött, ráismertem, láttam valami filmet, kubai zenészek, öregemberek, nem tudom már a címét, öregemberek zenéltek benne, akik még a múlt század közepén lehettek a csúcson, aztán elfeledték őket harminc évre a kommunizmusban, és egy német rendező, talán a Wenders, igen, ő, megtalálta őket, lefilmezte Kubát. Ahogy ültem a kádban, és hátulról, hát ha nem is dugtam azt a csajt, de a melleit azért fogtam, ő meg mozgott a kádban, először csak felezve a zene ütemét, majd egyik kezével megint hátra nyúlt, kicsit megbirizgált a golyóim alatt, csak hogy ki ne csusszanjál, mondta, a másik kezével meg a csiklóját simogatta... Közben én meg láttam a kopott kubai házakat, az ötvenes évekből való amerikai autókat és azt a részeg öregert is a buszmegállóból, aki szerepelhetett volna a Wenders-filmben. Egy asztalnál sakkozhatna. A lány már felvette a zene ritmusát, begyorsult, egyre mélyebben szedte a levegőt és lihegett, ha megszólaltam a mellbimbóit, végigfutott a remegés az egész testén, egészen elnyomtuk a beszűrődő, öreges latin zenét a víz locsogásával. Aztán, amikor hörögve, vinnyogva elérkezett, kicsit leállt, majd megfordult és kérés nélkül, önként kielégítette a kezével és szájával. Újra kinyitottam a vízcsapot. Megnyugtatóan hatott a vízcsobogás. A melleivel játszadoztam. Ő lebukott a víz alá, elengedte magát, furcsán lebegett a haja. Kinn már elállt az eső, narancssárga és vörös fény áradt a függöny mögül, elhúztam, és a kádból láttuk felkelni a napot. Illetve én félig. Kéféls után mindig elálmosodom. Arra ébredtem, hogy nevetni kezdett a lány, hogy csak egy kéztörölő van az egész fürdőben, erre leszedtem neki a függőnyt. Kiszállt, fanyalogva lassan megtörölközött, nekem meg, amikor feltápáskodtam, epés mosollyal odanyújtotta a

kéztörölőt, de megmondolta magát és lassan végigdörzsölte vele a haját.

Amikor visszamentünk a nappaliba, még mindig Wenders kisöregjei ordibáltak a hangfalakból, hogy Candela, de túlharsogták az egymással veszekedő olaszok. A kutypózban alvó filozófusra esett az egyik, aki annyit fogott fel az egészről, hogy meg akarják verni, és Gandhit emlegette, meg hogy hagyják aludni. Az olaszok veszekedéséből annyit láttam, hogy az egyik utánozta a másik minden mozdulatát, és erre az utánzótt annyira felidegesedett, hogy ütni kezdte az utánzót, aki továbbra is utánozta, ugyanolyan mozdulatokkal ő is ütni kezdett, köpködni és ordítozni, a harmadik, a szőrös, nem tudni, miért, de szintén bepörgött, de ő mind a kettőt ütötte, rúgta, ahol érte. Senki nem vállalkozott arra, hogy közéjük álljon, vagy szétválassza a verekedőket. Én két hónapig jártam olaszra valamikor még az egyetem elején, de csak egy-két szó jutott eszembe, hogy ragazzi, amigo, uno, babene, basta... De nem is hallgattak rám. Az ordításra majdnem mindenki benyomult a nappaliba, csak az nem, aki ájultan feküdt valamelyik fotelben vagy a konyhaasztal alatt aludt, de együtt valahogy mégis sikerült szétzsigálni a dühöngőket. Az egyik füves, egy angolszakos fiú valami gyógyszert is bevett hajnali három óra körül, tequilát ivott rá, és már annyira kikészült, hogy az a többieknek is feltűnt, mert egyrészt bepisált, másrészt mozogni sem tudott, a többiek meg csak nézték, remegő térdekkel álltak körülötte, hivogva hebegtek valamit neki, de nem tudott felelni. A pulzusát tapogatták: – A szív üteme, az izmok muzsikája – ezt mondogatták ámulatukban. Az emeletről vizes hajjal jött utánam a lány, legalábbis ezt reméltem, utánam jött, s mert ő volt a legjözsebb a társaságból, furcsállta mindenki, milyen könnyed léptekkel kerülgeti a sörös dobozokat. A lány csodálkozva nézte, mi történhetett itt, alig emlékezett valamire, csak amikor a kutyatekintetű spányolt meglátta, villant be néhány kép az elmúlt éjszakából. Körülnézett a lakásban, kérdeztem, kit keres, azt mondta, a barátnőt, akik iderángatták két és fél napja, de már nem keresi őket tovább, mondjam meg nekik, hogy ebből a buliból már elege van, unja a mocskot, az egyetemistákat, meg az elbaszott értelmiséget. Elfáradt, hazamegy az albérlébe. Körbekezdett néhány félrészeget, hogy nem jön-e vele valaki, mert nincsen elég pénz taxira. Próbáltam pénzt keríteni, de még csak egy kis aprót sem találtam a farzsemben. A lány odalépett a ruhásszekrényhez, egy női láb lógott ki belőle, a barátnőm, mondta és a cipőjére mutatott, de sehogyan sem sikerült felébresztenie, a másik lányt is megtaláltuk, összekaszabolt kézzel és seggérszegen cigarettázott a konyhában. Tovább keresgáltunk, a kabátja a fogas mögé esett, ahogy felvette, kiderült, hogy valaki belehamuzott a zsebébe, kicsit ki is égette, de nem volt vésses. Próbált elbúcsúzni, de nem volt kitől. Még cigit keresgált az útra, mert az övé már majdnem elfogyott. Az öreg kubaik a holdról énekeltek, egyszerre volt andalító a zenéjük, meg olyan, mint amilyet utoljára az iskolai gimnasztika közben produkált az ének-testnevelés szakos tanár.

– Helló, mi! – köszöntem el, de nem érkezett válasz. Lassan kíséltünk a kertből, a hátamra kellett vennem, mert viszolygott a földgilisztáktól, tele volt velük a kert, előjöttek az eső miatt. Egy perc után elhalkult a zene, mindenféle madarak fűtyögtek. Mondtam, hogy rohadt színes vererek, nem tudjátok befogni a csőröket, de a lány nem nevetett a hátamon. Hallgattunk, illetve én inkább csak szuszogtam a súlyától. Ahogy kiértünk az útra, le is tettem. Egy kis emelkedő után a város felé fordult az út, az erdő mellett jártunk, mikor rájöttem, hogy a fürdőben áztatott a gyufám, az ő öngyújtóját meg valaki kivette a zsebéből, de nem volt kedvünk visszamenni a házba, úgyis régóta le akart szokni, azt mondta. A fák közül süttött a nap, de az árnyékban nagyon fáztam. Jó másfél óra óta lefelé a belváros, mondogatta csak úgy maga elé, aztán felém fordult:

– Figyelj, nyugodtan visszamehetsz, nem kell itt engem kísérgetni. Lefeküdtünk, jó volt, de annyira nem vagy nagy szám, elég volt egyszer. Ki akartalak próbálni. Nem baj?

– Nem – mondtam. Nem baj. Semmi baj. Még adott egy kicsit felületes pusztit.

– Na, menjél – mondta nekem –, elvégre a te bulid! – és még egy félmosolyt is megeresztett. – Na, pá! Eridj! – és elment. Utána néztem. Marha jó csaj volt, nem az a kimonódott szépség, de mégis nagyon bejött, hűsös, kerek fenék, és a melle a tenyerembe illett, karcsú, mégis telt körte, kiugró kis kupolás bimbóudvar... De ha ennyire hülye, akkor csak menjen a francba...

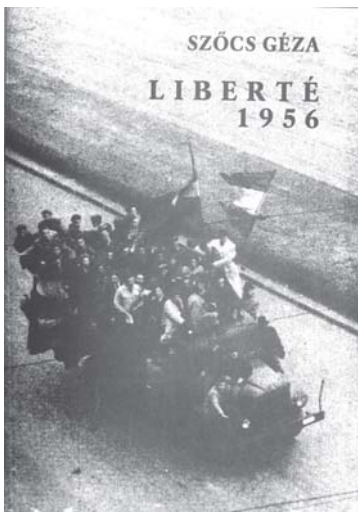
Azt hiszem, ha több ilyen „nemes értelem-ben vett történelmi ország-reklámunk”, „nemzet-imázsunk” lenne, ha ennyire lenne „naiv” és „egyszerű”, mint amilyen Szöcs Géza új könyve, más lenne minden. Ő nem me-reng, hanem közreadja az emlékévk talán leg-furcsább kötetét, „vízszintes emlékművet” te-remtve, s mintegy bemutatkozó dokumentumot is a nagyvilág számára, középpontba helyezve az 1956-os forradalmat, mint olyan eseményt, amelyre nemzetünk legbüszkébb lehet. Buda Fe-renc azt írta a *Túl a falon* előszavában: „Ötven-hatból... annyi volt s van, ahányan megélték.” Ennek következményeként 1956 még folyton és dinamikusan alakuló képe kulturális emléke-zetünknek, amelyhez minden hozzá kötődő al-kotás, emlékezés, jegyzet, dokumentum, napló egy-egy kis emlékdarabkát kapcsol, így alakítva a még nagyon hiányos képet. Buda Ferenc utalt arra is, azóta is hiába várja az igazság helyreáll-tát. Szöcs Géza hiszi, hogy egyszer megszületik az a mű, még ha sokáig is kell rá várni, amelyben mindenki megtalálja nemcsak a „történelmi igaz-ságot”, de saját egyéni igazságát is. Szép lenne, miként hinni a „költő / ének- / ének” (*Születés-napomra*).

„Hát vidd a hírt, te hírvívő / s ne hallgasd el a Golgotát” – szól Mária Szöcs *Passiójában*. A *Li-berté*ben szót kap mindenki, valós és kitalált sze-mélyek, megnevezettek és névtelenek. A sok szólamban helyet kapnak dokumentumok, s per-sze szerzőtársak Shakespeare-től Camus-ig, Sart-re-ig, névtelen szerzőktől József Attiláig, Illyé-sig, Németh Lászlóig, nem szólva a szerző saját műveinek műbéli újraértelmezéséről, újraalko-tásáról. Különös összhangzat ez, melyben keve-rednek az időbeli és térbeli síkok, új horizontokat nyitva meg az értelmezés felé. Mint előző da-rabjai esetében sem, most sem könyvdramát nyújt át a szerző. (Októberben már a Debreceni Csokonai Színház előadásában, s filmváltozat-ban is megtekinthetik a darabot az érdeklődők.) A *Liberté* is mindvégig a szöveg és előadás együttmozgására, közös alkotói mozzanátára utal, megnyitja az alkotás terét, hangsúlyozottan szabad improvizatív tereket hagyva a partitú-rában, amely nem a kötet „csupán” egyharmadát kitevő, 132 jelenetnyi drámaszövegből, hanem a hozzá fűzött jegyzetekből, tanulmányból, a *Li-*

Ahogy élek, az a hazám

berté különböző fordításából, s képekből (töb-bek között egy akkor orvostanhallgató által ké-szített, eddig nem közölt megrázó és magukkal ragadó képekből) áll össze. Mindezek együtt nemcsak a szöveg, de az interpretációk terét is megnyitják, s együttesen járulnak hozzá ahhoz a hatáshoz, amelyben a szerző kiemelt szerepet szán a zenének, de amelyben a költészet, mely áthatja a szöveget, legalább olyan hangsúlyt kap. A szövegformálásban megnyilatkozó nyelvi lét egyének létminőségére, karakterére utal, szűkebb és tágabb közösségek kommunikációjának mi-nősége a közösségi létállapotra. A nyelvi játék, nemcsak a több szinten megjelenő bábeli sok-féleségből adódó jelentésekre, de sokszor épp humorral a kardinális kérdésekre is rávilágít. Szöcs a fikció terén eljátszik a drámai hagyo-mánnyal is, egyebek mellett a shakespeare-ivel és az abszurdal. Noha elfogadható magyará-zatot kapunk Susan-Florence és Pável direkten is megidézett Rómeó és Júlia áthallására, a csontig rágott intertextust épp az abszurdítás oldja, s persze az utasítások, jegyzetek, melyek

rávilágítanak ennek szükségességére, valamint a tanulmány, mely a hangsúlyt rögvest áthelyezi a darabban túlélő-szemtanú Susan-Florance-ról Pávelre, tágabb értelemben arra a kérdésre, valóban álltak-e át orosz katonák a magyar oldalra, kik voltak ők, mit tettek valójában, mi-lyen sors várt rájuk. (Ugyanis a kerettörténet szerint angol egyetemisták 1958-ban, Nagy Im-rének kivégzése után úgy döntenek, hogy zenés formában előadják az 1956 őszi Magyarorszá-gon történeteket, egy színifőiskolás lány, Florence rendezésében, irányításával. A történet két fő-szereplője Susan, egy angol, Bécsben tanuló, Magyarországra látogató lány és egy orosz tiszt, Pável. Az eseményeket Susan – akiről kiderül, hogy ő Florence – szemszögéből láttatja a szerző. Néhol ügyel arra, mennyit tudhattak akkor angol fiatalok 56-ról, másutt, mint a jegyzetekben ol-vasható, nagyobb teret enged a fikciónak.) A sze-relmi történet nem válik valószínűtlenül roman-tikussá, részben mert valóban csak keretet ad, s a középpontba az 1956-os események kerülnek lenyűgöző dialógusokban megörökítve, részben Susan és Pável erősen fikcióba hajló, de rendki-vüli szópárbajainak köszönhetően, részben a ka-tarzis mesteri kidolgozottságából adódóan. A több síkon játszódó történetben finom drama-turgiai, nyelvi megoldások mutatják a konstruk-ció, drámai ív tudatosságát, melynek érzetét fo-kozza a jegyzetek, s a tanulmány pontossága, alapossága. Valójában ezzel védi a szöveg terét a téma kényes volta miatt. Ezért a kerettörténet, egy szubjektív nézőpont legalizálása, ezért a Ká-dár-kép indoklása, de így kerülhetnek közelebb az olvasóhoz/nézőhöz a meg is verselt Falábú János és mások. Másrészt ez a bonyolult rend-szerű kidolgozottság alapvető dolgok megfogal-mazásához is teret ad, mint mondjuk: mi a sza-badság, a halál, az árulás, a szerelem, és ki a gyilkos. Azon túl, hogy a *Liberté* mű a műben, drámák sorát hordozza magában, melyek az ese-mények sodrában néha esszenciászerűen egy-egy tökéletes mondatban összegződnek. A kötetet te-kintve a mű a műben megsokszorozódik, ugyanis a dráma szövegén kívül is több esetben elválnak

Szöcs Géza: *Liberté 1956*, Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2006

Pálmák napjához volt hasonló Faludy György, a váci fegyház, a recski kényszer-munkatábor legendás foglyának 1988-as (?) bevonulása a Jurta Színházba. Faludy, leb-benő fehér hajával, egyszerre nyugán és roska-tagon, örökifjú-aggastyánként, a titokpecsétek egyik első föltörőjeként igazán költői jelenség volt. A szabad világból jött és emlékezett: emel-kedetten, frivol derűvel, haraggal és szeretettel, megilletődött méltósággal. Ahogy a szabadság-hoz meg az igazság kimondásához szokott köl-tőkhöz illik – fesztelenül, görcsök nélkül.

A rendszerváltás körüli (előtti, utáni) pár esz-tendő eufóriájára sokan emlékez(het)ünk: mint a szivacs, szívünk magunkba mindent az ország, a nemzet elhallgatott, a nyilvános közbeszédben letagadott félmúltjáról. Visszaemlékezések, oral historyk folyóiratokban, filmekben és könyvek-ben, később dokumentumok is. Ötvenhat még tabu volt, de Sára Sándor meg Csoóri Sándor *Krónikája* a II. magyar hadsereg pusztulásáról, a Gulyás-testvérek *En is voltam Isonzónál* című I. világháborús filmje, Böszörményi Géza *Recsk-ről* szóló emlékező dokumentumfilmje megren-dítette – úgy emlékszem – az ország egészének lelkiismeretét. Aztán ismét, észrevétlenül, beszökött a nem-emlékezés korszaka, s most, 2006-ban, amikor igazán méltó lenne emlékezni, fásult közöny vagy óvatos tartózkodás lesz úrrá: már megint jön a *komononistázás*, már megint a kommunisták bűneit, a sebek fölvakarását akar-ják valakik...

Magyarországon hatvan éve folyamatosan nem a *történettel* kezdődik az emlékezés, hanem a történetre való emlékezés történetével. Mikor kinek, milyen kontextusban szabadott, kellett emlékeznie, mire és hogyan, mikor mit kellett (volna) elfelejteni, létezését is tagadni. Holott a személyes emlékezésnek nincs, nem lehet más kritériuma, mint a személyesen átélt múltnak a személyesség teljes hitelességével való cenzú-rázatlan felidézése.

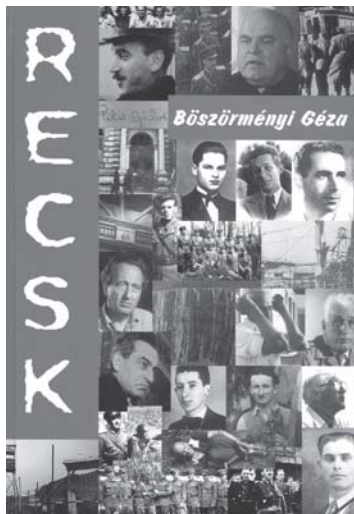
Most, hogy Böszörményi Géza *Recsk 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor* című könyvének második, bővített kiadása megjelent, melyet al-kotótársa, felesége, Gyarmathy Livia és a törté-nész Kiczenko Judit gondozott, a történet helyett

ismét csak a történetre való emlékezés történetére gondolok először. Recskről a legelső beszámolók az ötvenes években Nyugaton jelentek meg, Ma-gyarországon legelőször a Mozgó Világ tu-dósított róla, 1986-ban (később a lap szerkesztőit menesztették). Böszörményiék filmjét 1989 feb-ruárjában mutatták be, s majd a filmben elhang-zottak, illetve a filmből kimaradt tekintélyes hanganyag könyv formában is megjelent – bő-vített kiadását (a volt rabok adataival) Böször-ményi Géza tervezte, de már nem érte meg. Ahogy voltak, akik már a film bemutatóját sem érhették meg – a megszólaló volt rabok többsége a húszas években született; a táborlakók leg-idősebbjei 1890-ban, számosan a századfordulón (az utóbbi, nem teljes körűen kideríthető adatok szerint).

Böszörményiék a fölvételeket 1986–88 között készítették – Nyugatra menekült, illetve Ma-gyarországon maradt volt rabokkal, öröklék és néhány recski lakossal. Megszólalásuk ekkor sem volt magától értetődő: a tábor fölszámolá-sakor – szovjet gyakorlat szerint – aláírtak a rabokkal egy nyilatkozatot, hogy soha senkinek nem beszélnek életük három legrettenetesebb esztendejéről. A tanúságtétel volt rabok közül számosan részt vesznek majd a forradalomban, és sokan menekülnek el az országból leverése-kor. Az itthon maradtakra gyötrelmes sors várt: segédmunka, szakmunka, éjjeliőrség – aki Nyu-gatra ment, általában fényes szakmai karriert fu-tott be. Nem szólaltak meg a film készítésekor még olyan élő, magas rangú, rettegett ÁVH-pa-rancsnokok, mint Péter Gábor, Décsi Gyula, Pi-ros László. Nem tudni, ők mire emlékeztek; a rendszerváltást követő években talán kényelmet-lenül érezték magukat – mint utóbb kiderült, fö-lőleslegesen.

1945 elején Magyarországon is megindult a háborús bűnösök és a fasiszta elemek fölzsámo-

lása – csakhogy a szovjetek által megszállt or-szágból a rendőrség az első pillanattól a mosz-kovita kommunisták kezébe került. A hatalmi harcban a rendőrség nagyon gyorsan külön ha-talmat szerzett: 1946-ban Péter Gábor vezetésé-vel megalakult a Belügyminisztérium Államvé-delmi Osztálya, '48-ban az Államvédelmi Ha-tóság (ÁVH), ez '49-ben a belügytől is függet-lenítve egyedül Rákosinak volt alárendelve. A kommunista hatalmi berendezkedés – a szovjet gyakorlat alapján – fokozatosan szélesítve in-dított támadást a „nép ellenségeivel” szemben: politikai koncepciók perek sorozatával, az összes demokratikus erő szétverésével, a mindenhová befurakodó „ellenség” fizikai elszigetelésével. Ipari méretekben hozott létre internálótáborokat, kényszermunkatáborokat, börtönöket – a hí-

Böszörményi Géza: *Recsk 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor*, Széphalom könyv-műhely, Budapest, 2006

szerző és elbeszélő. A jegyzetek (tanulmány egy-ben) egy külső nézőpontot is képviselnek, nem szólva arról, hogy az ott megidéztettek alakjain keresztül is más-más aspektusból láthatók az ese-mények. Mindez igényt mutat a történelmi igaz-ság, igazságtétel iránt, melynek egyértelmű nyo-mai Szöcs költészetében is fellelhetők. Karaká-nul összegzi a tényeket, közben finoman érzé-kelteti, hogy bár igényünk van a legendákra, hő-sökre, nem árt szem előtt tartani a tényeket, fel-kutatni azokat, szembenézni azokkal.

Szöcs Géza olyan embereket jelenít meg, akik nem akartak hősök lenni, csupán szabad, jobb életre vágytak, más létminőségre vagy egysze-rűen lelkiismeretük szerint cselekedtek. Egyik jegyzetében utal az ismertek és ismeretlenek ver-seire, arra az emelkedett, példa nélküli pillanatra, amikor „a nemzet kollektív lírai éneje hirtelen el-kezdett minden korlátozás nélkül beszélni.” Ez az, amit nem szabad „feledni”, ahogy Nagy Gás-pár írja. A vízszintes emlékmű, mely masszív alapokon áll, a szabadságról szól, s „ki ilyen le-vegőt szív / nem tud aludni többé / se nélküle, se tőle, / virrasztva él...” (*Születésnapomra*). Az in-dividuum létminősége, szabadságtudata kihát a szűkebb, tágabb emberi közösségre is. Éppen ezért igyekeznek a mindenkor hatalomra törekvő emberek, embercsoportok irányításuk alá vonni azt ideológiai agymosással és/vagy fizikai erő-szakkal. Ezért ismételtetik agymosásként a ha-zugságot, hátha egy idő után igazságnak tűnik majd. S mivel „mindenki szabadon választhat magának múltat”, ügyelni kell arra, hogy miként a zárt közösségek hagyományrendszerében, úgy a tágabb közösségek kulturális emlékezetében is működjön az a közösségi „szűrő”, az az értel-mezői, továbbkötői magatartás, amely hosszú-távon eldönti, mi igaz, mi hamis, mi érték, mi nem az. Ezért sem mindegy, hogyan élünk, ho-gyan emlékezünk. Az a hazánk, ahogy élünk. „Haza magasban és mélyben” (*Születésnapom-ra*).

EKLER ANDREA

Recsk, a magyarországi Gulág

resebbek: Délbuda, Kistarcsa, Kazincbarcika, Ti-szalók, Recsk –, köztük a legrettenetesebb a recs-ki ércbányára telepített, haláltábornak nevezett láger volt, melyet 1950-ben kiváló szociálde-mokrata munkásokkal építettek föl, akik aztán maradtak is a szögesdrótok mögött. Az ÁVH ál-tal szovjet mintára üzemeltett láger mintegy más-félezer foglyával nem kellett elszámolniuk az öröknek, a kínzás, az éheztetés, a megrokknásig hajszolt fizikai munka megtette hatását.

Böszörményi Géza, maga is volt recski rab, megőrizte kívülrálását. Narrátori kérdései szigo-rúan a tényekre, eseményekre szorítkoznak. A film (és forgatókönyve és teljes [írott] hang-anyaga) – monoton következetességgel, laza tem-atikák köré szervezve idézi fel az eseményeket a táborba való bekerüléstől a szabadulásig. (1953 őszi Nagy Imre osztatja fel majd a légereket.) Szegényparasztok, arisztokraták, ipari munká-sok, költők, volt diplomaták – a társadalom teljes keresztmetszete reprezentálva volt. Gábori György, aki túlélte Dachaut, azt mondja, a rákosista börtön rosszabb volt a nyilasokénál, a recski láger Dachau-nál.

Volt ávós, aki Recskben összeroppan. A több-ség azonban szadista vadállatként legalantasabb ösztöneit élte ki a rabokon. De csak a volt fog-lyok emlékeznek a gúzsbakötésekre, a brutális verésekre, a kínzásokra, az alattomos, megalázó büntetésekre. Az ember elálatiasodására a 20. század közepén, az ész századában, pár évre Auschwitz után.

Recsk egyike a század rettenetes népellenes büntényeinek. Recsk akkor is szimbólum lenne, ha Böszörményi Géza nem forgatja le a filmjét. Recskre emlékezni annyi, mint szolidaritást vál-lalni az áldozatokkal, annyi, mint osztolni embertársaink fájdalmában. Ez nagyon nagy do-log, és nekünk – tulajdonképpen – nem kerül semmibe.

PÉCSI GYÖRGY

A mű sorsa különleges. Faludy György az ötvenes évei derekán írta regényét. A textus 1966-ban megjelent angolul: egy, az irodalomban még átutazónak is alig mondható hölgy, nevezett Flora Papastavrou tolmácsolta silányul a kereszténység szétáradása idején, a 4. század hajnalán játszódó cselekményt. Illetve azt is alig – nemhogy a szerző nyelvi fordulatait, beszédmódjának egyediségét. A magyar kézirat elkallódott, a könyv feledésbe merült. Orbán János Dénes, Faludy íróként és irodalomtörténész-ként sem utolsó fiatal famulusa figyelt fel rá évtizedek múltán. Eric Johnson, a hűséges titkár előhalászta az egy szem maradék példányt. Szőcs Noémi Imola nyers-magyarra fordította a pocsek angolt, OJD a megérzett-rekonstruált Faludy-magyarra az egészet. Végül „a szöveget átnézte és jóváhagyta” maga Faludy György. Ennyi. Ha ennyi, s ha éppen így. Mérget rá, hogy az eredeti egyszer még megkerül, s akkor néhány filológusnak, szakdolgozatrónak gyöngyélete lesz.

Tagadhatatlan, hogy a többszörös – de legalább kettős – autorizálás miatt a főszereplő nevére elkeresztelt *Karoton*-nak van némi kentaurjellege. Ez a nemes, érdekes, istenek verte lény metaforikus funkcióban fel is bukkan a könyv lapjain, mintegy szimbolizálva a kor ideológiai forgatagosságát s a „bölcs” viselkedések egyikének mintáját. Justinus, aki a jobbakképviseleje a számos esendő, gyenge és hitvány, tévelygő, cinikus és közömbös alak sokaságában, hozza példának a thébai erdő kentaurját, „amelyik lónak vallotta magát, midőn embereket toboroztak, és embernek, midőn lovakat”. A regényt az alábbiakban, nem minden gond nélkül, Faludy regényének valljuk (más prózai alkotásai, költészete, s főleg világszemléleti jegyek és jellemző – leginkább szkeptikusságra és iróniára valló – motívumok alapján, de határozottan rögzítjük: Orbán János Dénes az adott kereteken belül nagyszerű munkát végzett. Szavai, mondatai képesek a Faludy-mimikrire, s a dallamba csupán annyit énekel bele a saját lírájának, epikájának kottájából, amennyi színezésként nem is jön rosszul. Csak helyenkénti szóismétlései vallanak sietségre vagy figyelmetlenségre. A 13. oldalon három sorban háromszor fordul elő a *vezetni* ige: utcák biztonságra, Karoton zsákutcába, lépcsők ma-

Iső kijelentés: a rendszerváltás utáni, múlt-ról beszélő kritikák, értelmezések jelentős része fordított logikával, a szocreál ideológia inverze mentén haladva szólal meg a Kádár-korszak művészetével kapcsolatban. Ha valamit a múltban politikai okokból tiltottak, azt ma művészi és kulturális szempontból értékesnek tekintik. Második kijelentés: a kádári konszolidáció során Magyarországon gyakorlatilag megszűnt az írásbeliség – a hatalom nem szeretett írásos nyomokat hagyni a nyilvánosságban a kényesebb ügyekkel kapcsolatban, az értelmiség pedig szintén biztonságosabbnak tartotta a szóbeli érintkezést. Ezért is nehéz a megjelenet, kétértelmű és/vagy redundáns, áthallásos szövegek alapján beszélni a korszak művészetéről. Amikor egyáltalán nekilát valaki erről az időszakról beszélni.

A két kijelentést Rajk László teszi *Amikor a folyó belép, ahelyett, hogy lábjegyzetben maradna* című esszéjében. A Rajk-írás abban a *Művészet és hatalom* című kötetben olvasható, amely egy 2004 októberi, József Attila Kör és Petőfi Irodalmi Múzeum által szervezett konferencia anyagát gyűjti egybe.

Kétségtelen, hogy a jelenlegi kritika és művészettörténet-írás nehezen találta, találja azt a nyelvet, amelyen a Kádár-korszak tapasztalata megszólaltatható és jelentéssé tehető, különösen az olyan generációk számára, amelyek már egy más történeti-társadalmi környezetben szocializálódtak. Pedig lassan láthatóvá válik, hogy a jelen és a közeljövő (generációs és nemcsak generációs) konfliktusai az előző korszak tapasztalatainak átfordíthatóságához, hasznosíthatóságához kapcsolódnak. A két Rajk-kijelentést pedig azért tartottam fontosnak kiemelni, mivel a kötet, amelyben olvashatóak, olyan jeleket tartalmaz, amelyek arra utalnak, hogy a felvetett problémák meghaladhatók: kialakulóban van a korszak megközelítésének az a gyakorlata, amely nem a vizsgált korszak logikájának inverzét al-

Mint egy örvény

gasba... Az ilyesfajta gyomosodásnak elejét lehet venni.).

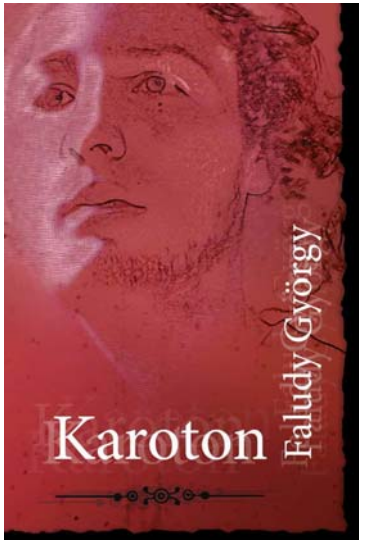
A történet az egyértelmű időjelölések feltűnő kerülésével, egyben a történelmi pillanatok mármár kimerevítően precíz datálásával teremti meg a viszonylag rövid periódust – a címszereplő kamasz- és ifjúkorát – felölölő áramlásának szuggesztív temporalitását. „Azon a napon, amikor Cleanort eltemették, ezerhatvanhárom évvel Róma alapítása után, december huszonkilencedikén, negyvenkét gálya hajózott be a kikötőbe, Valerius Maximus Daia császárral és udvarával” – lapozunk rá egy alfejezet kezdésére. Ennél hívebben nem is lehetne krónikázni a fikcionalitást, ám még a történelemben járatos olvasónak is gyors fejszámolást kell végeznie, továbbá előásnia emlékezetéből a megveszekedett keresztényüldöző Daiát, az imperátorokban, császárokban olyannyira bővelkedő, véres esztendőket mellé- (a könyvben majdhogynem fő-) figuráját. Másutt: „Hét év telt el antiokhiai Lukiánosz, a teológia és filozófia mesterének hatvanadik születésnapja óta...” Az elő- és utóidejűséget finoman manipuláló időkezelés Karoton fejlődés-regényét megfosztja linearitásától, szilárdan érzékelhető állomásaitól, s az elmosódásban ábrázolja a sorsot, mely csődjé ellenére sem írható le a fejlődésképtelenséggel. Faludy hősei és epizodistái rengetegszer rákérdeznek az időre, keresik önmagukat és egymást az időben, az időt (egyikük-másikuk sejtje: ama nagybetűset) önmagukban és bomlékony, romlékony közösségeiben.

A főleg Alexandria városához – s vele a Nagy Sándor-személyiség gordiuszi módra át nem vágható teljes problematikájához – kötődő regény legfontosabb idő-tézisei ugyanúgy a hamis-tudat termékei, ahogy a krokodilszemű Daiától a fehérmájú Dorionon át magáig (a vörös haja miatt ekként nevezett) Karotonig szinte valamennyi karakter nagyobb szabású elképzelése, rövidebb vagy hosszabb távú életterve a tévesztettségnek adózik. A – kell-e mondanunk: politikai, vallási bosszú következtében – hamarosan

a krokodilok étkéül szolgáló, önelégült Poszokhász prefektus azt fejti ki Karottonak: „Tudod, mit fedeztem fel? Ötven évvel ezelőtt minden ezer alexandriai közül kilencvenkettő volt keresztény, négy évvel ezelőtt pedig kilencvenhárom. Győzni fogtok. Érted, amit mondok? Ebben az ütemben húszezernégyszáz év múlva ti lesztek a többség!” Ennyit a történelemben élés adta éleslátásról. Ennyit az ideákra voltaképp barátságosan legyintő regény múlt-, jelen- és jövőképről. Ennyit a *Karoton*-ban körvonalazódó Faludy-historizálásról, melynek az előbb említett három időtérrel szemben inkább csak folyamatos jelene van. Karoton úgy tudja, és szegényenli, hogy a nő, a paráznság: örvény. Ám ehhez képest micsoda örvény az a *tempus praesens*, amelyben a nő, ő, és mindenki forog.

A történelem tehát nem csemege, noha az író elképesztően dúsan találja. Kissé sok is a fogásokból, az ízekből. Faludy a kurtább *Második* részben az addigi narrátor helyett új beszélőt juttat szóhoz (Alexiast, a költőt), egymás mellett, illetve egymásban bevezeti a naplóformát és a klasszikus dialógus imitációját, végül nagy belső monológot biztosít a legalább a tárgyilagos önkritikára képes főhősnek („...az angyalok nem hallják a hozzám hasonlókat”). Akármily szépen poetizálódik a karotoni program (egyes szavakból, talán Orbán János Dénes roppant visszafogott nyelvi modernizációjából eredően: a karotoni projekt) csalítja végén a lebegő, fonák köztesesség, eddigre már félig-meddig szem elől veszítettük a vereshajút, annyi epizodista követelődött a színre (és többségükben milyen nagyszerűek!). A szálak tucatjával sodródnak. Egy részük fölöslegesen, elcsomóztatlanul, elvágatlanul.

A mai magyar olvasónak, aki 2006-ban olvas, a *Karoton* akaratlanul is referencia Spiró György *Fogság* című, tavaly napvilágot látott nagy művéhez, függetlenül attól, hogy a két opusz cselekményideje között nagyjából kétszázötven esztendő az időkülönbség. Az összevetés mélyebb szándéka nélkül tudatjuk: Faludy Spirónál ke-

Faludy György: *Karoton*, Alexandra Kiadó, Pécs, 2006

délyesebben fogja fel a kegyetlenkedéseket. Az erotikus betétek száma relatíve nagy, intenzitásuk azonban a szépségükben, s nem részletező vagy nyersen verbális cselekményességükben rejlik. Nő és férfi, férfi és férfi szerelmi jeleneteire nem is vesztegetjük a papírt. Újszerűbb az önismereti maszturbáció említése, extrémebb a macskákkal való üzekedés karmolás nélküli kivitelezésének gyakorlata, melyet egy odulakó útmutatásai nyomán lehet elsajátítani.

A cégérét az ellentétéssel felfestő fülszöveg szerint „...kedvünkre kóborolhatunk a történelem, a politika, a filozófia, a teológia, az ezotéria, a lélektan és a költészet labirintusaiban”. Maga a regény – könnyed eleganciájával, piktori fényeivel és árnyaival, elmés epizódjaival és strukturális megoldatlanságaival együtt – ép-penséggel arra int: semmi kóborlás. Csak labirintus.

TARJÁN TAMÁS

Gyakorlótér

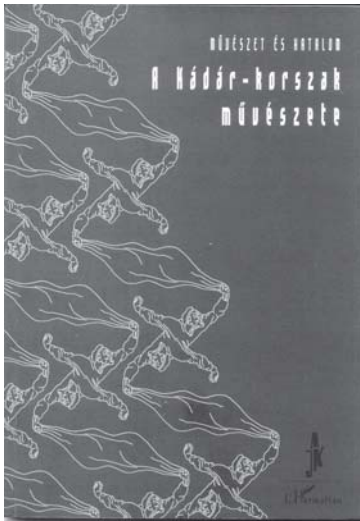
kalmazza, hanem láttatni képes egyrészt a Kádár-korszak „idegenségét”, amely révén a mai vizsgálódás szempontjai elkülönülhetnek a vizsgált jelenségektől, másrészt viszont analógiák, hasonlító hatalmi összetevők felbukkanása is jelezhetővé válik. A forráshasználatban is egyre inkább látható az elmozdulás a korban nem nyilvános anyagok beemelésével.

A konferencia szervezőinek és a kötet szerkesztőinek nem lehetett céljuk valamiféle szintézis megalkotása, arra viszont láthatólag tudatosan törekedtek, hogy minden művészeti ág felbukkanjon valamilyen összefüggésben. Irodalomról, irodalmi intézményekről Ständeisky Éva (Hatalom és irodalmi elit a hetvenes években), Szolláth Dávid (Galgóczi Erzsébet szerepdilem-

mái), Sári B. László (1956-reprezentációk a nyolcvanas évek prózájában), Szirák Péter (Zsidósággal kapcsolatos témák megjelenése a hetvenes-nyolcvanas években), Kukorelly Endre (Hatvanas évek irodalmi folyóiratai), képzőművészetről Rajk László (A visszapihlantás lehetőségei, problémái) és Sasvári Edit (Az 1977-es „disszidens” Velencei Biennále), színházról Jákfalvi Magdolna (Alternatív törekvések a Szegedi Egyetemi Színpad és a Kassák Klub munkájában, ezek folytatódásai később, más keretek között), filmről Müllner András (Erdély Miklós: *Verzió*), illetve Varga Balázs írnak (A hatvanas évek néhány betiltott filmje – Makk Károly, Kósa Ferenc, Bacsó Péter). Az utolsó három írás a Kádár-korszak tömegkultúrájának néhány jellemzőjét világítja meg, Tordai Bence a korabeli kultúraparatózus és az értelmiség tömegkultúra-képet foglalja össze különösen izgalmas módon, Apor Péter a korban népszerű, de nem mainstream történelmi regényeinek történelemkonstrukcióit vizsgálja, Szőnyi Tamás pedig egy fikatív (saját előadásáról szóló) besúgóji jelentés nyelvén írja meg, milyen törvényszerűségek tapasztalhatóak a hatvanas–hetvenes–nyolcvanas évek könnyűzenei/alternatív zenei kultúrájának megfigyelését, betiltását tekintve.

Nem könnyű kis terjedelemben bármit is külön kiemelni a kötetből, inkább csak általánosan utalnék arra az alaphangvételre, amely meghatározó a kötetben, akár a fiatalabb, akár az idősebb szerzők megközelítéseiről van szó.

Az elemzések általában visszafogottak az esztétikai ítéleteket tekintve (az egyik tanulmány jegyzetben meg is fogalmazza: „a munka célkitűzéséből adódóan nem foglalkozik esztétikai kérdésekkel”), nem értékelni, hanem megérteni kívánnak, háttérmechanizmusokat láttatnak, olyan szerkezeti, vagy első látásra meghökkentő

Művészet és hatalom. A Kádár-korszak művésze. Szerk. Kisantal Tamás – Menyhiért Anna, JAK – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005

ideológiai összetevőket villantanak fel, amelyek a korszak hivatalos kultúrájának következtelenségeire, bizonytalankodásaira is rálátást engednek (például a tömegkultúra megítélését vagy egyik-másik film vagy zenekar betiltását tekintve). A problémát, amit Rajk László a Kádár-korszak kultúrájának szóbeli jellegével kapcsolatban vet fel, levéltári anyagok, ügynöki jelentések vizsgálatba való bevonásával, magánjellegű anyagok, levelezések ismertetésével hidalják át a kutatók (Szolláth Dávid Galgóczi-tanulmánya például leveleket idéz számos helyen, s a levelekből kirajzolódó, magántérben megformált szerepet veti össze a nyilvánosságban játszott szerepekkel, Tordai Bence, Szőnyi Tamás és mások párthatározatok, besúgóji jelentések alapján vonnak le következtetéseket).

Hasznos bevezető tehát a JAK-füzetek 139. darabja a Kádár-korszak művészetébe, és bár inkább csak részproblémákról beszél, olyan lehetséges kiindulópontokat kínál további kutatások számára, amelyek akár a problémafelvetések irányát, akár a célravezető módszereket tekintve válhatnak modellértékűvé a továbbiakban. A tanulmányok jegyzetanyagából látható: egyelőre kevés ponton találkoznak a különböző szerzők, különböző művészeti ágak módszertanilag és a korszakról szóló szakirodalom szempontjából, annak ellenére, hogy szemléletmódjuk, intuícióik nem térnek el radikálisan egymástól. Szakmai konszenzus tehát van, és még sincs. A művészettörténeti kutatások képlekeny, mozgásban levő területe ez, ahonnan még várható néhány meglepetés.

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Ha szem előtt tartjuk Bogdán László legutóbbi verseskötetének alcímét – lírai napló 2003–2005 –, akkor indokolt talán a *Sejtelek* című verséhez fűzött észrevételekkel, a magyar lírai szöveg hagyományba illeszthető kapcsolatok felelevenítésével indítani a recenziót. A költő egy megállásra készítő életkorba, ötvenötödik évébe lépve a búcsúzó Arany Jánosra gondol, *Sejtelek* című négy sorosát választja megszólalása ürügyéül, s az abban foglalt állításokat („Köt engemet a jó Isten kévébe, / Betakarít régi rakott csúrébe, / Vet helyemre más gabonát cserébe.”) ellentétükbe fordítva alkot átiratot, tulajdonképpen új szöveget hoz létre ezáltal. „Életem ötvenötödik évébe, / nem köt engem a jó isten kévébe, / bé sem is rak régi rakott csúrébe, / új gabonát sem vet értem cserébe.” – írja Bogdán ama megállásra készítő esztendőben. Maga a költő különben életének ezt a pontját feltételes megállóként aposztrofálja, rezignáltan, jó adag keserőséggel tekintve vissza és előre: „Ötvenöt elmúlt. Mi jöhet még? / A sivatag is körém zárult. / Másképp is történhetett volna? / ... / Hát ez lett belőlünk. Ne nézz rám!” (*Feltételes megálló*) Bogdán *Sejtelek* című verse viszont nemcsak úgy mond átirata, illetve korrekciója az Arany-versnek, hanem a sajátját szonett terjedelművé bővíti, és ezzel egy újabb, a lírai én hangulatát tovább ecsetelő résszel az iróniát lopja be a maga versébe, azt az alakzatot, amely az egész kötettől sem idegen, habár az elégikus és tragikus hangvétel az uralkodó.

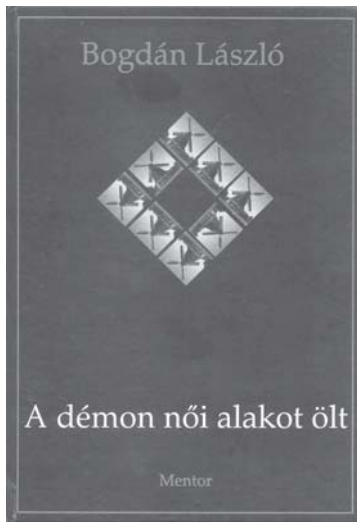
A költőnek a szövegirodalom melletti opciójáról tanúskodik ez a vers, továbbá egy állandó szellemi készenlétről, minek köszönhetően újból és újból „megszólaltatja” a múlt irodalmát, amely egy irodalomtudós szerint különben is csak a jelen irodalmában él.

A versben és prózában ugyanolyan intenzitással szóló, széleskörű kulturális áttételeken keresztül megnyilvánuló és nagy erudíciót tanúsító Bogdán közvetlenül is vall most erről az életmódot meghatározó alkotói habitusról, amint egy barátjának dedikált versében írja: „Versről versre sodor / napjaim hordaléka. Didergek valahol / egy regény útvesztőiben.” (*Útvesztő III*). A „napjaim hordaléka” szó szerkezet foglalt ugyan a magyar irodalomban (A napok horda-

léka formában Déry Tibor könyvcímmé emelte), de arra feltétlenül alkalmas nyelvi eszköz, hogy érzékeltesse azt a kijelentést, hogy: „Nem élek, csak írok!”

Ízelítőt ad Bogdán kötetnyi verse abból a tapasztalati valóságból és a lírai énré ható szellemi-kulturális impulzusok sokaságából, amit megélt vagy megélhetett egy kisebbségi magyar író a diktatúrában. S mindezt, a nyolcvanas évek „kietlen világát”, a „kóros unalom országát” a költő a 2003-as év „kilátójából” nézi és értelmezi (vö. *A Kopacz Attila-képtár*). Amit tehát a „napjaim hordaléka” takar, az a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveinek egy későbbi időpontból felidézett tapasztalati valósága, de ebben a folyamatban az 1989-es politikai fordulatot követő évek „szép új világa” is ihletadó (!) tapasztalatokat kínált a lírikus Bogdán számára.

A kérdés ilyen irányú megközelítését maga a költő kínálja kötetnyitó versének zárásaként, amikor is a lírai retrospekciót, a nyolcvanas évek riasztó külső (város)képeit, valamint a fe-

Bogdán László: A démon női alakot ölt. Lírai napló 2003–2005, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006

Óhaza, ó-ország

ragadtatta. A tizenhárom részes, közel ezer soros versciklus lényegében ezeknek a laza asszociációknak a gyűjteménye. Az így feltárolt, a kamera mögött állók számára talán semmit sem jelentő, filmszerű képek, afféle kimerevített filmkockák finom iróniával jelenítik meg a stáb közepén egyre magányosabbá váló költőt, akinek az egyetlen biztos pontot saját művészetének ereje jelenti: „ilyesmiket szép / szép ilyesfajta költészetet csinálni” (96.).

A kötet terjedelmének mintegy ötödét kitevő címadó versciklus azonban nem annyira a rotterdami történettel, hanem az *Ómama* című vers furcsa, a fikciónak a valóságot befolyásoló erejét illusztráló utóéletével foglalkozik. A beszélő előbb csak rácsodálkozik a vers olvasóinak reakcióira („igaz hogy ómamád anno ducamnál / játszott egy holland krimiben” – 109.), majd nevet rajtuk, hogy aztán a költészet hétköznapi jelenlétével kapcsolatos következtetésekre jusson. Azáltal, hogy az „Ómama” szó egyszerre jelöli a dédnagymamát és a róla szóló verset, nem csak az életrajzi elem kerül be a versbe, hanem a fikció is részévé lesz a valóságnak. Gondosan eltervezett, hogy a kötet voltaképpen főszereplője és tárgya, a mamuszos, félvak Ómama néhol – ahogy illik – a konyhában, pléteknő mellett vagy a kiskonyha padlóját súrolva, néhol a gengszterfilmben beillő látomásban tűnik fel, máshol viszont egy almárium fiókjában száll meg a szelleme, hogy ki-kiszóljon a dédunokának – ugyan, legyen már egy kicsit figyelmesebb.

Mert hogy milyen is ez a költészet, mely olyan „szép mint amikor nem mondunk semmit” (30.)?

Különös ismertetőjegye a központozás nélküli szabad vers, melyben a prózára emlékeztető, sodró lendületű szöveget a metaforikusság, a motívumok sűrű hálójá és a különösen kedvelt ismétlődő szerkezetek teszik líraivá, versszerűvé.

nyezetettség és szorongás érzéseit és azok ki-váltóinak „alanyait” („egyenőltönyös, veres nyakkendő, kék szemű férfiak”) felidéző költemény a közelgő politikai változást jelzi előre, s erről az előrelátott jövőről, immár „2003 kilátójából”, mint a lírai én által megélt jelenről mondja ki csalódottságát a költő: „Az idő méhében már készülődik a változás. / Hamarosan eljön a szép új világ ÉS ILYEN LESZ!” (*Még hallani azt a hegedűszót*). Tovább él a bukott rendszer tehát mind a látható, külső világ terein, mind a mélyben, az emberek reflexeiben is.

A felidézett múlt és az írás jelene közötti síkváltások, időjátékok és valamiféle „egyidejűség” kimondottan is jelen van a tárgyias leírásokban: „Rossz arcú, zavart tekintetű, rosszul öltözött, / örökké rohanó emberek. (...) / Akárcsak ma. Kavarja a szél a port látó szemünkbe.” A rendszerváltás utáni átmenet megnevezésére különben másutt is a „szép új világ” negatív utópiáját felidéző toposzt használja Bogdán ebben a kötetében (lásd *Az ős patkány*, *Az égi harapófogó*).

A felidézett múlt legtávolabbi pontját a „hetvennégyes nyár”-ban jelöli meg a visszatekintő lírai alany, amikor „minden szebbnek tűnt, s minden megvolt” (*A hetvennégyes nyár*). Az időben szabadon vissza- és előre utazó emlékező én szól ebben a versben is, mivel tudja és tudatosítani kívánja, hogy az édeni állapotot („minden megvolt”) követték a mostoha körülmények, amit hangsúlyoz is a „Mi várt, úristen?!” felkiáltással.

Egy mögöttünk tudott, de hatásában jelen lévő monstruózus társadalmi-politikai rendszerrel való írói leszámolás zajlik ebben a Bogdán-kötetben, amelyre a líraiság minősítés helytálló, de a naplóműfajba való sorolást inkább csak idézőjelbe téve tudnók ajánlani. Egykori barátok, eszmetársak, írók, művészek alakját eleveníti meg Bogdán („Hát az árnyakat / idézgetem. Itt van Zsiga, Ferkó, Dani, Imre, Előd, Gerzson.”), tűnt szerelmeket, a kiszolgáltatott ember helyzetét idézi meg mondhatni elbeszélői technikákat alkalmazva, de a zeneiség, a versmérték, a változatos ritmus- és rímhasználat (igen gyakoriak a belső rímek is!) terén virtuóz teljesít-

ményt mutatva, amikor már alig érződik a keresettség (talán csak a *hold-kobold* rím ismétlődik a kellesténél gyakrabban!), sokkal inkább a magával ragadó spontaneitás és elegancia, s amikor a természetes élő beszéd és a kötött versbeszéd között szinte teljesen eltűnik a határ. (Ha egyetlen verset kellene példának adnom, a *Középkori metszetet* választanám.)

Két korszak, egy rendszerváltás előtti és utáni lírai újraélése, illetve az írástudó helyzetével való számvetés, az írói identitáskeresés könyve ez a Bogdán-kötet. A lírai alany két pólus között látatja magát, így téve kísérletet az önértelmezésre. Egyik oldalon az egykori erdélyi kisvárosi asztaltársaság szellemének és hangulatának, aztán művészbáratokhoz fűződő, továbbélő kapcsolatoknak és szerelmeknek az emléke tér vissza a versekben, másik oldalon viszont a diktatúrában mindennapos üldözöttség, a mindent elveszejtő honi viszonyok és a hazátlanság riasztó képei azok, amelyektől nem szabadulhat a lírai én. Csak úgy sorjáznak a nyomasztó víziók és feloldhatatlan kérdések: „Befagy az erdélyi mocsár. A tőzeg senyvedő öröktüze / nem tudja megolvasztani a közőnyt. (...) Égre költözik a remény. Hideg van. (...) Menekülök / a mocsár síkos jegén. Ki vagyok? Beszippant-e a lép?” (*Bak hava*).

Az identitáskeresésnek és önértelmezésnek irodalom- és kultúrtörténeti távlatot ad, új dimenziókba helyezi ezt a költő azáltal, hogy szinte észrevétlenül szövi át kötetét Ovidius-élményéből keletkezett, mintegy kéttucatnyi emlékezetes átirattal, egyetemes összefüggésbe helyezve ezzel az eljárással az írástudó mindenkori helyzetét. „Barbárok közt egy római” – mondhatta volna a számkivetett római költő, aminek a kései utód általi kimondása különben még mindig érvényes, és távolról sem alap nélküli. Az európai kultúrtörténetben ilyen szempontból is van tehát – negatív töltetű – folytonosság.

BORCSA JÁNOS

tikus, mágikus és nyelvi hátterénél is elidőzhessen. A versekben ugyanis a véletlenek mindig valamilyen nehezen felismerhető törvényszerűség részei, magyarárnak konkrét okuk és céljuk van. Az erre rávilágító összefüggések, az értelemkeresés a versek egy újabb fontos célja. És minthogy ebben minden apróságnak jelentősége lehet, Tolnai igyekszik is mindenre odafigyelni, minden apró részletet rögzíteni, például illatokat, régi tárgyak és korhadó fák helyét, futó találkozás tényét. Így válnak aztán a napi hírek egyetemes filozófiai struktúrák részévé, a NATO-bombázás egy mitikus újjászületés és megújulás kezdőpontjává, vagy a kergemarcha-kór a teheneket és bikaborjukat ábrázoló múzeumi festmények felértékelőjévé. De igazán szép rész az is, mikor Hágán átutazó íróval együtt azt figyelhetjük, vajon feltűnik-e a börtön ablakában az ott fogva tartott „elnökünk”, M., azaz Milosevics, vagy amikor M. halálának hírére, a maga természetességével és bizarrságával, Rembrandt *Dr. Tulp anatómiája* nyer új, mai jelentéseket a beszélő számára.

Tolnai „háború utáni” költészete mindazonáltal egyre kevesebbet foglalkozik az egykor Jugoszláviának hívott ország már-már apokaliptikus hanyatlásával, és egyre többet a helykereséssel, az új kulturális és földrajzi határok közti önmeghatározás lehetőségeivel. A veszteségek említése itt inkább csak arra hívja fel a figyelmet, hogy különös törődést érdemel mindaz, ami nem elveszthető. Ilyen például az Ómamák emléke, a saját, nehezen megszerzett tudás és az utódok, a gyerekek sikerei. Ezekről lehet a kötetben megjelenő sivár, reménytelen, pontosabban önáltató reményekkel teli világ legalább egy-egy pillanatra otthonos.

BEDECS LÁSZLÓ

Tolnai Ottó: Ómama egy rotterdami gengszterfilmben, zEtna, Zenta, 2006

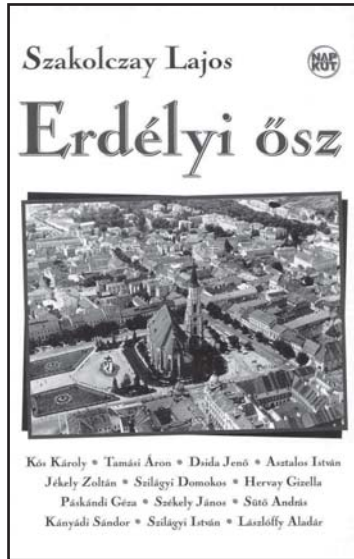
Lótó-futó gyarmatügyi előadó

Az ősz a betakarítás ideje, s ezt – fényképek igazolják – az ősz szerző is számon tartja: úgy cselekszik, mint aki feltárta készül, termése szemrevételezésére, mérlegre tevésére. Újra közszemlére bocsátja hát java írásait, korábbi kötetekben már közreadott tanulmányait, esszéit, kritikáit. Az *Erdélyi ősz*, ez a terjedelmében is tiszteletet keltő könyv jórészt ismét azt tárlja tehát, amit annak idején a *Dunának, Oltnak* (1984), a *Kötél homokból* (1994) és *A csavargó esztétikája* (1996) vagy a fűlsovegen 1898-ra datált *Ötágú sípkínált*. Ami különbség, eltérés van, azt, mint mindig, az idő hozta magával: a hajdan a maguk alakulásának, változásának folyamatában vizsgált életművek többsége végleg lezárult – az ősz az elmúlás évszaka is, az életidő végeességére is figyelmeztet. A könyvben megidézt, hol személyes élményekkel, emlékekkel is élénk állított, hol pedig inkább csak a műveik elemzése révén felsorakoztatott tizenhárom alkotó közül csak négyen élnek már. S az is az idők változására vall, ahogy a maga magatartását, érdeklődését és felfogását lépten-nyomon a „csavargó”-éval – értsd: a különböző művészeti ágak, műsák között szabadon kóborlóval – rokonító Szakolczay hozzájuk, az ő „őszikék-korszakához” viszonyul. Pályájuk állomásait figyelemmel is kíséri, meg nem is: Kányádi Sándor nagyszerű „felemás” ősi verseire, bravúros kompozícióira korábban bizonyosan felhívta volna a figyelmet, Szilágyi István *Agancsbozótjáról* se igen feledkezett volna el, továbbá aligha hagyja meg a *Hollóidő* amúgy méltányos elemzésében az ábrázoló kedv megcsihadására és a szerkezet szétválására vonatkozó észrevételeit. A szeretetteljes bírálóat Lászlóffy Aladárt is eléri, ami helyénvaló, csak a köztölt két esszé megírása között eltelt idő távolsága meglepő: mintha a figyelem lankadásáról, a kritikus kedv megcsihadásáról adna hírt. S ennek lehetséges oka, magyarázata is ott dereng a könyv legterjedelmesebb, monográfia-számba vehető fejezetében, a Sütő Andrásról írottakban: *Égő házban nem fűsülködni kell, hanem tüzet oltani* – ugratja ki már egy cím is azt a kendőzetlen véleményét, amely a népi írókéhoz hasonlatos szerepnek, a közösség-kisebbség szolgálatának nyilvánvaló leértékelése miatt mind indulatosabb. A posztmodern nyelvjátékaitól föltüzesező blablákat emleget, a politika-irodalompolitika

hőbörgőire céloz – s ha neki illene megválogatnia a szavait, még inkább elvárható ez azoktól, akik illetékeseknek érzik, tudják magukat válaszolni az *Erdélyi változatlanóságok* kapcsán föltett kérdésére: „Miféleakaratos nemzedékváltás történt, hogy Sütő... Romániában (Erdélyben) nem vagy alig kap hangot?”

Es hasonló a helyzet azokkal is, akik már nem is tiltakozhatnak az őket ért méltánytalanságok, a kisszerű viták miatt: ők éppúgy hiányoznak a magyar szellemi életből, mint a *Kolozsvári „úzenetei”* -ben első helyen emlegetett Páskándi Géza. De ahogy az ő abszurdoidjai hiányoznak a színpadokról, ugyanúgy nincsenek jelen Székely János filozófiai töltetű, magas röptű drámái, vagy még korábról, Erdély álomittas lovagjának, Jékely Zoltánnak az alkotásai sem. A sor, az *Erdélyi ősz* tablójáról folytatható Kós Károllyal is akár, Asztalos Istvánnal kiváltképp. Tamási Áron még csak-csak. A hiányzók közül azonban Dsida Jenőre, Szilágyi Domokosra és Hervay Gizellára tekintve is hosszú merengésre számhatjuk el magunkat: vajon hová jut önismertben és önszerveződésben az a nemzeti-nemzetiségi irodalom (s általában: a kultúra), amelyik nemcsak hogy nem vesz tudomást az értékeiről, hanem egyenesen fittyet hány rájuk, túllép rajtuk, mint egy mai korcsmán.

Hogy Szakolczay Lajos, a „végtelen vándorutak napszámosa”, ahogy frissen megjelent több mint négyszáz lapnyi másik kötetében, a *Kikötőben* önmagát nevezi, csillapulól lázzal vág neki a távolságoknak, ezt maga sem tagadja. Igaz, így is tekintélyes summa, csúcsos kazal, amit irodalomról és színházról, képzőművészetről és operáról összehord, magasba rak. Ironikus hajlandóságában, kedvvel foglalkozva azért saját magával is, olyan lóto-futó irodalom-történeésnek láttatja önmagát, aki – szemléletes képével élve – ha két fedőt összeütöttek valahol, mindegy hogy hol, színházban, galériában, tanácsteremben, csak lehetőleg a határon túl kellett lennie, Kassán, Kolozsvárt, Sepsiszentgyörgyön vagy Újvidéken, már futott. A jelenlétével akarta tudatni: nincsenek egyedül. Mára azonban – a

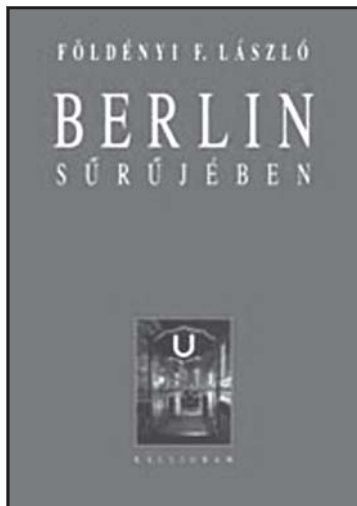

Szakolczay Lajos: *Erdélyi ősz*, Cédrus Alapítvány – Napkút Kiadó; *Kikötő*, Hungarovox Kiadó – Budapest, 2006

könyv nagyobb részét kitévő, 1981-ből és 1982-ből, valamint 1998-ból és 1999-ből való éjféli utáni jegyzetek, a címadó *Kikötő* egy pontja szerint – mind gyakrabban vetődik fel benne: mit akar igazából ezzel a rohanással legyőzni, kit megvigasztalni. Lisztes arcú bohócnak festi le magát, de tán csak azért, hogy szépítsen, enyhítsen azon a másik önportrén, amelyik a cirkusz világa helyett az állatok köréből vette a mintáit, imígyen: talán kihaltak azok – a kiemelések is tőle valóak – a *bivalyok*, hogy ne mondja, azok az „összmagyarságban” gondolkozó marhák”, akik naivitásukban azt hitték, a Trianon által megszabdalt ország kulturális vérkeringését fönntartani „szolgálat”. S akiket így is fogadtak egykoron – tanúsítóik a Szilágyi Domokostól származó dedikációk: egyszer „gyarmatügyi előadónknak” nevezte, másszor száguldó professzornak, ez utóbbi esetben megtoldva azzal, hogy „rettegő tisztelője”.

Egy város atmoszférája

is egyfajta mítoszpótlék?” Az esszéista a felvilágosodás jegyében történő, a múlt körültekintés nélküli elítélését és annak következményeit tartja aggasztónak. Okát többek között a „politikai correctness” fogalmához is köti, amely meglátása szerint végső soron az „emberi esendőségnek a tagadása”. Esszéi közül éppen ezért tartom kiemelkedőnek *A rombolás építészete* címűt, amely a Harmadik Birodalom művészetét vizsgálja, s apropóját a svéd rendező, Peter Cohen 1989-ben készült filmje adja, amely kapcsán a szerző remélte, hogy választ kaphat kérdéseire: milyen nem fasiszta gyökerei vannak a harmincas-negyvenes évek német festészetének, építészetének, irodalmának és színházának? A filmet kritizálva Földényi arra a következtetésre jut, hogy a fasiszmus olyan emberek csinálták, akik múlttal és hagyományokkal rendelkeztek, így a Harmadik Birodalom művészeté nem a semmiből született. Az *akarat diadalának* elemzése (*A birodalmi szépség bűvöletében* címmel) során megállapítja,

Földényi F. László: *Berlin sűrűjében*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2006

A német kultúra számomra attól olyan csábító, amitől persze annyira veszélyes is: hogy hatalmas rengetegként hamar magába szippantja azt, aki nem akar mindenáron ellenállni az élvezetnek. Hogy hajlamos elmosni az Én azon éles körvonalait, amelyek amúgy az európai kultúra nagy vívmányai és eredményei. De nem azért, hogy felszámolja az individuumot, hanem ellenkezőleg: hogy rávilágítson arra, hogy az Én mögött lappang valami más is, ami szélesebb, mélyebb és talán tartósabb is ennél: az, amit Nietzsche terra incognitának nevezett és a Maga elnevezéssel illette. A német kultúra meggyőződése szerint ezen a téren teljesített nagyot, s ez a nagy sajátossága. És változatlanul ebben rejlik nagy esélye és páratlan lehetősége – írja Földényi F. László *Berlin sűrűjében* című esszékötetében, amely a Németországban uralkodó szellemi és kulturális viszonyokról szóló írásainak gyűjteménye.

Bár esszéinek tárgya, kiindulópontja igen sokféle – egy fénykép, egy tér, egy festmény vagy film –, problémafelvetése mindig azonos: egy város múltja és jelene közti áthidalhatatlannak tetsző szakadék. Németországnak a második világháború utáni szellemi állapotára igaz az öszövegségi ige: „Az apák ettek egrest, és a fiak foga vásott el tőle.” A történelmi múlt fáradságos legyőzésére tett kísérlet, a náci múlt radikális megtagadása olyan küzdelem, mely elismerést érdemel, mégis ez a folyamat Földényinél más látószögbe helyeződik azáltal, hogy felismeri: történelmük e korszakának elutasítása az öngyűlölet élvezetéhez vezetett. Félreértés ne essék, Földényi nem az elutasítást furcsállja, hiszen nem győzi hangsúlyozni szükségességét, hanem annak önmarcangoló jellegét, mely végül tabuvá teszi a múlt megismerését és éppen a szembesülést hátráltatja. Amikor készül megnézni Leni Riefenstahl filmjét, *Az akarat diadalát*, mert kíváncsi rá, hogyan működött az egykori mítosz, akarata ellenére megbotránkoztat másokat: „...ez felébresztette bennem a gyanút: lehetséges, hogy az elutasításnak ez a szenvedélye, a saját német-ségükkel szembeni ilyen mély intolerancia maga

A legkevésbé sem skolasztikus áthárítás, ájult tekintélyelvűség azt mondani, hogy a költő, ha kajánkodott is, de fején találta a szöveget: a *Kikötő* szerzőjét egyaránt lehet rettegteni és tisztelni. Az utóbbi kiváltoja a feltétlen értékítéstelet, az, hogy – mint Csoóri Sándorról írja – nem tesz különbséget érték és érték között, hogy valóban el tud fogadni minden véleményt, ítéletet, még a fölfogásával, ízlésével teljesen ellentéteset is, ha – ő hangsúlyozza – megalapozottnak látja. S valóban, fölülről szemléli a szekértáborokat, vagy ha belülről, akkor azért, hogy itt is, ott is szóba elegyedjék a tagokkal. A Kassától kapott kéziratra éppúgy büszke, Fejtő Ferenc *Érzelmes utazását* éppúgy dicséri, mint amennyire vágya Illyés vagy Németh László lába nyomában járni. Hajnóczy Péter tehetségéről csakúgy meg van győződve, mint Balázs Józseféről. Örvend, hogy olvashatta Zalán Tibor „fürgetegesen nagy versé”-t, Géczy János remekléseit, de citálja Gergely Ágnes sorait, kóstolgtatja Buda Ferenc magyar nyelvi lakomáját is. Az alighanem rokonléleknek tudott Tölnei Ottó (no meg a művészete) nem kevésbé kedves a lelkének, mint a szintén újdéki, már halott Koncz István, és szinte sorban a többiek, Felvidéken, Erdélyben mindenütt. Ha van félnívaló az írásaiban, akkor az a szókimondó voltuk, nem egyszer nyers fogalmazásuk miatt lehet. Ahogy Rényi Pétert, a „hajdani kommunista csendő”-t szóba hozza, ahogy Tamás Gáspár Miklósról, a „túlméretezett” Erdély Miklósról, Ligeti György „túlhabosított” művéről, Kulcsár Szabó Ernő „zagyaság”-áról beszél, mind azt tanúsítja, hogy valóban nem ismer más tekintélyt, mint az igazságot. Szabadzájúnak látszik, holott csak az történik, hogy lótas-futás közben nem ügyel eléggé a szavakra, s azok túlfutnak rajta, néha az érzelmességig is.

MÁRKUS BÉLA

irodalmi gépezet”-et, amely felolvasóestek, ösztöndíjak, irodalmi díjak, könyvkiadás és jó értelemben vett propaganda révén nagy becsben tartatja íróit, s széles társadalmi megbecsültséget biztosít számukra, ám végső soron az eladhatóságot tartja szem előtt. „A legfőbb elvárás az áramvonalasság – akárcsak az autópárhban” írja, s ez szerinte középszerűséghez vezet, amelynek legfőbb jellemzője, hogy a művek nem süllyednek egy bizonyos esztétikai színvonal alá, de túl sem szárnyalják azt. A középszerű veszélye éppen természetéből adódik, vagyis, hogy kerül mindenféle igazságot, amely arra kötelezne, hogy feladja kényelmes pozícióját.

Esszéinek visszatérő eleme, a jelenkori kultúra transzcendencia iránti érzéketlensége, a metafizikától való tartózkodás. Idekívánczik Heidegger érvelése *A műalkotás eredetéből*: „a művészet lehetővé teszi az igazság kipattanását. A művészet, mint alapító megőrzés, létrehozza a műben a létező igazságát”. Így a művészet egy kitüntetett módja annak, ahogy „az igazság létezővé” vagyis „történetivé” válik. Ekképpen a művészet helye az igazság megkomponálásának színterévé válik, amikor mű születik, amikor az alkotók rátalálnak a maguk útjára, ezért a művészetet, mint az „igazság működésbe lépését” lehet meghatározni. Ezt próbálja megfogalmazni esszéiben Földényi, amikor az általa megbecsült és szeretett alkotókról szól, így Kleistről, Thomas Mannról, Rilke-ről, Heiner-ről, Hölderlinről vagy éppen Kafkáról s ennek hiányát érzékelteti a kortárs irodalomról írva. „Az igazság, amit az említett alkotók közösnek tartanak (...) olyasvalami, amiből az egyén részesedik – azt elszenvedi –, miközben a maga módján aktívan közre is működik a létrehozásában.”

ERŐS KINGA

Természetesen nem én fogok a színház ellen beszélni – gyakorló színikritikusként legalábbis furcsa lenne a kenyeret adó kézbe harapni. Nem, a Szigetre magára mint jelenségre, ahogy definiálni szokás, Közép-Kelet-Európa legnagyobb multikulturális dzsemborijára kívántam utalni a címmel. Merthogy a Sziget minden adottsággal rendelkezik ahhoz, hogy a földjén ne teremjen meg a színház. A teátrumban megkövetelt, bár ideálisabb körülmények között sem mindig létrejövő intimitásnak, az elmélyültségnek még a látszatát is nehéz létrehozni úgy, ha közben több, közeli helyszínről sztereóban hallatszanak át kisebb-nagyobb zajfoszlányok, a közönség egyes, túlbuzgó tagjainak kevéssé szórakoztató magánszámairól nem is beszélve (Frenák Pál szépséges szólóelőadásának fináléját például egy, a nézőtér közepén hangosan és hosszan telefonáló fiatalembernek „sikerült” tönkretennie). Amikor a szervezők összeállítják a Színház- és Táncsátor programját, egyéb kompromisszumok mellett talán éppen a hely szelleméhez való hűséges alkalmazkodás köti meg leginkább a kezüket. Az itt szereplő produkcióknak ugyanis számtalan, általában nem céltudatosan ide tartó, sokkal inkább egy-egy előadásra betévedő csoport igényét ki kell elégíteniük. (Valljuk be, a Szigeten nem a színházi sátor a legfőbb attrakció, bár jelentőségét jól jelzi, hogy a színélőadásokról külön programfüzet tudósítja a kósa vagy éppen céltudatos érdeklődőket.) Mindenkinek megfelelni lehetetlen, így a lehető legszélesebb körben elfogadható és élvezhető előadások szerezhetnek előnyösebb pozíciót a válogatáskor. Emiatt aztán a koncerteken megfáradt, színházművészetre kiéhezett szigetlakók hagyományosan sok (kortárs) táncelőadást nézhetnek meg, s általában is igaz, hogy (a nemzetközi közegre való tekintettel) csekély számban képviseltetik magukat a verbalításra inkább, s a vizualításra kevésbé építő előadások.

Apropó, vizualitás: az idén Németországból, Lengyelországból és Franciaországból érkező nagy utcaszínházak osztatlan és óriási sikert arattak – a színházi sátor mellett elterülő domb túloldalán esténként több ezer ember lelkesedett az egyszerre különös és félelmetes szerkezeteket mozgató csoportok látványos összmunkájáért. Ettől a helyszíntől nem messze egy igazi kultúr- és színháztörténeti csemegével gazdagodott, aki végigvárta a Teatro de Automatas mívés bódéja előtti rövidke sort. A Spanyolországból vendégszereplésre ideérkezett szerkezet közel nyolc évtizede született, s a restaurálása óta eltelt tízegynéhány évben bejárta már szinte egész Európát. Az Ibériai-félszigeten működő automata színházak az olvasni nem tudó, és általában a magasabb művészet iránt sem különösebben rajongó egyszerű emberek szórakozását jelentették a múlt század 20-as, 30-as éveiben. A vásári bódé belsejében művészettörténeti gondnal restaurált filigrán mechanizmusok, a legapróbb részletekig kidolgozott figurák tarka életképek sorát tárják elénk – a magyar fél figyelmességét dicsérik a tablók fölötti, a korszellemet is közvetítő versikék mulatságos fordításai. Látunk itt papucs-, bocsánat, modern férjet, aki a konyhában sürgő-forog, míg a szebbik nem tagjai a szobában trécselnek; az ágy alatt örült tempóban szaladgáló egeret, s ettől a fekhelyen térdelve rémülten sikító nőt; gyermekeit elhanyagoló, a regények világába menekülő bájos háziasszonyt; ledér tánckart és még sokakat. A dolog szépsége a finomságokban rejlik: nem elég, hogy a polcon hanyagul heverő könyvek címét is el lehet olvasni, de például a spanyol cigánylány dalát kísérő muzsikás is rendre felhúzza a szemöldökét a neki nem tetsző hangoknál... A Teatro de Automatas élő műzeuma nem pusztán útlevel egy másik kultúrába: visszavezet minket a gyermeki rácsodálkozás elfeledett világába.

Bár az ismertetőt elolvasva nem derült ki, de feltehetően gyermekeknek szolt a kubai Arcipelago Circo Teatro Tesoro című előadása: inkább lelkes, mint tehetséges akrobata- és zsonglőrmutatványok váltakoztak nem különösebben látványos, a tenger és a szigetek világát közhelesen felvázoló képekkel. A sántikáló dramaturgiájú előadásban annak ellenére, hogy a számtalan (egyébként szépen kidolgozott) kellékkel kitartóan igyekeztek egy történetet elmesélni, csupán a narratíváról leváló cirkuszi számok válhattak ideig-óráig érdekessé. Az Állami Népi Együttes a Pannon freskókat adta elő: hasonló című előadásukból láthattunk részleteket a szabadtéri színpadon. Mihályi Gábor koreográfiája a táncosok technikai tudásáról ugyan messze-

menőig meggyőz, de – legalábbis a részleteket látva – mégsem tud izgalmas, a néptáncos alapot maga mögött hagyni tudó/akaro víziót elénk tárni.

A Sziget színházi kínálatának számos visszatérő vendége akad. A Juronics Tamás vezette Szegedi Kortárs Balett idén az *Atlantis*szal vendégeskedett. Eötvös Péter sejtelmes, nem könnyen emészthető muzsikájára a koreográfus sötét tónusú, mégis látványos mozgásokat komponált, melyek a mitológiából ismert elsüllyedt földréz embertől elhagyott világot kívánták megidézni. Bozsik Yvette Társulata másfajta mítoszt használt a *Miss Julie* című produkcióban. A koreográfusnő kedves témájáról, a férfi–nő viszonyról beszélt a korábban a Tráfó műsorán látható előadásában. Az előszeretettel nőgyűlölőnek bélyegzett August Strindberg *Julie kisasszony* című drámája a kortárs táncszínházi előadás kiindulópontja. A néhány jól megválasztott kelléktől eltekintve üres tér alapján hipermodern lakásbelsőre asszociálhatunk. A jóképű inast elcsábító úrikisasszony közismert sztorija pusztán váz: az eleinte egyértelműen meghatározhatónak tűnő alakok a darab során újra meg újra felcserélődnek, végül nehézkesen követhető viszonyrendszert felrajzolva. Frenák Pál – Bozsik Yvette *Emi* című darabja ihlette – lírai szépségű szólója, a Mennono viszont éppen egyszerűségével és fenségességével nyűgöz le. A fiatal táncos, Várnagy Kristóf érzékeny előadásában az alig húszperces koreográfia számtalan asszociációt kelt: a fal síkjába préselődött mozdulatlan, majdnem ruhátlan alak mintha az óceánba csobbanna, amikor ruganyos testére ölti

A színház ellen

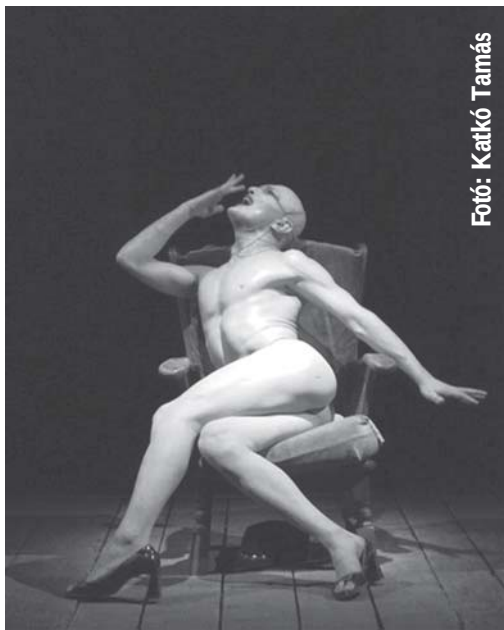
Színház- és táncelőadások
a 2006-os Sziget Fesztiválon

hosszú, mélykék női (?) ruháját. A test magánya és törekénysége áll szemben a kék szövet hullámzó, mindent elnyelő, így a nézői tekintetet is szüntelen mozgásával hipnotizáló, majd mágikusan magába szippantó textúrájával.

A fenti produkciók apróbb-nagyobb hiányságokkal tudtak csak megszólalni – nem utolsósorban a már említett genius loci miatt. A színházi sátorban egyetlen olyan előadáshoz volt szerecsém, amely nem pusztán megértette, hanem maga is értelmezte a „Sziget-létet”. A bolgár összművész, Ivo Dimcsev *Lili Handel* című előadását két szegedi alkalom után a Szigeten láttam harmadszor. Dimcsev nem a pillanat tökéletes – a színházban megszokott és elvárt módon történő – megismétlésére törekszik. Ellenkezőleg: a maga által felkicicelt kontúrokat igyekszik előadásról előadásra a lehető legváltozatosabb módokon megtölteni tartalommal (mindez persze amennyi örömet és újdonságot, legalább annyi kockázatot is magában rejt). Minden egyes fellépése kristálytisza, tömör beszámoló a fellépés helyszínéről és saját (?) lelkiállapotáról, a világról született-születésben lévő vízióiról. Ahhoz, hogy ilyen rugalmasan kezelhesse anyagát, sziklaszilárd alapok szükségeseek: az egykor ünnepektől dítva mozaikosra tördelt narratívája, aki mára nemtelen szörnyre torzult, ilyenként tűnik fel a néző szemében. Korábbi tapasztalataimtól eltérően itt az előadást jóval humorosabbra hangolta Dimcsev: a groteszk hangvétel harsánnyá erősödése mégsem vont le a produkció értékéből. Hatása ugyanolyan elementáris volt, mint korábban, csupán újabb fénytörésben láttuk Lili

Szegedi Kortárs Balett: Atlantisz

Ivo Dimcsev: Lili Handel

Fotó: Katikó Tamás

Teatro de Automatas

Handel egyszerre törekény és ruganyos, szálnalmas és nagyszerű testét.

A Színház- és Táncsátorban több „konkurenciája” is akadt a Szigeten. Az egyéb helyszínek nem versengtek, inkább kiegészítették a színházi sátorban és környékén folyó munkát. Az Octopus Összművészeti Helyszínén megnézhettük idén például a Győrei Zsolt és Schlachtovszky Csaba által megálmodott lápi idillt. A szerzőpáros a Brontë című abszurdban a három angol író műveiben nem gazdag életének egy fikatív epizódját járja körül meglehetősen szórakoztató módon. Ha a színházi sátorból a másik irányba indultunk el, belebotlottunk a Háy János költő-drámaíró és Sisso, a Magyar Narancs újságírója által gondozott Szellemvasútba. Annak ellenére, hogy hangsúlyozottan nem színházi térről van szó (nagy jóindulattal is a lakodalmassátor megnevezés fedi leginkább a valóságot), a szemfülesek mégis részesülhettek itt valódi színházi élményben. A kortárs opera fogalmát bevezető, majd újabb munkáival határozottan felülíró Ágens *Időtest* címmel tartott „beavatató színházi” előadást. Az öt hosszú évek óta foglalkoztató két téma, az időhöz és a test(iség)hez való viszony szöveges-énekes szintézisét hallhatták a koradélutáni órák a sátorba tévedők. Ágens meggyőz: a szubjektív időérzékelés fogalmától egyenes út vezet a színház egyik legnagyobb rejtélyéhez, az általa kijelölt időnek nevezett színpadi létezéshez. Hogyan lehet estéről estére felidézni, átélni és átélhetővé tenni a *kiválasztott* pillanatot? Milyen módon, miből építkezve lehet mindezt a színpadon innen és túl közvetíteni: az alkotónak önmaga, a színen vele együtt dolgozó, benne bízó társai, s persze a színházban a legfontosabb, a publikum irányába? Színházelméleti kurzust ritkán tart alkotó ember, itt mégis ez történt. Ágens a rideg teória helyett a megélt tapasztalatot adta át a jelenlétűeknek: a korábbi munkáiból (Tenebrae, Purcell piknolepszia, aqua toffana) kiragadott, Stollár Xénia kíséretében előadott részletek világossá és megragadhatóvá tették azokat a passzusokat is, melyeket a szöveg szándékosan hagyott homályban.

Az Ágenssel rendszeresen együtt dolgozó Gergye Krisztián is a Szellemvasút sátorban tartotta legújabb premijét. Hogy pontos legyen: munkabemutatót láttunk munkafényben. Az EGONEGONEGON című előadás nem szorult efféle mentegetésre, a rendkívüli (tánc)színházellenes körülményeket mégis nehéz figyelmen kívül hagyni (az legalábbis különös asszociációkat kelt a nézőben, amikor Alfred Schnittke zenéje keveredik a pár méterrel odébb bömbölő, egyenári technózszámmal). A fiatal koreográfus Egon Schiele-ről folytatott, huzamos ideje tartó gondolkodásának újabb állomását nézhettük meg egy órában (egyik előzményként gondoljunk E. SCH. EROTO című 2001-es, egyébként első önálló szóló-előadására). Gergye Krisztián Schiele-portréja nem üresen tiszteltudó főhajtás: (ön)elemzés és kérdésfeltevés, markáns értelmezés és költői szelidségű provokáció keveredik benne. A nézők körbeülte négyzetes színpad: két óriási csomagolópapír – a nyers szín azonnal a Schiele-képek jellegzetes hátterét idézi. Rajta elszórt rajzszéndarabok meg egymástól távol két, a festő vásznairól ismerős, kibicsaklott tagokkal mozdulatlanul fekvő dermedt alak (Gergye Krisztián, Gresó Nikolett). A póre testeket tetőtől talpig borító festékréteg hiánytalan jelmezként kezd működni, ahogy felhangzik Schnittke okosan mélabús, a mélységekben megerít(kez)ő muzsikája. Mintha csak belehajították volna a két túlvilági figurát a hozzájuk képest irdatlan térbe: magányos lebegésük erőteljes képek sorozatának nyitánya lesz. Gergye ruhátlan Schiele-alakmáinak elhagyott társ- és útkeresése közben a hatalmas vászon egész élete színterévé változik át. A másik, a női alak nem kel, nem kelhet önálló életre: a magát kutató fiú/férfi fájdalomnak aláztos hordozója, vágynak és kínjainak passzív elszenvedője lesz csupán. Szívszorítóan őszinte, dermesztő szépségű kettőseik valójában Gergye önboncoló szólójának folytatói. A produkció valódi színházi környezetért és a mondanivaló további, még elmélyültebb elemzéséért kiált. Csekély számú hiányosságai mellett az előadás legerősebb pillanataiban három dimenzióban menti át a századfordulós osztrák festő önmagába zárt, csupán néma festményei révén ránk maradt világát.

A fenti élménybeszámoló alapján is egyértelmű lehet: a Sziget, mint mindig, idén is a szívárvány minden színében tündökölt. Aki eljött, egyéni hangulata, vérmérséklete alapján bukkanhatott rá egy-egy valódi gyöngyszemre. Persze csak akkor, ha elég kitartással fürkészte a sárrögöket.

JÁSZAY TAMÁS

A kor cselekvő részese

Beszélgetés Kötő József színháztörténéssel

– Színháztörténész, közéleti szereplő, nagy-apa... Mi a fontossági sorrend jelen pillanatban?

– A szakmai életemet most szeretném elkezdni, amikor visszavonultam a politikából. Eddig kenyérkereső munkám mellett foglalkoztam kutatással, most adatik meg először az a lehetőség, hogy teljes energiámat, szellemi kapacitásomat a színháztörténetnek szenteljem. Az eddig megjelent könyveket, kismonográfiákat felkészülési munkának tekintem, alapozások egy későbbi szintézishez.

Első lépésként a két világháború közötti romániai magyar színházi lexikon, majd egy alapos, minden szakmai követelménynek megfelelő színháztörténeti munka, a két világháború közötti romániai magyar színjátszás monográfiája.

A második világháború utáni korszak dokumentálásába akkor merültem bele, amikor a Senkálsczy-monográfia készült, de koromnál fogva a '44 utáni időszak nagy részét megéltem: a kolozsvári színház irodalmi titkáráként „cselekvő részese” is voltam ennek a kornak.

– Hogyan készül egy ilyen könyv? Ma többféle technikai eszköz áll a színháztörténeti kutató rendelkezésére...

A Guttenberg-galaxis embere vagyok: én akkor érzem, hogy dolgozom, és szellemi munkát végzek, ha az ujjaim között zizeg a papír, ha kinyitok egy könyvet és látom a tördelését, érzem az illatát – ezeket az örömeiket a mai technika nem adja meg, mégis gyakran fordulok internetes forrásokhoz és a számítógép használata nagy mértékben megkönnyíti majd a lexikon szerkesztését, a papírcédulákon rendezgetett információk rendszerezését.

– A színháztörténeti dokumentumok, a plakátok, a műsorfüzetek, fennmaradt kritikák elégségesek a kutató számára, ha meg akarja írni a két világháború közötti színház történetét?

– Eszközök, de nem elégségesek. Az, hogy hogyan élhetett egy színész, miként jöhetett létre egy előadás, milyen mechanizmusok dolgoztak az önellátásban, a közönség hogyan fogadta, ezek nincsenek benne a dokumentumokban. Például az egyik kötetemhez, amely színházi kismonográfiákat tartalmaz – Arad, Nagyvárad, Torda, Brassó, Udvarhely két világháború közötti színháztörténetét –, plusz adalékokat is kellett keresnem. A korabeli újságokból rekonstruálni lehetett, hogy milyen színházi mozgalmaknak adtak teret a kisvárosok és miért. Rendkívül színvonalas lapokat forgathattam (Udvarhelyen Tompa László volt a főszerkesztő), számos motivációt lehetett tetten érni: mi befolyásolta a munkát, milyen színházi ízlés vagy közéleti elvárás befolyásolta a játéktílus alakulását. Ahhoz azonban például, hogy kiderüljön, miért épp Szendrey Mihály kapta Aradon a koncessziót, és nem más, meg kellett keresni a helyi levéltárban a polgármesteri hivatal akkori döntéseit is. Ezért is kezdtem a lexikon összeállításával foglalkozni, mert rákényszerültem arra, hogy minden egyes adatot begyűjtsek.

Az a fajta színházkritika, amelyben a színházi pillanatot örökítették meg, nem létezett abban a korban. Ma már a fejlett technikának köszönhetően felidézhető pillanat, a kritikában is megjelennek a részletes leírások, de hogy annak idején Fekete Mihály, aki a legeldugottabb faluban is előadta Shakespeare összes nagymonológját, milyen hanglegjtéssel mondta Hamlet sza-

vait Kolozsváron, és milyen hangsúllyal szólt meg falun ugyanaz a király, nem derül ki a dokumentumokból. Ismervén Fekete színháznak és közéletnek elkötelezett habitusát, biztos vagyok, hogy valóban a lenni vagy nem lenni kérdéseit tette fel. Ezt is kutatni kell.

Akkoriban sem lehetett steril művészetet csinálni. Hiába mondták volna néhányan, hogy zseniális és világmegváltó, ha előadás után a kasszában nem volt elég bevétel. A szerződés értelmében mindenki strigulákat kapott, ezek alapján oszlott a bevétel, és sokszor előfordult, hogy vacsorára sem futotta az egész napi kintlódás után. Ismétlem: nagyon fontos, hogy komplex vizsgálódást végezzünk, mert csak így tudjuk pontosan bemérni, hogy milyen helyet töltött be egy színházi pillanat a kultúrában.

– A második világháború után mi változott a romániai magyar színház történetében?

– A két világháború közötti időszakban egyfajta szellemi szabadság adott volt, de a cenzúra akkor is bele-

szólt a repertoárba, mert például Az ember tragédiáját időnként letiltották. De ott volt egy másfajta diktatúra: nem volt állami szubvenció, a közönség ízlése diktált. Emellett hálistennek volt ereje az erdélyi magyar színjátszásnak kulturális teljesítményre is. A második világháború után, a totalitarista korszakot is beleértve, lélekyomorítás történt, de óriási dolog volt a szubvenció és az anyagi stabilitás. Az más kérdés, hogy ez művészetnyomorító tendenciával társult, a dogmatizmus éveiben szolgálová akarták zülleszteni a kultúrát. Amikor azonban a világpolitika függvényében egy kicsi lazítás történt, és azok, akik meg tudták őrizni a szellemi és művészi integritásukat, egy kis levegőhöz jutottak, azonnal kiemelkedőket tudtak alkotni. Ilyen pillanat volt a 60-as évek eleje, amikor a Bulandra Színház Bukarestben európai szintű színházzá tudott előlépni, vagy a kolozsvári színház Sütő-bemutatói.

A legnehezebb korszak épp az igazgatásom korszaka volt, 1985-től. Vissza akartak juttatni minket oda, ahol a két világháború között voltunk, a költségvetésünknek mindössze 7 százalékát fedezte az állam, a többi mi kellett összeszedjük, ami lehetetlen volt. Soha nem volt olyan erős cenzúra, mint abban az időszakban, a bevételi lehetőségeket rendkívül korlátozottak voltak, mert a színházjegy-árak nagyon alacsonyak voltak (3 lejért az erkélyen már vehettél jegyet).

Igaz, színre került olyan Hamlet-előadás is, amely kimondta, hogy hány óra, s a színháztörténetben ez maradt meg, mint kultúrtörténeti esemény, de amellet sajnos degradáló dolgokat is be kellett mutatni.

– Ezekről a kompromisszumokról a hivatalosan jegyzett színháztörténet nem beszél...

– A kritikát csak az érdekelte, ami a színpadra került. Másrészt nem írhattak bármit, mert a cenzúra a lapokra is vonatkozott, ők is csak a „nagy-

szerű életkörülményekről, a nagyszerű megvalósításokról” írhattak.

– Volt olyan darab, amit a vizionálás után nem lehetett bemutatni? Milyen módon tudták kijátszani a cenzúra figyelmét?

– Például a Tompa Gábor rendezte *Manole Mestert* tizennyolcszor nézte meg a vizionáló bizottság. A szövegben annyi húzás volt, hogy a végén egy és negyed órás előadásra rövidült, aminek nem volt se füle, se farka, mert mindent megváltoztattak. Más természetű esetre is mondok példát: hogy bevételhez juthassunk, szertettük volna elővenni *A szabin nők elrablását*, de azt azért nem lehetett játszani, mert külföldi darabnak számított; erre kínunkban írtunk egy elő- és egy utójátékot, így a szövegre ráfoghattuk, hogy hazai szerző műve.

Amikor a vizionálás lejárt, eltűnt a prologus és az epilógus, és maradt *A szabin nők elrablása* eredeti szövege.

Mondhatnék olyan bemutatóra is példát, aminek „jót tett a diktatúra”, például a *Buszmegálló* esetében. Úgy került műsorra, hogy a „nagyfőnök” éppen Kínába ment látogatába, és az elvtársak kétségbe voltak esve, mert nem tudták je-lenteni, h o g y Román i -

ában is van kínai darab műsoron. Én jeleztem, hogy a színházunk be tud mutatni egyet – és csodák csodájára elfogadták, pedig minden darabot négyszer elolvastak és ötször lefordítottak, de erre most nem volt idő. A frász tört ki, mert másnap a Scinteiaiban megjelent, hogy a Kolozsvári Magyar Színház műsorára tűzi a *Buszmegállót*, de nem tudták még, hogy Kao Hszing-Csien a kínai kulturális forradalom üldözött szerzője. Mi történik, hogyha ezt tudatják a kínaiakkal? Botránytól tartottam, de már beindult a mechanizmus. Kínai darab volt, akkor is, ha a jelentésbe nem írták be a szerző nevét vagy a darab címét, és műsoron maradt. Hogy megelőzzem az utólagos botrányt, a vizionálóknak is elmondtam, mi a helyzet: kötelező bemutatni. Csak úgy lehetett kimászni a visszás helyzetből, hogy „behívtattak”, elmondták mi a teendő: hazamész, Tompának lediktálsz egy szöveget, amiben előadja, hogy mit „üzen” ez az előadás. Megírtuk, az ideológiai követelmények szerint, Tompa elmondta, mindenki tudomásul vette, és béke volt. Egy kérésük azonban volt: ne úgy végződjék az előadás, hogy a színészek a leengedett vasfüggöny felé fordulnak arccal, hátal a közönségnek, mert az azt jelenti, hogy nincs perspektívája a társadalomnak – mondták. Tudják mit, elvtársak? – javasolták, húzzák fel a vasfüggönyt, és a színészek néznek bele a terembe, lógassák a lábukat a zenekari árokba. Mi pedig rohogtunk, mert ez volt az igazi befejezés: bámultak a sötétbe, lógatták a lábukat a semmibe. Akkor ez volt a valódi jövő.

– Változott azóta a közönség ízlése? Hogyan rajzolná meg a közönség robotportréját?

– A kolozsvári közönséget elsősorban a magyar irodalom érdekelte. Azután a szórakoztató műfajok, az operett és a vígjáték, de meg kell mondanom, hogy ezek közül is a klasszikus, bevált remekműveket kedvelték. A teljes kikapcsolódást a kabaré jelentette. A másik fontos műfaj a népszínmű volt, ezek színreviteléből mi megpróbáltunk ideológiát és műsorvonulatot teremteni: színpadra vitettük Méhessel *A nagyenyedi két fűzfát*, *A peleskei nótáriust*, elővettük *A piros bugyellárist*, így is próbáltuk kivédeni azt, hogy a szubvenció egyre kevesebb. Egy-egy népszínmű bemutató művészeti eseménnyé is vált, például *A piros bugyellárisban* Cziki volt az őrmester, Sebők Klári pedig Zsófi. Nagyszerű, kissé ironikus, groteszk stílusban vitték színpadra: élt a történet, hozta a közönséget, de amellet még nagyszerű művészi teljesítmény is volt, fogyaszthatóvá vált a színházértő közönség számára is. Kezdtől kialakulni az „önvédelem korszakában” egy ilyenfajta játéktílus: tartalmilag el kellett játszani valamit, de azt úgy lehetett színpadra vinni, hogy többről szóljon. A Harag-időszakban a színészek kifejező eszköztára gazdagodott, megtanulták ezt a stílizáló játékot, az ironikus, rálátásos játéktípust, ami jellemző volt Harag előadásaira.

– A magyar színházak helyzete Romániában nem különbözött a román színházak helyzetétől, ami a cenzúrát és az anyagi támogatottságot illeti. Viszont a magyar színházaknak volt még egy feladatuk, a nyelvi közösség megtartása.

– Valóban kettős elnyomás alatt szenvedtünk: ugyanabban a totalitarista szellemi elnyomásban volt részünk, mint a román színházaknak, de az előbb beszéltem arról, hogy a magyar színház sajátos hagyományaként a közönség megkövetelte a klasszikus magyar értékek színpadra vitelét, de ez már tiltott dolog volt. Irodalmi színpad is működött, amikor szűkült a világ, itt mutattunk be magyar szerzőket, költőket óriási sikerrel. Társolyunkban mindig elő volt készítve több bemutató terve: ha megkaptuk az engedélyt, azonnal elkezdhattuk a próbákat, így mutathattuk be Csép Sándor darabját, *a Mi, Bethlen Gábort* – jó színpadi alkotás volt, a kirobbanó sikert annak is köszönhetette, hogy akkoriban Erdély aranykorával nem lehetett foglalkozni.

Amikor megjelent a *Zokogó majom*, rávettük Bálint Tibort, hogy dramatizálja. Nagyszerűen összejötték a dolgok: Tibi akkor ért írói pályája delelőjére, a rendező Szabó Jóska akkor épült fel egy nehéz betegségből, számára ez a rendezés a feltámadás ünnepe volt, kiváló színészi gárda sorakozott fel. Ma is, ha azt kérik, hogy jelentős színházi élményemről beszéljek, akkor ez az előadás ugrik be.

Állandóan készenléti állapot volt, mert egy-egy ilyen bemutatót sok diplomáciával, sok ravaszaggal lehetett becsempészni a repertoárba.

– Sütő, Bálint, Csép... – hazai szerzőnek számított vagy magyar szerzőnek?

Ez egy borzasztó nehéz korszak volt, a nyolcvanas évek második felében annyira beszűkültek a lehetőségek, hogy hazai szerzőnek csak román írók számítottak. Az itthoni magyar szerzőket nem sorolták az eredeti művek kategóriájába. A játékrendben kötelező arány volt: 70% hazai, 30% idegen szerzők, de nyugatit nem lehetett műsorra tűzni, mert az országnak nem volt valutája jogdíjra. A baj az volt, hogy a közönség akkor már annyira telített volt ellenérzéssel, hogy tüntetésképpen nem jött el a román darabok bemutatójára.

De hálistennek értéket is teremtettünk. Óriási munkával, óriási erőfeszítéssel, mert akkor egymás után mentek el a jobbnál jobb színészeink. Az 1989-es áforradalom után, 1990 februárjában Pesten is bemutattuk a *Buszmegállót*, megvalósítva a magunk valódi forradalmát: egy olyan előadást sikerült kimentenünk a genocídium korszakából, amivel gyakorlatilag mi forradalmat csináltunk Magyarországon: minőségi forradalmat.

HEGYI RÉKA

Talán megkockáztatható a kijelentés, hogy Atom Egoyan nem az a filmrendező, akinek alkotásaiért a közönség széles tömegei ostromolnák a mozikat. Különösen nálunk. Egoyan artmozik és filmklubok „lakója”, egy-egy ismertebb filmje előfordul ugyan a közszolgálati tévécsatornákon, életműve pedig egyetemi tananyag, de az átlag mozinézők többségének érdeklődési körén kívül reked. Nem tartozik az álomgyár iparosai közé, általában két-három év is eltelik egy-egy munkájának elkészítése között. Már csak ezért is érdemes odafigyelni minden új dolgozatára – jelen esetben *Az igazság fogságában* (Where the Truth Lies) című legújabb – a 2002-es *Ararátot* követő – nagyjátékfilmjére. Másrészt pedig – kapcsolódva a fentebbiekhez – ez a mozi azért is figyelemreméltó, mert épp általa léphet ki Egoyan az „elit” filmkészítő szűkre szabott szerepéből. *Az igazság fogságában* talán az eddigi legpopulárisabbra hangszerelt Egoyan-film – hogy ez jó vagy rossz, guszpus és nézőpont kérdése.

Mint az atom

A (számunkra) furcsa nevű direktor nem szokványos életutat tudhat maga mögött – már ha lehet így fogalmazni vele kapcsolatban, hisz csak negyvenhat éves. Örmény családban született, de történetesen Egyiptomban, és hároméves volt, amikor a família áttelepedett Kanadába. Így le(hete)tt belőle kanadai filmrendező, mégpedig – David Cronenberg mellett – a legjelentősebb. Nevéhez méltón valósággal berobbant a művészfilm-világ köztudatába: második nagyjátékfilmje, a *Családi mozi* (Family Viewing) egycsapásra ismert lett, miután Wim Wenders az 1987-es montreali filmfesztivál díjkiosztó gáláján elegánsan kijelentette, hogy szerinte nem saját filmje, a *Berlin felett az ég* érdemelte ki leginkább a fődíjat, hanem Egoyan említett alkotása. Onnantól a kanadai örmény rendező pályája egyenesen ívelt felfelé, neki mégsem lett ettől – művei és megnyilatkozásai alapján – atom-egója: filmjeinek egyik védjegye éppen a szívszorító-nyomasztó csend, a borongós hangulat; ez a fajta világábrázolás távol áll mindenféle toladó-hivalkodó harsányságtól vagy tudatosan önpozicionáló filmesztétikai attitűdtől (eltérően számos „művész”- vagy kultrendezőtől). Hogy mitől tudnak mégis ezek a művek olyan velejéig provokatívak lenni – nos, ez az Egoyan-univerzum egyik feltűnő önellentmondása. Sajátos, semmivel/senkivel össze nem téveszthető filmjeinek hatása bizonyos – nála népszerűbb – kortárs rendezők munkájára elvitathatatlan: sejthető, hogy például a *Benny's Video* Michael Hanekéjének otthoni videotékájában igen előkelő helyet foglal el a *Családi mozi* ronggyá nézett példánya, mint ahogy Oliver Stone *Született gyilkosok*jának szereplőfelvezetése is gyanúsán emlékeztet az Egoyan-film vonatkozó szekvenciáira.

Mindezt azért fontos megjegyezni, mert *Az igazság fogságában* (elég rossz fordítás, de a magyar filmforgalmazók címadási gyakorlatának ismeretében ez nem meglepő) kilógni látszik az Egoyan-filmek sorából. A kritikusok szinte kivétel nélkül megemlítik, hogy ezzel a munkájával – eddigi legnagyobb költségvetésű filmjével – a kanadai szerzői filmes Hollywood vonzáskörébe került; az engedékenyebbek hozzátesszik, hogy a film felülmúlja a kommersz átlagot, a radikálisabbak szerint Egoyan gyakorlatilag eladta magát Hollywoodnak. Sietek leszögezni, hogy *Az igazság fogságában* távolról sem tartozik a rendező legjobb munkái közé. Annak, aki látta az *Eljövendő szép napokat* (The Sweet Hereafter, 1997) – ezt a vitathatatlan remekművet, amely etalon, nemcsak az Egoyan-életművön belül, hanem egyáltalán –, lehetséges, hogy csalódást okoz. A bírálatok azonban csak részben megalapozottak. Hollywood ide, műfaji

film oda, *Az igazság fogságában* mégiscsak „igazi” Egoyan-film, több okból is.

Egyrészt azért, mert a kanadai direktor sosem ódzkodott a klasszikus filmelbeszélés bizonyos elemeinek – néha „alibi”-szerű, illetve nem szokványos módon való – felhasználásától. Másrészt pedig a jól ismert narrációs sémák sajtós elrendezése ezúttal is túlmutat a műfaji keretek által indukált értelmezési lehetőségeken – még ha nem is olyan messzire, mint azt Egoyan-

tól megszokhattuk. Hol van tehát az igazság, kérdezhetnénk, és mitől olyan a *Where the Truth Lies*, mint egy Egoyan-film, és mitől nem olyan, amilyennek lennie kéne.

Hol az igazság mostanában?

A Rupert Holmes regényéből készült film az ötvenes évek Amerikájába vezet a nézőt. Lanny Morris (Kevin Bacon) és Vince Collins (Colin Firth) menő showmenek, televíziós szórakoztató műsorok bohócái, akiknek a lábai előtt hever egész Amerika: „istenek voltunk”, emlékszik vissza a táncos-komikus duó egyik tagja. Mint az ilyenkor lenni szokott, az életet homár és egyéb ínycsengő formájában habzsolják, és a lányok igen gyakran a szó legszorosabb értelmében hevernek a lábaik előtt, napjaik tehát – a fellépések mellett – permanens hedonisztikus tevékenységek sorozatával telnek, az élvezetek közül nem marad ki a kábítószerfogyasztás sem – eddig szokványos (szinte közhelyes) showbiz-történetet láthatunk. A két figura amúgy egymás szöges ellentéte: amint Lanny fogalmaz, ő a „rock'n'roll” (a nonkonformista, szabadszajú fenegyerek), Vince pedig a „class”, a klasszikus társasági elegancia és jómodor megtestesítője. Karrierjük a csúcson ér véget, méghozzá drasztikus módon és gyorsasággal: harminckilenc óras maratoni tévéműsorukat, a *Telethont* követően szállodai lakosztályuk fürdőszobájában egy lány holttestét találják, s a sztárduó csak nagy nehézségek árán tisztázza magát a gyilkosság vádjától. Tizenöt évvel később egy elszánt és ambiciózus – és amúgy ésbontóan bájos – fiatal újságíró, Karen O'Connor (Alison Lohman) indul a rejtély nyomába: végére járni, ki ölte meg Maureen O'Flahertyt, a csinos szobapincérlányt, és volt-e köze a Morris-Collins párosnak a lány halálához. A kiadója által felajánlott egymillió dollár fejében ráveszi a visszavonult élet Vince-t egy interjúkötet elkészítésére – miköz-

Atom Egoyan fogságában

ben a duó másik tagja, Lanny – látszólag afféle ön-leleplező szándékkal – elkezd írni emlékiratait. A szálak természetesen alaposan összekuszálódnak, erotikus kalandok, szerepcserék, a múlt nyomasztó árnyai kísérik Karent a bűn és bűnhődés útvesztőiben, ahonnan kikerülve – a szó szoros értelmében vett rejtély megoldása ellenére – még annyira sem tudja az igazságot, mint a legelején. Nem egy távoli történettel szembesül, hanem önmagával, saját esendősé-

gével és korlátaival. „Mindig lenyűgözött, hogy bizonyos nőknek milyen könnyű átlépni a határt önmaguk és saját gyenge oldaluk közt” – halljuk Karent a film hallucinogén-erotikus kulcsjelenetében, előrevetítve ezzel a totális illúzióvesztés állapotát. Úgy egyáltalán, a filmben annyi és olyan a szex, hogy az *Elemi ösztön* és Sharon Stone tiszteletteljesen elbűjíhat – ilyen értelemben némi misztikummal kevert erotikus thrillerrel van dolgunk. Tisztességesen megcsinált műfaji film tehát *Az igazság fogságában*, amely a film noir hagyományaiból merít bőségesen és eredményesen. A stilizált-noiros képi világ ugyanolyan lenyűgöző, mint bármelyik Egoyan-műben, hála állandó vezető operatőrének, a magyar származású Paul Sarossynak. Persze az „igazság” is kiderül végül (ezzel Egoyan Hollywoodnak is, saját „hagyományainak” is tartozik), de csak egy másik igazság – ha úgy tetszik, az Igazság – végleges elvesztése árán. A konkrét megfajtás azonban meglehetősen banális, a néhol amúgy is erőltet narratíva így csak nehezen bírja el a nagyra törő, műfajiságon túlra mutató szándékot, a morális „eszme” és általános világmagyarázat súlyát. *Az igazság fogságában* ennek ellenére szervesen illeszkedik az Egoyan-életműbe, stílári és tartalmi elemeit tekintve egyaránt. Miért is?

Egoyan mindig is történeteket mesélt, mindenféle önreflexiók vagy cselekményellenes, „posztmodern” póz nélkül. Eredetisége éppen abban nyilvánul meg, ahogyan a történetépítkezés hagyományos elemeit újrarendezi – mondhatnánk, a narratíva építőkockáit beledobálja egy kalapba, összerázza, és amikor kirakosgatja, mégis a leghagyományosabb felépítményt kapjuk. Ezt a módszert követi akkor is, amikor úgymond műfaji filmet készít – és most nemcsak *Az igazság fogságában*ra gondolhatunk, hanem a *Felicia utazására* is (Felicia's Journey, 1999), amely a filmtörténet egyik legbravúrosabban megkomponált pszichothrillere. A klasszikus sorozatgyilkos-szál mögött szinte észrevétlenül

bomlik ki az egyetemes emberi történet, a magány és kommunikációhiány drámája.

Az igazság fogságában rendkívül szövevényes időszerkezetével követi a megszokott egoyani dramaturgiát – itt viszont mintha törekenyebb lenne az a struktúra, amely – mondjuk – az *Eljövendő szép napokban*, a *Feliciában* vagy az *Exoticában* (1994) egyfajta mitikus időbe „tolta” át a történetet. A hősök belső monológjainak következtlen használata pedig néhol kifejezetten bosszantó. A végén persze minden a helyére kerül, a cselekmény szétveréséből születik meg a történet belső koherenciája, mint Egoyannál általában.

Az elvesztett tradíció

Egoyan rögeszmésen visszatérő témája, amely a filmekben gyakran hagyományközlő módon élő örmény rokonok képében materializálódik – például a *Családi mozi* örmény nagymamájában, akinek ápolása a fiatal főhős számára az elvesztett archaikus értékek részleges visszaszerzésének lehetőségét jelentheti. *Az igazság fogságában* jóval halványabban villantja fel ezt a konfliktust, a tradíciót itt a meggyilkolt lány, Maureen ír katolikus édesanyja képviseli, aki egy teljesen másfajta élet lehetőségét szimbolizálja.

A különféle média-formák manipulatív hatása és valóságátalakító ereje szinte mindegyik Egoyan-film hangsúlyos témaeleme a *Családi mozi*tól kezdve. Itt ez is jócskán finomodott: a tévés showbiznisz kulisszáiba való betekintés Karen számára az illúziók elvesztését jelenti („fura rájönni, hogy kamaszáldaid tárgya egy disznó”), de nem áll össze koherens kritikai rendszerré.

A szálak a múltban futnak össze, a hősök mintha visszafele haladnának az időben, hogy az utazás végén „újjaszületett” önmagukkal találkozzanak. A múlt feldolgozatlan traumáival való szembenézés (nem pszichoanalitikus értelemben!) nélkül nincs megnyugvás és megtisztulás. Karen gyerekkorától érintett Lanny és Vince történetében – az ő történetük megismé- rése nélkül saját történetét veszítheti el.

Allegória és mese

Az *Eljövendő szép napok* kataritikus hatása éppen a hamelni patkányfogó meséjének allegorikus betétként szerepeltetésében rejlett – a Browning-ballada párhuzamos narratívaként működött a tragikus kisvárosi történet hátterében. Itt az *Alice Csodaországban* tölti be ezt a szerepet: a gyermekmeze ártatlan hősnője meglevenedik, hogy kéjvágyó lesbizkus boszorkányként szembesítse Karent saját „sötét oldalával” (David Lynch-től a *Mulholland Drive* juthat eszünkbe, csak ott ez a szál jóval erőteljesebb és kifinomultabb), az ártatlanság elvesztésének véglegességével, a világ és az igazság illuzórikusságával.

Hol van tehát az igazság? Életünk a gyanúperrel, hogy – akárcsak az ördög – a részletekben. Ezt a filmet is a részletek egoyani kimunkáltsága élteti – a nagy egészre és a katarzisa azonban még várni kell a következő Egoyan-filmig. Vagy stílusosan visszafele haladva a (filmtörténeti) időben, ahol megtalálhatjuk például a rendező állandó színészpárját – mellesleg feleségét –, az egzotikus szépségű, örmény Arsinée Khanjiant, aki az új filmben, sajnálatos módon, csak epizódszerepet kapott. Akár így, akár úgy: Atom Egoyan melankolikus-nyomasztó táj-képein érdemes eltévedni.

PAPP ATTILA ZSOLT

Az igazság fogságában (Where the Truth Lies), kanadai-angol-amerikai filmdráma, 108 perc, 2005. **Rendező és forgatókönyvíró:** Atom Egoyan. **Író:** Rupert Holmes. **Operatőr:** Paul Sarossy. **Zene:** Mychael Danna. **Producer:** Robert Lantos. **Szereplők:** Kevin Bacon (Lanny Morris), Colin Firth (Vince Collins), Alison Lohman (Karen O'Connor), Rachel Blanchard (Maureen O'Flaherty).

A köz hiedelemvilágában fellelhető, vonatkozó adatok szerint a modernkori vámpír Bram Stoker teremtményeként lépett a borzongás univerzumának vérfoltos porondjára. A „modernkori” jelző használatának oka, hogy a vámpírkultusz története valójában az ókor kódébe vész, ahol Lilithék, empúszák, lamiák és egyéb vérszopó lények tizedelték az emberi nem egyedeit aszerint, hogy könnyűnek találattott éppen, vagy sem. Ám ez utóbbi, Stoker-féle vámpír-nulla-ponttal kapcsolatosan is pontosítani kell, már csak azért is, hogy magyar vér is kerüljön a vonalba. Történt, hogy 1890-ben, feltehetően a londoni high society egyik eseményszámba menő after eight partija alkalmával Bram Stoker találkozott Vámbéry Árminnal. A tudós és – albionai szemmel bár – kellőképpen egzotikus származású professzor afféle hús-vér doktor Bátky János módjára elkápráztatta a szigetlakó íróit vadkeleti történeteivel. Többek között mesélt bizonyos Vlad Ţepe^o nevű véreskezű vajdáról, aki a 15. században uralkodott Havasalföldön. A beszámoló termékeny talajra hullt, ugyanis nem telt bele hét év, és Stoker úr megírta a modern vámpírológia bibliáját, a Drakulát. És akkor következtek még egy kitérő, ezúttal összehasonlító mitológiai. A héber, görög és egyéb mitológiai vámpírja szinte kivétel nélkül nőnimmel rendelkezett. Feltételezhető, hogy a korabeli mítoszok lélektani szinten a férfitársadalom rettegését tükrözték, a racionális fallosz félelmét a matriarchátus megtestesítette vaginális ösztön-Káosztól. Horror mythologiae. Ezzel szemben a Bram Stoker-féle klasszikus vámpír a viktoriánus éra Angliájába érkezett, ahol volt ugyan Mátriárka, viszont elképzelhetetlennek tűnt, hogy egy olyan jelentőségeltjes központi figura, mint az élőhalott, per definitionem nőtesttel (és lélekkel) bírjon. A Vámbéry-effektustól eltekintve, mellőzte volna Stoker a régi és új közötti kapcsolatok megteremtését? Csak találgathatunk. A Drakula azonban meglelt, és elindult képzeltvilágot hódító útjára. Ettől a műfajtörténeti alappillanattól kezdve aki csak az „új” genre-ban alkotni kívánt, az origóhoz képest konvergens vagy divergens módon kellett meghatározni műve vektorait.

A Stoker-féle Drakula megjelenése idején a film, mint médium, már létezett ugyan, hiszen 1895. december 28-án a Lumiere fivérek megtartották a történelem első nyilvános filmvetítését, a párizsi Grand Café egyik termében (1 frank volt a belépő, és a krónikák szerint alig pár tucatnyian voltak kíváncsiak a hetedik művészet eme antediluvialis bemutatkozására), az első Drakula-adaptációig azonban további 25 évnek kellett még eltelnie. 1922-ben aztán végre elkészül a Nosferatu, a német expresszionizmus egyik nagy alakja, Friedrich Wilhelm Murnau rendezésében. A nagyközönség ezúttal immár láthatta a híres közeledést, amiről azelőtt, olvasmányélményei alapján csak képzelődhetett. Murnau egészen rendkívülit alkotott, amikor pontosan koreografálta Nosferatu áldozatához való közelítését. Hiszen tudjuk, mi az, ami elkerülhetetlenül bekövetkezik, abban a pillanatban, amikor az élőhalott fogai behatolnak az áldozat nyaki ütőerébe. Pogány rítus, orgiasztikus kopuláció, nagy összerobbanás, az életerő áramlása, és folytathatnám a felsorolást. Murnau zseniális érzékekkel (vagy ráérzéssel, mindegy) kihagyta azt, amit tudunk, és arra koncentrált, ami később, Hitchcock után egyáltalán nem szabadon, szüszpansz néven került be a nézői köz tudatába és -alattijába. (Figyeljük meg, a szüszpansz-momentumok a lehangosabb filmekben is mindig némák!) És akkor most ugorjunk 84 évet az időben előre, a Drakula-mítosz egyik legfrissebb feldolgozásáig, az *Ultraviolet* című produkcióig. A készítőik egy olyan változatot, parafrázist, mutációt kívántak létrehozni, amely ugyan megőrzi a vérszopó mitológiájának némely kellékeit, ugyanakkor megfelel a 21. század nézői elváráshorizontjának (sic!). Ennek megfelelően a hosszú, kívül-fekete-belül-piros köpenyű, koponyához simított hajú, a fognövekedés pillanataig disztिंगvált külsejű úriember (à la Hammer stúdió) benyomását keltő élőhalott radikális metamorfózison ment keresztül. Az is igaz, hogy a vámpír figurájához társított klasszikus kép már Roman Polanski esszenciális vámpír-paródiája idején is avítnak tűnt, ráadásul nem kevés joggal. Hiába halhatatlan a figura, a Stoker-féle kreatúra történetére nem lehetett az örökkévalóságig ráismételni. Ennek megfelelően az *Ultraviolet* vámpírpai nem egzotikus tájakról érkeznek a jövő társadalmába, hogy a civilizáció

Az élőhalott színeváltozásai

alkonyát hirdessék. (Egy újabb metafora: a vámpír, mint a társadalom ellenében létező figura, hippi, punk, anarchista, kommunista, zseni, kapitalista, terrorista, ahogy éppen tetszik.) Ezek a vérszopók a társadalom korpuszának részét képezik, sőt, mint az egyébként fabatkát sem érő sztoriból kiderül, maga a társadalom az oka, hogy ők azokká váltak, amik. Ez tehát az első mutáció. A második, bár talán az elsőnél is fontosabb, a név. Nem hívják őket vámpíroknak, bár a klasszikus élőhalott attribútum-együttesének alapelemeivel rendelkeznek, kivéve talán a fohagyymától, illetve a szentelt víztől való iszonyodást, ugyanis ezeket a kellékeket a készítőik ugyanolyan avítnak tartották (gondolom én), mint a köpenyt és a brillantint. Nevezd nevén a dolgot, s megismerted, így egy közhelyes mondas. Az *Ultraviolet* élőhalottjait hemofágokként ismeri a filmbeli világ. Hemo – vér. Fág – evő. Ugyanaz, de mégis más. Tudományos. Tehát idegen. Nem tudom, hány átlagbefogadó vonna le messzemenő következtetéseket abból, ha mondjuk, A tragikus hangon kijelenti B-nek a film egyik kulcspillantatában, hogy C, B szerelme hemofiliában szenved. (És itt egyáltalán nem az átlagbefogadó intelligencia-hányadosát szándékozom pellengérezni.) Viszont a szó rettenetes érzelmi hatást gyakorol rá. Az ismeretlentől való félelem rettenete ez. A példában is, a filmben is arról a játékról van szó, hogy bár nevesítik az ismeretlent, a név által még inkább megismerhetlenné válik. A „hemofág” szó olyan, mint Erdély. Nem egyszerűen távoli, ijesztő, halálos. Neve is van. És közöttünk jár.

A vámpírfilmek egyik nagy „filozófiai” kérdése mindig is az volt, hogyan lesz valakiből vámpír. Mert, miként a homo faj esetében is feltevődik az eredet kérdése, lennie kellett egy első élőhalottnak. Ki a vérszopók Teremtője? A „Miatyánk, ki vagy...”? A vámpírológia Bibliája szerint a vérszopó Isten Erdélyből érkezik, hogy a maga képére formálja meg az embert. Isten jött, mart, és győzött. S az emberi faj, a barikád másik oldalán? Ők az eretnekek. Nézőpont kérdés, ugye. Az *Ultraviolet* erre a kérdésre körülbelül úgy válaszol, mint a kortárs filozófia a nagy metafizikai kérdésekre. Sehogy. Nem foglalkozik vele. Korunk gondolkodásának művészete tudomásul veszi, hogy

ahol több ezer év génuszai képtelenek voltak triumfálni, ott neki sem terem babér. Inkább elbíbélődik nyelvvvel, játékkal, technikával, miegyébbel. Az *Ultraviolet* egy vírusra keni a hemofágiát, a továbbiakban elbíbélődik a képek nyelvével, az izmok játékával, a jövő hemofágoló technikáival, miegyébbel. A néző fejében az marad meg, hogy a vámpír – beteg. Erre a motívumra helyezi a főhangsúlyt Abel Ferrara is, *Függőség* című filmjében. Ferraránál gyakorlatilag a fertőzés nem is olyan lényeges. Egy sorsfordító pillanat. Ami lényeges: a fertőzöttség tudatosulása. A rendező koncepciójában a vámpír nem más, mint drogfüggő. Csak neki nem heroinra, kokainra, LSD-re van szüksége, hanem minden nedük legnemesebbikére. Elképzelhető, hogy a mitológia nektárja

a vér? A vámpírok népe kétségtelenül ezt tartaná az istenek italának. Vámpírok népe. Vámpírnemzet. Vannak vámpírfilmek, amelyek nem az eredet kérdésén feszegetik. Ezek a filmek adottak tekintik a vámpírok létét. Ők a mások. Akik saját társadalmi struktúráik, törvényeik, erkölcsük szerint élnek. Akiké az éjszaka. A másik oldal. Ezzel nem is lenne baj, csak a másik oldal egyedei ragadozók, és táplálékuk az ember. Ettől a perctől fogva a két faj háborúban áll egymással. És ettől a perctől kezdve a film háborús film. Ilyen például Cronenberg vámpírfilmje. És ilyen az *Ultraviolet* is.

Sok vámpírfilm készítői úgy próbáltak divergálni az archetípustól, hogy nemcsak a vérszopó figuráját módosították. A környezetet is. A tisztességesebbek felvázoltak valamilyen vérvonalat, amely a Stoker-kreatúrát összekapcsolja a kurrens vámpírgenerációval. Ezt teszi például Robert Rodriguez a maga vámpíropuszában, és magáról a kapcsolatról szól az *Interjú egy vámpírral*. Vannak olyan változatok is – a rosszul sikerültek –, amelyekben a környezetmódosítás nem épül bele a történetbe, idegen porhüvelyként veszi körül a halhatatlannak nevezhető toposzt. Amikor a vérszopó elmegy a Vadnyugatra, és Billy the Kiddel méri össze erejét. Vagy, miként az *Ultraviolet*ben, egy steril, „vírusmentes” környezetbe próbál beilleszkedni. A jórészt fehér, szögletes, sima, fényes, semleges elemekből felépülő futurisztikus világ nem a vámpír. Illetve nem úgy, ahogyan azt az *Ultraviolet* készítői megteremtették. Az élőhalottnak mindig megvan a maga külön világa, függetlenül attól, hogy Teremtőként a mennyekből szállt alá, vagy már a poszt-kreációs korszakban közösségként éli életét. A Teremtő koporsójában lakik. Klasszikus kép, kevesen dobták el, ugyanis metaforaként rendkívül sokrétűnek bizonyul. Az istenek alkonya, az őshaza halála (mert a Teremtő is érkezik valahonnan), az örök élet kútja, ahonnan sötétedéskor buzogni kezd a forrás. A közösség millióje számtalan filmből visszaköszön. Mindig sötét, mindig sejtelmes, mindig rothadó, mindig irracionális, még akkor is, ha első ránézésre kispolgárinak tűnik. Az *Ultraviolet* kiiktatja univerzumából ezt a fordított világot. Érdekes módon úgy tűnik, mintha ebben az extrém módon tiszta és gépesített világban az élőhalottak nem lennének otthonra. A locusok, ahol a hemofágokkal időről időre találkozik a néző, hónapos szobáknak tűnnek. Födél, de nem otthon. Ez az a dimenziója a vámpírológiának, melyet az *Ultraviolet* megújít, vagy ha mégsem, bár újrafogalmaz. A vámpír ezúttal valóban hontalannak tűnik, és nemcsak ideig-óráig.

A vámpírfilmek mindig is magukban hordozták azt az erotikát, amelyet annak idején Murnau szándékosan mellőzött, hogy minél több teret engedjen a szüszpansznak, amit ez esetben előjátékként értelmezhetünk. Az orgazmus vagy van, vagy nincs. Az előjáték teremti meg a mértéket. A brutális erotika természetesen kevesebb teret enged az előjátéknak. Ken Russell *A fehér féreg búvóhelye* című ál-vámpírfilmjében (kígyókról van benne szó, de a humanoid hulló marása fertőz, az áldozat is viperává válik) például a kígyónő az egyik áldozat falloszába mar, aztán később egy elefánt(?)csont hímtaggal vizsgálja meg, szűz-e a feláldozásra váró leány, végül a hímtagot az ágyékára csatolva lép az oltár elé, hogy az ősi szertartást kis magánkéjjel is fűszerezze. Ez is egyfajta divergencia az archetípustól. A kép közvetlen médium. Nem rejteget semmit, a néző számára legalábbis. Amit lát, azt kapja. Az erotika nagy utat tett meg a Murnau-féle közelítéstől a szexuális vérszopásig. Láthatóvá vált. Az *Ultraviolet* ezen a téren bizonyul a legkevésbé találékonynak. A film gyakorlatilag aszexuális és antierotikus. Főhősnője egy gyilkológép, aki számára nem a vérszopás a legfontosabb. Ami természetes is, hiszen akkor erotikussá válna. Violet élete a halál. Gyilkol, mert ehhez ért. És ezzel el is érkezünk a műfaji keveredéshez, ami azonban egy másik írás tárgya.

Nem volt céloom az *Ultraviolet* című film elemzése, ugyanis nem érdemi meg. Silány történet, silány dramaturgia, silány szereplőgárda, silány technika. Csupán a vámpírfilmek néhány elemének metamorfózisát próbáltam meg felvillantani, a zsáner évezredes története során.

SZÁNTAI JÁNOS

A bőség zavara – október

2006 októbere különleges hónap, nem kezelhetjük úgy, mintha nem volna az. Ha végiggondoljuk a folyamatot, amely ötvenhat októberéig vezetett, az események mögül szépen kibomlik a férfiak gyógyíthatatlan ideologikus elmebaja, veszedelmes csordaszelleme, empatikus képtelensége, erőszakossága és ostobasága. Ami látható rom, pusztulás és kín, mind a férfidominanciájú társadalom nyakába varrható. Az is, hogy a hatalomba csak férfimentális, a férfiera rímelő karakterű nő kerülhet, akik – nézzünk szét a ma láthatók közt – a helyzeteket barbár férfiként kezelik. Ötvenhatot is a nők szenvedték meg jobban halott családtagjaikkal, a bizonytalansággal, él-e, hal-e a szeretett fiú, férj, apa. Mégis ők tartották egy darabban a széteső családot, az országot. A nő a világ kereke. Nem a hit. Nem a kelta körkeszt. A férfi nő nélkül teveszar a homokban, szétveri az első zápor. Mindezekért októbert a nőknek adjuk. Nőíróknak, költőnőknek.

1966-ban, 40 éve, október 3-án halt meg **Lesznai Anna**. Lesznai Anna nevét mindenki ismeri, én is, de fogalmam nincs, honnan. Hát onnan, hogy szerepel szinte minden irodalomtörténetben, íróletrajzban. Második férjével Ady pályáját egyengette. Az se mindegy, ugye, kinek ki a férje. Jászi Oszkár író, politikus, egyetemi tanár, szociológus, általában miniszterialis ember. Angliában, Franciaországban tanult. Miután Kun Béla Moszkvába menekül, elválnak – Jászi és Lesznai Anna –, Lesznai Bécsben talál harmadik férjét, Gergely Tibor festőművész személyében. 1930-ban települnek vissza Budapestre. Irodalomtörténeti legendák szólnak a budapesti és a körtvélyesi ház vendégszeretetről. Számtalan tehetséges, de nyomorgó fiatal írónak, költőnek nyújtott nyugodt lehetőséget a munkához. Többek közt a fiatal József Attilának és Radnótinak. 1939-ben újra hasznosnak látszott az emigráció. Zsidó család, a Hatvany famíliából való, Hatvany Lajos unokatestvére. New Yorkban telepedik le, ahol 1966-ban bekövetkező haláláig él. Itt fejezte be a *Kezdetben volt a kert* című kétkötetes korrajzi nagyregényét, melyet a Szépirodalmi Kiadó jelentetett meg 1966-ban. Írásait – írja szakember – jellegzetesen asszonyi témák jellemzik, és a legjobb magyar költőnők közé emelik személyét. Ady a következőket írja a Hazajáró versek című kötetről írott kritikájában 1909-ben: „*Lesznai Anna nagyon cirógatja a szókat, azokat is, amelyek ezt a nagy becézést nem érdemlik meg. Még nem tudja, hogy 999 szót kell megölni, hogy az ezredik, az igazi megszűlessen.*” Ezt az – állítólagos – fegyelméletlenséget a női, ösztönösebb alkotómódszer sajátosságának tekintették, mely véleményt maga Lesznai is osztotta: „*Egész életemben nem akartam mást, mint nem férfiművészetet adni. Az asszony ne akarjon jobbat csinálni, hanem mást.*” Belekóstolva írásművészetébe – szecessziós, túlbeszélő, túlragozó –, nem könnyű eldönteni, író-e, költő-e Lesznai Anna, vagy egyszerűen jóindulatú gazdag ember, aki irodalommal üti el az idejét, mert mi egyebet csinálhatna. De ez szinte mindegy a hagyatékok nézve. Amíg Magyarországon él, kulturális központ.

1926-ban (80 éve) halt meg a nagytárogató **Jászai Mari**. Nem csak a fantasztikus színésznő halt meg nyolcvan éve, hanem az író is. Hirtelen annyit tudok Jászai Mariról, hogy kirúgta a halálos beteg Reviczky Gyulát (amit persze megértek) a nála húsz évvel fiatalabb Szomorú Dezső miatt (ezt is). Néhány éve megjelent egy kötete a Kairosz kiadónál *Tükör-játék* címmel. Naplójegyzetek, újságcikkek, kisesszé a művészetéről, a színészlétről, a korabeli világról. Hatvankét évesen rendezte kötetét, 1912-ben, nem tudhatni pontosan, miért. Talán unja magát, talán egy összefoglalót kíván mihez tartás végett. Jászai Mari minden – istennő

koráig –, ami csak lehet. Tizenhat évesen königrgrärtzi markotányosnő (ezt nem fejténém ki bővebben szíves engedelmmel, JM szüzséségét vesztve a königrgrärtzi csatában), kóristalány, kitartottja és persze menyasszonya a Népszínház igazgatóbizottsági elnökének (ez nyilván mindig így volt, lesz), vándorszínházi igazgató felesége. Kemény idők. Otthontalanság, vándorkor, Kolozsvár, azután a Nemzeti. Huszonkét évesen. Tulajdonképpen fiatalon. A siker. A beérkezés. Csak hogy ekkor már mondhat neki bárki bármit. Megjárta a hadak útját. Hisz, amit kedve tart. De azt is rövid ideig. Ebből következik: a szőlő-siker, a magányos harcos, és a papír előtti vágyakozás az áhított társra, aki lazán mosolyog kifelé az ő megértő szemével a fejéből, nem borul el, amikor hirtelen felindulásból másról rángatja le a nadrágot. Nyilván ezt fedezi fel a kortárs kritika, amikor az első magyar feminista háborgásait teszi szóvá (Ady). Lengyel Menyhért (ezt idekopizom, mert bizonyítéka a férfikiváncsiság álszent szemétségének) a Színész és közönség című kötetéről így ír: „*Érdeklődéssel, mert érdekes amit mond és jól mondja el – de el lehet képzelni, hogy mindezt egy más művelt elme is el tudná mondani –, sajnálattal, mert más könyvet várunk Jászai asszonytól – olyat, amelyet csak ő írhat meg, amely rendkívüli olvasmány lehetne – örök emberi dokumentum: Mert valóban az életéről és a művészetéről szólna.*” Lengyel épp csak ki nem mondja, igaz, se pornóarchívum, se pipsó, ideje volna, ha Jászai nekiülne a bizonyos férfikönyvnek, hogy kikkel, hányszor és hogyan, különös tekintettel az irodalmárokra. Jászai Mari élete, annak prózalenyomata abban segít, hogy belássuk, mindaz, ami ma velem, veled, vele, egyszer, de inkább többször megesett mással is. Száz éve, ezer éve. Elsutogja, hogy a szenvedély, és a vele szövetesges ostobaság örök. És hogy a napok telnek. Erdemes odafigyelni öreg mesterasszonyok tapasztalataira.

73 éves Gergely Ágnes. Költő, prózaíró, esszéista, műfordító. 1933. október 5-én született Endrődön. Olvasva a 2003-as Szombat-interjút, előtte éppen Kőbányai János Ady zsidó történetét, hogy a Margita élni akarban „hemzseg a zs betű”, ebben is hemzseg. Azután a *Carmen lugubre*, a 2005-ös válogatott versgyűjteményt. Véletlenül megvan. Gergely Ágnes előbbi korosztály képviselője, valamiért nem olvastuk. Sajnálatos vagy nem sajnálatos, így van ez, az ember közvetlen pályatársait olvassa, se alatta, se fölötté, mert egymásnak szólnak, egymásról. Meg a kanonizáltakat, és a klasszikusokat, ha el akarja magát bizonytalanítani. Pedig hát – évtizedes Nagyvilág-olvasóként – tudjuk Gergely Ágnes. Fordításait is tudjuk. Példának okáért ő fordította magyarra Joyce első kötetét, a *Dublini embereket*, vagy a *vihar kapujában* Akutagavatól. Vagy a Modern Könyvtár keskeny sorozatában megjelent *Dobsirató* című kortárs nigériai költők verseit (1977). (Akkoriban minden piacra kerülő Modern Könyvtár-kötetet megvásároltam, lista szerint vadászva az antikváriumokban a korábbi példányokra, a kötetek

ugyanis megjelenésük sorrendjében számot kaptak. Hol van ez már. Azt se tudom, él-e még a sorozat.) Az ínyencek a prózáját is ismerik. Még sincs ott, az biztos, hogy a szakmán túl nem sokan ismerik a nevét, hiába a Kossuth-díj, egyéb elismerések. Az x számú kedves olvasó számára csapom is a „vörös farkocskát”, akik érzékenyen reagálnak az ilyen kombinációkra, az egyetlen olyan Kossuth-díjas költő, író, esszéista és fordító Gergely Ágnes, akinek papírja van arról, hogy fém- és vasesztergályosként dolgozhatna, ha vágná rá. Az ötvenes évek. Természetesen. Újságíró apja miatt nem kerülhetett tervezett pályára. Mint nagyon sokan. Az ájult ötvenhat-emlékkel kapcsolatban a következőket mondja a főntebb emlegetett interjúban: „*Egyetlen nap volt az életemben, 1956. október 23., akkor oldódtam fel, abban a tüntető tömegben, de ez a kábulat is csak négy napig tartott. Nem fogok erről se hazudni. Amikor megláttam az első köztörvényes rabokat, akik kitűdültek az utcára és elkezdtek kiabálni, hogy mi majd rendet csinálunk, akkor már tudtam, hogy reménytelen. Nekem az a dolgom, hogy írjak.*” Ehhez nincs mit fűzni. Nem politikus alkat, annyi szent.

Ugyancsak ötödikén született a kortárs magyar próza református nagyasszonya, a **89 éves Szabó Magda**. (Szerintem) minden regénye megvolt a polcon, az Özőn és az *Abigél*on, a *Régimódi történet*en át a *Megmaradt Szobotkánakig*. Anyám nagy kedvence volt. (Jut eszembe, ki emlékszik Szobotka Tiborra? Pedig hát az ÉS tele volt vele, József Attila-díjas, az irodalomtudományok kandidátusa. Elhangzott a neve az elmúlt tíz évben? Én nem találkoztam szöveggel, ahol irodalmi munkásságára hivatkoztak volna. Az irodalom hűtlen szerkezet. Napi szerkezet. Az író leveri lábáról az élet – ezt nevezik finoman halálnak Palócföldön –, a maradék elsütnek néhány zengzetes nekrológot, kalap, kabát. Egy versenytársal kevesebb.) Anyám, ha beszélt, amikor megnyílt a nagyon rejtélyes és felfoghatatlan múltból, többnyire olvasmányélményei indították el. Szabó Magda maga a múlt. A régi Debrecen. A polgárvilág. Szépen a szép régi világról.

Október 6-án 55 éves Adonyi Nagy Mária. Véletlenül bukkantam rá a Cseke Gábor szerkesztette *Erdélyi és csángó költészet orrán* (Andrassow honlapján), és talán úgy voltam hangszerelve, talán félelmetesen ütött abban az órában, de

egy életre megjegyeztem Adonyi Nagy Mária nevét. A jelentős verselmények mindig egyedül, ajánló, külső támogatás nélkül jönnek, talán ezért is szólnak egy életre. A következő felütéssel indítja a *Schaffhausen*i fűgákat: „*Téged ki elkallódtál / az esők árnyékában / fölkszorúzlak a dolgok félmúltjával.*” Iskoláit Székelyhídon és Nagyváradon végezte – közli Cseke Gábor ismertetője –, magyar–német szakos tanári végzettséget szerzett a kolozsvári egyetemen. Előbb tanár Szatmárnémetiben, majd a bukaresti Hét, Romániai Magyar Szó, Erdélyi Napló szerkesztője. Költészetének eddigi legértékesebb darabjai a múlt század nyolcvanas éveiben keletkeztek. Két verseskötet megjelenése után hosszú ideje hallgatásba burkolózik. Új versek után nézek, valóban semmi. Találók két verset a tavalyi női szerelmes versantológiában (Lecsukott szememen át látom), *Lassan, evezve tükrökön, Rekvium*, mintha régi termés volnának. Ez némi aggodalomra ad okot. A szerkesztői munka, a napi robot a proletár újságbetűvel, kivégzi a költőt. Ő, aki biztosan fölfalja a műzsát.

Október 7-én 84 éves Polcz Alaine író, pszichológus. Ide kellene egy jelző, de bizonyos személyiségekre nincsenek minden szempontból megfelelő jelzők. Az állítás bizonyí-

tására két tétel. 1. Mészöly Miklós özvegye. 2. Szakterülete a halál. A jó halál, a hospis. Egyikre se vállalkozhat közönséges ember. A következőket mondja Mészölyről: „*Teljesen kiszolgáltam őt, kipucoltam a cipőjét, hajnalban főztem, de a saját autonómiáját, szellemi szabadságomat – nem szándékosan – megtartottam. Annyira fontos volt nekem a hivatásom és a munkám, hogy ahányszor volt egy új szerelem, egy új gond vagy valami baj, én beléptem a klinikán, becsuktam az ajtót, és amíg nem léptem ki, nem gondoltam semmire. [...]* És az, hogy kettőnk között a csaták – hogy én másfépp fogok fel dolgokat – inkább csak előrevivők voltak mind a kettőnké. [...] Soha nem nyitottam ki az íróasztalfiókjait, nem nyúltam a holmijaihoz. És most, amikor találók, azt szoktam mondani, olyan, mintha a Niagara-zuhatag alatt állnék... ott nem lehet állni! Voltam ott, láttam. Még a közelében is nehéz.”

Október 10-én 70 éves volna Hervay Gizella költő, író, műfordító. Giza, ahogyan a háta mögött neveztük. Ahogyan ült, elveszett veréb, a Bajza utcában. Ahogy fiatalok voltunk, ő pedig öreg. És elveszett. 1976-tól, Szilágyi Domokos halála évétől élt Budapesten. A Móra szerkesztőjeként érezte magát szörnyen. 1977-ben a bukaresti földrengésben meghalt a fia, és ezt a tragédiát már nem tudta kiheverni. Akárcsak férje, Szilágyi Domokos, maga döntött úgy, hogy vége az életnek. Nincs tovább. Ültünk, mondom, ültünk a Bajza utca írószövegségi kombinátjában. Hervay soha meg nem szólalt. Vagy megszólalt, de nem hallottuk, mert fiatalok voltunk, jutott dolog bőven egyéb, szerelmeskedtünk, konspiráltunk, utáltuk egymást, tégláztuk a „tégllakat”, fűtültünk a világra, ittunk, ha volt mit. Ő pedig – sztárköltőként –, azt hiszem, némán siratta magát, a gyereket, a világot.

Darabos Enikő egyike ama három erdei gráciának, akik egy menetben elvitték a valahányadik Terrasz tárca-pályázat első három díját (*Milián Orsolya a másik, a harmadik kikerült a képből*), csoda kisanyagok voltak. Akkor úgy éreztem, az új női hang, fanyar, némi gonosz ízzel elindult Erdélyből, rövidesen érkezik. Ehhez képest irodalomtudósok lettek-lesznek mindketten, ami nem éppen a prózaírást preferálja. Október 10-én született Szatmárnémetiben „apám legkisebb és egyetlen lányaként. És ezt az anyám is így tudja.” – mondja bemutatkozó cv-jében. „Túléltem egy tanítóképzőt, négy évet Kolozsvárott magyar–angol szakon, és további három év PhD-t Szegeden. Tudom, hogy az ártatlanság: tudatlanság, és ebben mégis ártatlan vagyok. Mindig ki lehet cselezni. Vagy nagyjából mindig. Vagy nem. Vagy?” Ilyen ártatlan nézelődéssel kezdődött, aztán rövidke év alatt, amíg jutott pénz a lapszemlék honoráriumára, sikeresen magunkra haragítottuk az összes magyarországi kulturális és politikai hetilapot.

Október 20-án 60 éves Elfriede Jelinek A zongoratanárnő és a Kéj osztrák friss Nobel-díjas írója. Ha van kielégületlenségéből, exhibicionizmusból született írásművészet, akkor ő az. Más oldalról: merész, formabontó. Én mindenestre rosszul voltam tőle. (Ha örült nő, akkor inkább önmegtartóztatás. Hehe.) A Kéj már nem olvastam volna, ha nem hallom, Tandori zseniális szex-szatírárt fordított belőle. Így is komoly feladat. Jelinek ezzel lezárva. Egy életre.

ONAGY ZOLTÁN

Az év versei 2006 (szerk. Szentmártoni János),
keménytáblás, védőborítás, A/5, 296 old., 2.499 Ft
Az év novellái 2006 (szerk. Bíró Gergely),
keménytáblás, védőborítás, A/5, 256 old., 2.499 Ft
Az év esszéi 2006 (szerk. Ekler Andrea, Rosonczy
Ildikó), A/5, keménytáblás, védőborítás, kb. 272
old., 2.499 Ft
Az év műfordításai 2006 (szerk. Turczi István), A/5,
keménytáblás, védőborítás, kb. 352 old., 3490 Ft

A kortárs magyar szépirodalom két reprezentatív gyűjteménye, Az év versei és Az év novellái – hagyományainkhoz híven – az elmúlt év legjobbnak ítélt műveiből nyújt színvonalas, sokoldalú válogatást. Ezúttal 32 prózaíró és 74 költő képviselteti magát az antológiákban, melyek a Nemzetközi Könyvfesztiválra jelentek meg. A Könyvhét alkalmából negyedik alkalommal látott napvilágot Az év esszéi antológia, amely a kortárs szellemi élet sokszínű panorámáját nyújtja, illetve Az év műfordításai, a nagyszerű antológiák új társa, amely a közelmúlt és a kortárs világirodalom legismertebb alkotóinak életművéből nyújt színvonalas ízelítőt, a legjobb magyar műfordítók tolmácsolásában. A kötet több mint 30 kiváló alkotó műveit tárja a magyar olvasók elé.

Mind a négy antológia kedvezményes áron, Az év versei, Az év novellái, Az év esszéi 1990 Ft-ért, Az év műfordításai 2490 Ft-ért vásárolható meg a Könyvhét ideje alatt kizárólag a Magyar Napló standján, valamint folyamatosan a szerkesztőségben: 1062 Budapest, Bajza u. 18. Tel.: 342-8768. A kötetek eredeti árukön könyvesboltokban is kaphatók!

HIRDESSZEN

az **IRODALMI JELEN**ben

Megrendeléseket a kiadó címén veszünk fel.

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5; Irodalmi Jelen Kft.
310085 Arad, Eminescu utca 55-57. szám,

e-mail: ij@irodalmijelen.hu, tel.: 0040/257/280-751, fax: 0040/257/280-596, Occident Média Kft.

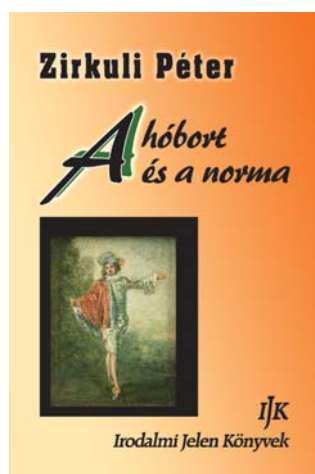
IJK Irodalmi Jelen Könyvek

Zirkuli Péter

A hóbert és a norma

„Ez a pár mondat valóban levél.
(Avagy levél; Párizsból, a kilencvenes
évek első feléből, többé-kevésbé időrend-
ben.) Úgy gondolom, barátainak szól.
Azoknak, akiket ismerek, s azoknak, aki-
ket még nem ismerek, mert még nem volt
alkalmunk személyesen találkozni, de ha
találkoznánk, biztosan összebarátkoz-
nánk. Barátaink nem föltétlenül azok,
akikkel egyetértünk, hiszen megcsik,
hogy saját magunkkal sem értünk egyet.
Olyankor tépelődünk, érveket és ellenér-
veket sorolunk magunkban, magunknak.”

2006

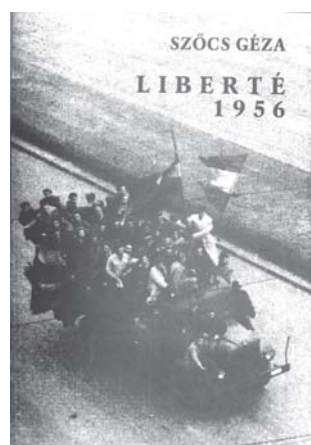

Szőcs Géza:

Liberté 1956

Ez a szöveg nem a magyar olvasónak készült.
Egyáltalán: nem is olvasóknak készült, inkább
nézőknek. Olyanoknak, akik soha semmit nem
hallottak 1956-ról, de talán még a magyarokról
sem. Azt is lehetne mondani: a szerző egyféle
nemes értelemben vett történelmi ország-
reklámot, még inkább: nemzet-imázst próbált
szolgálni e történettel, mely talán naiv, mint oly-
kor mi magunk, és éppoly egyszerű, mint annyi
minden, ami megese velünk.

2006

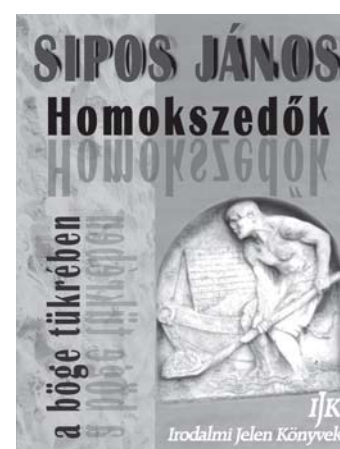
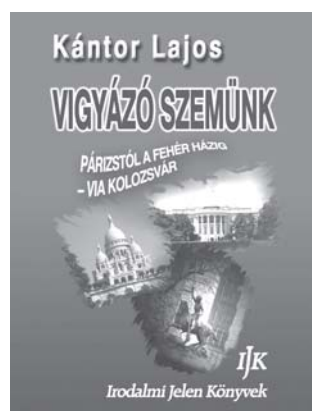

Kántor Lajos:

Vigyázó szemünk

„A washingtoni Fehér Ház előtti sorban
állodgáltunk, beszélgettünk feleségemmel
(1993 nyarán), nem túl kíváncsian a be-
bocsáttatást követő látványra, mégis készen
arra, hogy kipipáljuk a turista penzumot. Az
előttünk lévő, középkorú, spanyolul beszélő pár
folyton hátrafordult, azonosítani próbálta nyel-
vünket; és miután ez semmiképpen sem sikerült
nekik, angolul szólítottak meg, udvariasan
tudakozódva, hogy honnan valók vagyunk.”

2006

Sipos János:

Homokszedők a böge tükrében

„...tudja-e még valaki, hogy kik voltak a
homokszedők? Temesváron talán. De itt is
inkább csak az ötven éven felüliek emlékez-
hetnek rájuk, mert az ő gyerekkorukban
még virágzott a szakma! Másfelé bizonyára
még a híreket sem hallották. A közeli szom-
szédnak számító városokban is, mint Arad,
Lugos, Makó, Szeged, Zenta, Kikinda,
hogy csak a homokszedés fénykorában még
együvé tartozókat említsem, hiába érdek-
lődtém, senki sem tudott róla, hogy valaha
is létezett ilyen foglalkozás. Kik voltak hát
a homokszedők?”

2006

www.irodalmijelen.hu

Az Irodalmi Jelen honlapján Ön nem csupán a lap tartalmával ismerkedhet meg, de olyan anyagokat is olvashat, melyek a lapban nem jelennek meg.

www.irodalmijelen.hu

Kattintson rá: ÉRDEMES!

Kiadja az **Irodalmi Jelen Kft.**
és az **Occident Média Kft.**
Igazgató: Szőke L. Mária

Szerkesztőség és kiadó: 1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5
310085 Arad, Eminescu utca 55-57. szám,
tel.: 0040/257/280-751, 0040/257/280-596 (fax),
<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Előfizetés hat hónapra: 1006 Ft/ 10 (100 000) lej/ 2,50 •
+ kézbesítési díj
egy évre: 2012 Ft/ 18 (180 000) lej/ 5 • + kézbesítési díj

Munkatársak: Böszörményi Zoltán főszerkesztő, Orbán János Dénes (Vers), Mészáros Sándor, Pongrácz P. Mária (Próza), Elek Tibor (Kritika), Karácsonyi Zsolt (Film, Színház), Irlházi János (Interjú), Méhes György, Szőcs Géza, Kukorelly Endre (Főmunkatársak).

Olvasószerkesztő: Gáll Attila; Lapszerkesztő: Bege Magdolna

Magyarországon előfizethetnek, illetve információt kérhetnek a következő telefonszámon: 0036-1 3033443, vagy a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail címen.

Megrendelhető Romániában a következő postai katalógusszámok szerint:

Temesvári Regionális Postaigazgatóság – 13215; Kolozsvári Regionális Postaigazgatóság – 14128; Brassói Regionális Postaigazgatóság – 1 hónapra: 15034, 6 hónapra: 215034, 1 évre: 315034.

Anyagaink utánközlése csak a forrás megjelölésével. Eddig nem közölt írásokat fogadunk csak el.

Hirdetéseket a kiadó címén veszünk fel.

Irodalmi hírek

■ **KERTÉSZ IMRE NOBEL-DÍJAS** MAGYAR ÍRÓ kapta Berlin városának legrangosabb kitüntetését, az Ernst Reuter emlékérmét ebben az évben – jelentette be Klaus Wowereit, a német főváros kormányzó polgármestere.

■ **GÜNTER GRASS NÉMET ÍRÓ** szülővárosának, a lengyelországi Gdansknek az önkormányzata levélben biztosította teljes támogatásáról a Nobel-díjas író, aki idős korában, nemrégiben vallotta be, hogy 1945-ben rövid ideig a Waffen SS-ben szolgált.

■ **A MAGYAR KÖNYVKIADÓK ÉS KÖNYVTERJESZTŐK EGYESÜLETE** október 3–8. között a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesületétől, valamint a Nemzeti Kulturális Alaptól pályázat útján elnyert támogatással idén is kollektív nemzeti standot állít a Frankfurti Könyvvásáron. Három év után új kiállítási installációt tervezett az Egyesülés: úgy alakították ki a magyar standot, hogy az érdeklődők áttekintést kaphassanak a magyar anyanyelvű könyvkiadás nemzetközi figyelmet érdemlő újdonságairól, illetve a stand közepén kialakított átriumos térben kulturális programokon, felolvasásokon, irodalmi eseményeken vehessenek részt.

■ **A FIATAL ÍRÓK SZÖVETSÉGE** (FISZ) ebben az évben is meghirdeti alkotói pályázatát. A pályázatra olyan, 28. életévüket be nem töltött alkotók jelentkezhetnek vers és szépróza kategóriákban, akik önálló kötettel még nem rendelkeznek. Az első helyezettek önálló kötet megjelentetésére kapnak lehetőséget a Fiatal Írók Szövetsége FISZ Könyvek sorozatában. Pályázni október 13-ig levélben elküldött kötetnyi kézirattal lehet, melyhez a szerző (elérhető-

ségeit is tartalmazó) önéletrajzát mellékelni szükséges.

■ **A JAK SZIGLIGETEN RENDEZETT** irodalmi táborában tartotta évi rendes közgyűlését, amelyen a leköszönő Menyhért Anna utódját választották meg. A posztot csak Gerevich András pályázta meg. Menyhért hat évig (két cikluson keresztül) volt a szervezet vezetője. Gerevich kortesbeszédében a JAK hagyományainak folytatása mellett a szponzoráció civil szféra felé való nyitását, kiszélesítését, valamint a külföldi kapcsolatok kibővítését hangsúlyozta. A JAK közgyűlése nagy többséggel választotta meg új elnöknek Gerevich András író, költő, műfordítót.

■ **A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM** szeptember 20. és 23. között rendezte meg első irodalmi fesztiválját, amely idén a vers hangzása és megszólalása köré szerveződött. A Budapest Transzfer szeretné egyrészt kivinni a költészetet a hagyományos irodalmi intézmények falai közül, másrészt olyan társ művészekkel megjeleníteni, mint a zene vagy a képzőművészet. A fesztivál ideje alatt nyílt meg a *Tükör tárja fel legmélyeinket* című Ingeborg Bachmann-emlékkiállítás, de megszervezték *A szöveg mint rejtekhely* című kétnapos irodalmi konferenciát is.

■ **ELHUNYT ORIANA FALLACI** világhírű olasz író, újságíró. Hosszan tartó, gyógyíthatatlan betegségben szenvedett. Fallacit 77 éves korában, egy firenzei kórházban érte a halál. Az egyik legnagyobb hatású olasz újságíró részt vett az antifasiszta ellenállásban, többször letartóztatták. A második világháború után bűnügyi, majd amolyan száguldó riporter – tudósításai a világ legnagyobb példányszámú lapjaiban

jelentek meg, a The Times, a Life és a The New York Times hasábjain. Magyarul megjelent művei: *A harag és a büszkeség* (2003), *Ha meghal a nap* (1984), *Insallah* (1995), *Pénelopé a háborúban* (1994).

■ **HAMAROSAN MEGJELENIK TANDORI DEZSŐ** *A Legjobb Nap* című verseskötete, amely az író, költő, műfordító eddig befejezetlen verstrilógiájának lezárásaként is felfogható. A kötet a nyolcvanas évek közepe és a kilencvenes évek eleje között született, leginkább folyóiratokban, napilapokban publikált verseinek egy részét mutatja be.

■ **A MONGOL KULTURÁLIS ÉS KÖLTÉSZETI Akadémia** Aranymedálját kapta Türczi István József Attila-díjas költő, műfordító a Költők 26. Világkongresszusán Ulánbátorban. Magyarország először vett részt a szeptemberen tartott világtalálkozón, amelyet 50 ország 200 irodalmi személyiségének részvételével, a mongol államiság 800. évfordulóján rendeztek.

■ **FOLYTATÓDIK A FIATAL KÖLTŐK** felolvasóest-sorozata a budapesti Kópia Kávézóban. Szeptember 11-étől december 18-ig tizennégyen mutatkoznak be.

■ **A XIV. SALVATORE QUASIMODO KÖLTŐVERSENYRE** 171 pályázó küldte be verseit, idén először Szlovákiából, Romániából és Írországból is érkeztek munkák. A győzteseket olyan zsűri választotta ki, amelyben ott volt Franco Cajani költő, a verseny megálmodója, és Szörényi László irodalomtörténész, az olasz kultúra nagy ismerője. Az idei költőversenyt Csiki László nyerte, különdíjat kapott Kálnay Adél.

■ **HARMINC ÉVNÉL FIATALABB KÖLTŐK** pályázhatnak a „Határok – melyek megosztanak vagy összekötnek, valódiak vagy képletek, képzeletünkben, térben vagy a szívben” témakörben. A versek benyújthatók eredeti nyelven, de angol és/vagy olasz nyelvű fordítást mellékelni kell. A verseket széleskörű nyelvtudással rendelkező, irodalomtudósból és költőkből álló zsűri bírálja el, lehetőség szerint azon a nyelven, melyen azokat eredetileg is írták. Beküldési határidő: 2007. január 31., bővebb információ a valera@units.it elektronikus levélcímen.

■ **LATINOVITS ZOLTÁN SZÜLETÉSÉNEK** 75., halálának 30. évfordulója emlékére könyvet jelentetett meg a Kossuth Kiadó. A kötetben Ady Endre, Arany János, Babits Mihály, József Attila, Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós és Tóth Árpád költeményeiből talál válogatást az olvasó, a kötethez mellékelt CD-en a versek Latinovits Zoltán szuggesztív előadásában hallhatóak.

■ **FOLYTATÓDIK A FIATAL KÖLTŐK** felolvasóest-sorozata a budapesti Kópia Kávézóban. Szeptembertől december 18-ig tizennégyen mutatkoznak be.

(Forrás: Új Könyvpiac, kultura.hu, hírügynökségek)

Lapszámunk szerzői

Balázs Imre József – 1976-ban született Székelyudvarhelyen, költő, kritikus, a BBTE Bölcsészkarának adjunktusa, a Korunk szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban* (2006).

Bányai Tamás – 1946-ban született Budapesten, tanult szakmája betűöntő, író, 1972 óta az Egyesült Államokban él, jelenleg könyvtáros Lauderhillben.

Bedecs László – 1974-ben született Budapesten, magyar és filozófia szakot végzett, az MTA könyvtárának munkatársa. Legutóbbi kötete: *Beszélni nehéz* – Tanulmányok Tandori Dezső költészetéről (2006).

Bogdán László – 1948. március 8-án született Sepsiszentgyörgyön, újságíró, a Háromszék főmunkatársa. Legutóbbi kötete: *Démon női alakot ölt* (2006).

Borcsa János – 1953-ban született Kézdivásárhelyen, kritikus, szerkesztő, tanár, az irodalomtudomány doktora. Legutóbbi kötete: *Irodalmi horizontok* (2005).

Ekler Andrea – 1971-ben született Budapesten. Kritikus, etnográfus, a Magyar Napló szerkesztője. Kötete: *Létra az örökléthez* (2004).

Erős Kinga – 1977-ben született Brassóban, kritikus, kommunikációs szakértő-tanácsos az ÁNTSZ Fővárosi Intézetében.

Eszteró István – 1941-ben született Végváron, tanár, költő, az Irodalmi Jelen munkatársa. Legutóbbi kötete: *Egy könnyű garni* (2005).

Hegyi Réka – 1976-ban született Brassóban, Kolozsváron végzett teatrológiát, több magyarországi és romániai lapban rendszeresen publikál színházkritikát. Jelenleg a www.hamlet.ro internetes színházi portált szerkeszti.

Jászay Tamás – 1978-ban született Szegeden, színikritikus.

Kántor Lajos – 1937-ben született Kolozsváron, szerkesztő, író, újságíró, a Korunk főszerkesztője, többek között 1992-ben Pulitzer-, 1998-ban József Attila-díjat kapott. Legutóbbi kötete: *A mennyei kapu* (2006).

Király László – 1943-ban született Sóváradoon, József Attila-, Déry-, Székelyföld-díjas költő, író, műfordító, a kolozsvári Helikon főszerkesztő-helyettese. Legutóbbi kötete: *Szentivánéji álmom* (2005).

Kosaras Vilmos – Színész, rendező. A Torontói Magyar Színház alapítója, a Pro Cultura érdemérem büszke tulajdonosa 1973 óta Kanadában él és dolgozik.

Kroff Iván – 1983-ban született Szegeden, idén diplomázott az SZTE Természettudományi Karán.

Márkus Béla – 1945-ben született Bükkaranyoson, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Tények és képzetek* (2005).

Onagy Zoltán – 1952-ben született Budapesten, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Tavaszi iramlás össz. Babits-szexregény* (2006).

Papp Attila Zolt – 1979-ben született Lugoson, szerkesztő. Megjelent verseskötete: *A Dél kísértése* (2002).

Pécsi Györgyi – 1958-ban született Zalaszentgróton, az Új Könyvpiac felelős szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Olvasópróbák 2.* (2003).

Sárközi Mátyás – 1937-ben született Budapesten. Londonban negyven éven át volt a BBC magyar adásának munkatársa. 1956 óta él Angliában, de novelláit, regényeit, esszéit, tanulmányait magyarul írja. Legutóbbi kötete: *A Király utcán végestelen végig* (2006).

Szakolczay Lajos – 1941-ben született Nagykanizsán, kritikus, irodalomtörténész. Legutóbbi kötetei: *Erdélyi ősz* (2006), *Kikötő* (2006).

Szántai János – 1969-ben született Kolozsváron, író, költő, fordító. Legutóbbi kötete: *Sziszüphosz továbblép* (2005).

Szászi Zoltán – 1964-ben született a szlovákiai Tornalján, költő, újságíró. Legutóbbi kötete: *Távolban Föld* (2005).

Tarján Tamás – 1949-ben született Budapesten, kritikus, József Attila-díjas irodalomtörténész, esszéista. Legutóbbi kötete: *Esti Szindbád* (2005).

Vennes Aranka – Budapesten született, újságíró, a Magyar Rádió Vasárnapi Újságjának szerkesztője.

Egy lap a könyvek világáról –
egy lap világunk könyveiről
Interjúk – szemlék – kritikák
könyvújdonságok – hírek

ÚJ KÖNYVPIAC

Kritikák a magyar és világirodalomról,
gyerekkönyvekről, művészetről
Hírek, események

Kapható a könyvkereskedésekben,
a hírlapárusoknál, valamint a Kaiser's,
az Interspar és az Auchan üzleteiben

Előfizethető a szerkesztőség címén
Bp., 1092 Erkel u. 18.

www.ujkonyvpiac.hu